सत्यमेव जयते

GOVERNMENT OF
MAHARASHTRA

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा

जुन 2022

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण,

जिल्हाधिकारी कार्यालय, चंद्रपूर

प्रस्तावना

नैसर्गिक वा मानवनिर्मित आपत्ती किंवा अपघात अश्या प्रसंगी बचावकार्यात, आपत्ती पश्चात पुनर्वसन करण्याकरिता प्रशासनाची भूमिका महत्वाची असते. याचबरोबर संभाव्य आपत्तींची तीव्रता कमी करण्यासाठी प्रशासन अविरत कार्यरत असते याचे परिणामस्वरूप आपण आपत्तीमुळे होणारी जीवित व वित्त हानीचे प्रमाण कमी करण्यात प्रशासनास यश लाभत आहे. कोविड-19 च्या उद्रेकानंतर प्रशासनाने नियोजनबद्धरित्या पाउले उचलून परिस्थिती नियंत्रणात ठेवली, त्याचप्रमाणे आपत्ती व्यवस्थापनात सुद्धा प्रशासन नियोजनबद्ध रीतीने प्रतिसाद देऊन संभाव्य आपत्तीवर नियंत्रण मिळवेल अश्या सदिच्छा व्यक्त करतो.

जिल्हा प्रशासनाने आपत्तीबाबत जनसामान्यांमध्ये जनजागृती निर्माण करावी व नागरिकांमध्ये सुज्ञतेचे व सतर्कतेचे महत्व विविध माध्यमद्वारे रुजवावे. विविध शासकीय यंत्रणांच्या समन्वयातून आपत्तींचे निवारण करावे. प्रशासनास या कार्यासाठी शुभेच्छा.

मा. ना. श्री. विजय वडेट्टीवार मंत्री,
बहुजन कल्याण विभाग, खार जमिन विकास
आपत्ती व्यवस्थापन, मदत व पुर्नवसन,
महाराष्ट्र राज्य तथा पालकमंत्री,
चंद्रपुर.

प्रस्तावना

आपत्ती म्हणजे सर्वसाधारणपणे जनजीवनातील गंभीर व्यत्यय ज्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर जीवितहानी, वितहानी होते, पर्यावरणास नुकसान पोहचते व ते नुकसान बाधित समाजाच्या सहनशक्तीपेक्षा जास्त असते." अश्या वेळी प्रशासनाची भुमिका महत्वाची असते. सद्यस्थितीत जागतिक तापमान वाढ व वातावरणातील बदलांमुळे अवकाळी पाऊस, पूरपरिस्थिती या सारख्या आपतींच्या घटनांमध्ये वाढ होण्याचा अंदाज वर्तवण्यात येत आहे. अश्या आपत्तीच्या वेळी जीवित व वित्त हानी मोठ्या प्रमाणावर होत असते. जर नियोजनबद्धरित्या अश्या आपत्तींना सामोरे गेल्यास होणारे नुकसान टाळता येऊ शकते. त्यासाठी नागरिकांकडून प्रशासनाद्वारे निश्चित करण्यात आलेल्या मार्गदर्शक सुचनांचे / आदर्श कार्य प्रणालीचे पालन होणे आवश्यक आहे. जेणेकरून संभाव्य आपत्तीपासून सुरक्षितरीत्या जीवित व वित्तीय संसाधनाचे रक्षण करता येईल.

आपत्ती व्यवस्थापन कायदा 2005 अंतर्गत चंद्रपुर जिल्ह्यातील पावसाळ्यादरम्यान पूरपरिस्थिती तसेच इतर संभाव्य धोके यापासून उचित उपाययोजनेकरिता सदर आदर्श प्रमाणित कार्यपालन पद्धती पुस्तिका तयार करण्या आली आहे. आपत्ती व्यवस्थापनाच्या अनुषंगाने विविध विभागांनी तसेच नागरिकांनी योग्य सहकार्याच्या भूमिकेतून आपआपले कर्तव्य निट पार पाडावे ही अपेक्षा.

(अजय गुल्हाने, भा.प्र.से.)
जिल्हाधिकारी तथा अध्यक्ष
जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपूर.

अनुक्रमणिका

अ.क्र.	तपशील	पान क्र.
प्रकरण 1.	प्रस्तावना	1
	जिल्ह्याचा नकाशा प्राकृतिक	1
	जिल्ह्याचा नकाशा राजकीय	2
	जिल्ह्याची संक्षिप्त माहिती	3
	चंद्रपूर जिल्ह्याचे भौगोलिक स्थान व सिमा	4
	प्राकृतिक रचना	4
	जिल्ह्यातील पर्जन्यमान	5
	जिल्ह्यातील नद्या	5
	जिल्ह्यातील मोठे व मध्यम प्रकल्प	6
	जमीन व तिचे प्रकार	6
	जिल्ह्याची प्रशासकीय रचना	7
प्रकरण- 2	आपत्ती व्यवस्थापन व संस्थात्मक ढाचा	8
	आपत्ती व्यवस्थापन	8
	आपत्तींची परिभाषा	8
	नुकसानीची व्याप्ती	9
	नुकसानीच्या व्याप्तीचे प्रकार	10
	धोका प्रवणतेचे परिणामकारक घटक	10
	आपत्ती व्यवस्थापन का करावयाचे	12
	आपत्ती व्यवस्थापनाचे मुलभूत तत्वे	13
	आपत्तींचे प्रकार	14
	आपत्ती व्यवस्थापनातील महत्वाच्या पायऱ्या	15
	आपत्ती व्यवस्थापन संस्थात्मक फ्रेमवर्क	17
	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण	18
	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण अधिकार व कर्तव्य	19
	जिल्हा नियंत्रण कक्ष किंवा जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशन केंद्र	21
	जिल्हा स्तरावर संस्थांचे वर्गीकरण	21

	तालुका पातळी आपत्ती व्यवस्थापन समिती	21
	ग्राम आपत्ती व्यवस्थापन समिती	22
	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन व प्रतिसाद यंत्रणा	23
	आपत्ती व्यवस्थापन कायदा 2005 च्या महत्वाचे कलमे	24
प्रकरण 3	चंद्रपूर जिल्ह्यातील धोके/आपत्ती	31
	संभाव्य धोके	31
	नैसर्गिक धोके	31
	मानवनिर्मित धोके	31
	जैविक धोके	31
	आपत्तीचा संभाव्य काळ	32
	जिल्ह्यात आपत्तींची संभाव्यता दर्शविणारा तक्ता	32
	पूर	33
	जिल्ह्यातील नदी व पूरबाधित तालुक्यांची माहिती	34
	इरई धरणाचे सात दरवाजे उघडल्यावर होणा-या विसर्गाचे प्रमाण	35
	वीज कोसळणे/ वज्राघात	35
	दुष्काळ	35
	रस्ते अपघात	36
	चेंगराचेंगरी	36
	भूकंप	37
	उष्मलहरी व शीतलहरी	37
	औद्योगिक व रासायनिक अपघात	38
प्रकरण 4	चंद्रपुर जिल्ह्याची क्षमता व सज्जता	39
	कायदेशीर संस्थात्मक यंत्रणा	39
	नियंत्रणकक्ष (जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशनल सेंटर)	39
	नियंत्रण कक्षाचे कार्य व जबाबदारी	39
	आपत्ती व्यवस्थापन समित्या	40

	पूर्वानुमान, चेतावणी आणि अलर्ट सिस्टम	40
	शोध ब बचाव कार्य	41
	शोध व बचाव साहित्याची यादी	41
	जिल्ह्यातील प्रशिक्षित बोट चालकांची नावे	42
	प्रशिक्षण, क्षमतानिर्माणकरणे, जागरूकता आणि मॉकड्रिल्स	43
	आरोग्य विभाग	43
	आरोग्य विभागाकडील साथरोग औषधांची सूची	45
	पाटबंधारे विभाग	46
प्रकरण 5	आपत्कालीन विभागनिहाय जबाबदाया-	47
	महसूल विभाग	47
	पोलीस विभाग	49
	गृहरक्षकदल / होमगार्ड	50
	आरोग्य विभाग	50
	नगरपालिका प्रशासन	51
	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	51
	पाटबंधारे विभाग	51
	विद्युत महामंडळ	52
	दुरसंचारनिगम	52
	रेल्वे विभाग	53
	कृषि विभाग	53
	जिल्हा माहिती कार्यालय	53
	राज्य परिवहन महामंडळ व प्रादेशिक परिवहन	53
	ग्रामपंचायत	53
	लोकप्रतिनिधी	54
	स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी मान्सून पूर्व करावयाची तयारी	54
	पूरपरिस्थितीत करावयाची कार्यवाही	55
	पूर परिस्थिती नंतरचे नियोजन	55

प्रकरण 6	आदर्श कार्य प्रणाली	56
	पुर व्यवस्थेपनासाठी आदर्श कार्यप्रणाली	56
	यात्रा व्यवस्थापनासाठी प्रमाणित कार्यपध्दती	61
प्रकरण 7	आर्थिक व्यवस्था	70
	आर्थिक यंत्रणा	70
	राष्ट्रीय आणि राज्य पातळीवर उपलब्ध निधी	70
	पंतप्रधान मदत निधी	70
	मुख्यमंत्री मदत निधी	70
	आपत्ती मदत निधी	71
	राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी	71
	आपत्ती प्रतिसाद आणि सौम्यीकरन निधि	71
	जिल्हा नियोजन निधी	71
	भागीदारी	72
प्रकरण 8	सुरक्षेतेचे उपाय	73
	दुष्काळ / अवर्षण	73
	आग	73
	पूर	74
	सर्पदंश	75
	विज कोसळणे	80
	रस्ता सुरक्षा	91
	भूकंप	93
	पावसाळयात होणाया आजारांबाबत- घ्यावयाची काळजी	94
प्रकरण 9	कोविड-19	96
प्रकरण 10	धरणाचे पाणी सोडल्यानंतर चंद्रपूर/गडचिरोली जिल्ह्यात येण्यासाठी लागणारा वेळ दर्शविणारा तक्ता	100
	गोसीखुर्द प्रकल्पामुळे प्रभावित होणा-या क्षेत्राचा नकाशा	101

	इरई धरणातील विसर्गामुळे प्रभावित होणा-या क्षेत्राचा नकाशा क्र.1	102
	नकाशा क्र.2	103
	नकाशा क्र.3	104
	जिल्ह्यातील तलावांची तालुकानिहाय संख्या	105
	चंद्रपूर जिल्ह्यात 2020 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभावित झालेली गावे	106
	चंद्रपूर जिल्ह्यात 2013 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभावित झालेली गावे	109
	चंद्रपूर जिल्ह्यात 2005 व 2006 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभावित झालेली गावे	113
	चंद्रपुर जिल्ह्यातील पाणी तपासणी अहवाल	115
	आरोग्य विभागाद्वारे तालुकास्तरावर स्थापन करण्यात आलेले नियंत्रण कक्ष	116
	चंद्रपुर जिल्ह्यातील जोखीमग्रस्त गावांचा गोषवारा (आरोग्य विभाग)	117
	तहसील स्तरावरील आपत्ती व्यवस्थापनासाठी उपलब्ध असलेल्या साहित्यांची यादी	118
	चंद्रपूर जिल्ह्यातील सा.बां. विभाग क्र.1 व 2 पुरबुडीत पुलांची यादी व पर्यायी मार्ग	119
	पुरबुडीत पुलांची यादी व पर्यायी मार्ग सा.बां. विभाग, नागभीड विभाग	120
	चंद्रपूर जिल्ह्यातील यात्रा/सामाजिक, धार्मिक उत्सव/कार्यक्रम इत्यादी	121
	हेलिपॅड ठिकाणांची माहिती	122
	तालुका नियंत्रण कक्षांचे क्रमांक	122
	शहर आपत्ती व्यस्थापन समिती	123
	अग्निशामक सेवा	124
प्रकरण 10	Emergency Contact Number	125

प्रकरण-1 जिल्ह्याची प्रस्तावना

जिल्हा नकाशा

चंद्रपूर जिल्ह्याचा प्राकृतिक नकाशा

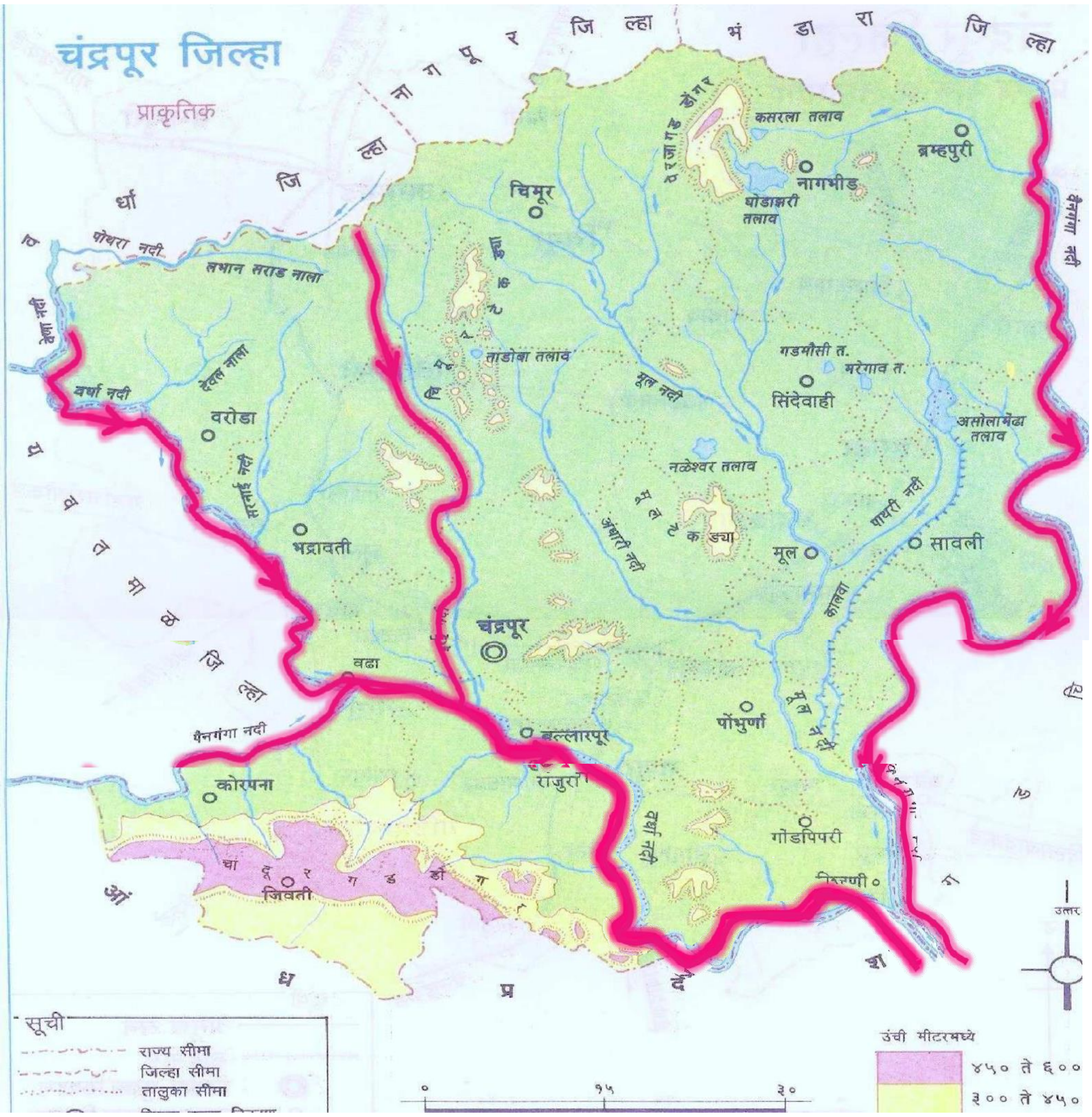

राजकीय नकाशा

Wadgaon Dharan(Lower Vena)
Pawani
Morgaon-Arjuni
Itiadoh Lake
Bhiwapur
Lakhandur
Nand Reservoir
Wainganga River
Samudrapur
Brahmapuri
Nagbhir
Wadsa(Desaiganj)
Hinganghat
Pothara Reservoir
Chimur
Armori
Sindewahi
Wainganga River
Warora
Wardha River
GADCHIROLI
Erai Reservoir
Maregaon
Bhadrawati
Saoli
Wani
Mul
CHANDRAPUR
Chamorshi
Jhari-Jamani
Pombhurna
Ballarpur
Penganga River
Rajura
Korpana
Gondpipari
Mulchera
Jivati
Wardha River
Pranhita River
ANDHRA PRADESH
POLITICAL MAP
CHANDRAPUR
DISTRICT
MAHARASHTRA
N
W
E
S
0 5 10 20 30 40
km
LEGEND
Head Quarter
State HQ
Division HQ
District HQ
Taluk HQ
Administrative Boundary
Coastline
State Boundary
District Boundary
Taluk Boundary
Transport
Express Highway
National Highway
Sea Route
Railways
Others
Settlement/Built-Up
National Highway No. (New Number)
Airport
Seaport (Harbour)
Drainage
River
Reservoir
Creek
DIVISIONAL COMMISSIONER, NAGPUR
MAHARASHTRA REMOTE SENSING APPLICATIONS CENTRE
MRSAC

चंद्रपूर जिल्ह्याचा संक्षिप्त माहिती

अ.क्र.	तपशील	2020-21
1.	भौगोलिक क्षेत्र	**11443 Sq Km**
2.	**प्रशासकीय रचना**	
	जिल्हा	चंद्रपुर
	उप-विभाग	8
	तालुका	15
3.	**स्थानिक स्वराज्य संस्था**	
	जिल्हापरिषद	1
	ग्रामपंचायत	827
	महानगरपालिका	1
	नगरपरिषद	9
	नगरपंचायत	6
4.	2011 **च्या जनगणनेनुसार लोकसंख्या**	2204307
	पुरुष	1123834
	स्त्री	1080473
	शहरी	775378
	ग्रामीण	1428929
	अनुसूचित जाति	348365
	अनुसूचित जमाती	389441
	लोकसंख्या घनता	193
	साक्षरता दर टक्केवारी	80
	लिंगप्रमाण (हजारो पुरुषप्रति महिला)	961
	साक्षर दर	80.01

चंद्रपूर जिल्ह्याचे भौगोलिक स्थान व सिमा

महाराष्ट्र राज्याच्या नकाशात चंद्रपूर जिल्हा पूर्व भागात आहे. हा जिल्हा 18.4° ते 20.5° या उत्तर अक्षांश वर 78.5° ते 80.6° या पूर्व रेखांश पट्ट्यामध्ये बसला आहे. चंद्रपूर जिल्ह्याच्या पश्चिम दिशेस यवतमाळ जिल्हा, उत्तरेस वर्धा, नागपूर व भंडारा जिल्हे तर पूर्व दिशेला गडचिरोली जिल्हा आहे. दक्षिण बाजूला तेलंगाना राज्यामधील आदिलाबाद जिल्हा असून पूर्व सिमा वैनगंगा नदीने मर्यादित करून पश्चिम व दक्षिण सिमांचे रेखांकन वर्धा व मानिकगढ टेकड्यांनी केले आहे.

प्राकृतिक रचना

वर्धा नदीच्या खो-याचा बहुतेक भाग सपाट मैदानाचा आहे. जिल्ह्यात मुल-चिमूर, पेरजागड, गडचांदूर टेकड्या आहेत. मुल आणि चिमूर या टेकड्यांमुळे वर्धा व वैनगंगा नद्यांच्या पाणलोट क्षेत्राची विभागणी झाली आहे. भूरचनेच्या दृष्टीने जिल्ह्याचे तीन प्राकृतिक भाग पडतात ते पुढीलप्रमाणे:

1. **मुल-चिमूर टेकड्यांचा भाग**: मुल-चिमूर तालुक्यातील टेकड्या त्या गावांच्या नावावरून ओळखल्या जातात. त्या प्रदेशात पेरजागड डोंगरही आहे. या प्रदेशात वरोरा, भद्रावती, नागभीड व मुल या तालुक्यांचा समावेश होतो.
2. **वर्धा-वैनगंगा नद्यांचे सखोल मैदान:** चंद्रपूर जिल्ह्याचा बहुतेक भाग हा मैदानी प्रदेशात येतो. वर्धा व वैनगंगा नद्या आणि त्यांच्या उपनद्यांमुळे हा प्रदेश सपाट व सुपीक बनला आहे.
3. **गडचांदूरचा डोंगराळ भाग:** गडचांदूरचा डोंगराळ भाग जिल्ह्यात नैऋत्य दिशेस आहे. या प्रदेशात जिवती, राजुरा, व कोरपना तालुक्याचा समावेश होतो.

जिल्ह्यातील पर्जन्यमान

सर्वसाधारणपणे जिल्ह्याचे हवामान विषम आहे. म्हणजेच तीव्र उष्ण व हिवाळ्यात अति थंड आहे. येथील सर्वाधिक कमी तापमानाची नोंद अनुक्रमे 48.4 सेल्सिअस (18 मे 1987) व 2.8 सेल्सिअस (10 जानेवारी 1899) मध्ये केली आहे. जिल्ह्यात चंद्रपूर व ब्रम्हपुरी येथे दोन हवामान केंद्र आहेत. जिल्ह्याचे वार्षिक सरासरी पर्जन्य 1142 मी.मी. आहे.

सन 2021 मध्ये चंद्रपूर जिल्ह्यातील पर्जन्यमान दर्शविणारा तक्ता खालीलप्रमाणे

Sr	Taluka	Jun			Jul			Aug			Sept		
		Normal Rainfall	Actual	% To Normal	Normal Rainfall	Actual	% To Normal	Normal Rainfall	Actual	% To Normal	Normal Rainfall	Actual	% To Normal
1	Chandrapur	186.40	176.10	94.47	354.20	485.80	137.15	344.70	179.30	52.02	192.00	109.60	57.08
2	Ballarpur	194.90	182.40	93.59	371.80	626.40	168.48	353.40	224.20	63.44	139.50	50.20	35.99
3	Gondpimpari	199.10	135.30	67.96	346.20	499.40	144.25	376.90	297.20	78.85	199.20	40.80	20.48
4	Pombhurna	173.70	171.20	98.56	264.50	433.20	163.78	336.70	111.10	33.00	150.10	78.70	52.43
5	Mul	183.70	241.00	131.19	351.20	472.30	134.48	327.20	243.20	74.33	154.50	73.60	47.64
6	Sawali	186.40	274.30	147.16	359.60	397.40	110.51	388.10	259.60	66.89	166.70	97.70	58.61
7	Warora	183.65	192.80	104.98	314.92	379.00	120.35	314.43	175.20	55.72	170.15	143.40	84.28
8	Bhadrawati	181.40	137.80	75.96	357.40	296.00	82.82	368.40	192.50	52.25	176.10	125.60	71.32
9	Chimur	186.39	173.90	93.30	326.40	286.10	87.65	320.75	291.20	90.79	175.64	90.10	51.30
10	Bramhapuri	189.69	179.20	94.47	385.65	132.78	34.43	382.00	372.20	97.43	193.95	67.44	34.77
11	Sindewahi	199.50	202.37	101.44	362.92	294.71	81.21	393.12	269.80	68.63	191.00	105.36	55.16
12	Nagbhid	183.40	170.70	93.08	406.40	190.10	46.78	372.80	235.40	63.14	202.50	40.60	20.05
13	Rajura	195.90	128.50	65.59	368.40	357.15	96.95	374.10	114.27	30.55	134.10	73.75	55.00
14	Korpana	127.30	119.80	94.11	385.00	283.40	73.61	298.90	213.25	71.34	124.10	172.70	139.16
15	Jiwati	100.90	101.40	100.50	248.20	328.80	132.47	264.00	237.10	89.81	142.40	131.55	92.38
	Total Rainfall	**2672.33**	**2586.77**	96.80	**5202.79**	**5462.54**	104.99	**5215.50**	**3415.52**	65.49	**2511.94**	**1401.10**	55.78
	Average	**178.16**	**172.45**	96.80	**346.85**	**364.17**	104.99	**347.70**	**227.70**	65.49	**167.46**	**93.41**	55.78

चंद्रपूर जिल्ह्यातील नद्या

चंद्रपूर जिल्ह्याचा 3 टक्के भाग पैनगंगा (G-7) खो-यात (कोरपना तालुका पूर्ण), 45 टक्के भाग (राजुरा, वरोरा, हे तालुके पूर्णतः व भद्रावती, चंद्रपूर, गोंडपिपरी हे तालुके अंशतः) हा वर्धा नदी खो-याच्या आणि उर्वरित 52 टक्के भाग हा वैनगंगा नदीच्या खो-यात येतो. जिल्ह्यातील प्रमुख नद्या वर्धा, वैनगंगा व पैनगंगा असून त्यांच्या उपनद्या अंधारी, मुल, इरई व उमा नदी आहेत.

वर्धा नदी जिल्ह्याच्या पश्चिम सीमेवरून वाहते. पुढे ती वरोरा, कोरपना, राजुरा, बल्लारपूर, व गोंडपिपरी या तालुक्याच्या सीमेवरून वाहते. तिला पैनगंगा व इरई या नद्या मिळतात. वर्धा व पैनगंगा या नद्यांचा संगम चंद्रपूर तालुक्यातील वढा या गावाजवळ होतो. वैनगंगा नदी जिल्ह्याच्या पूर्व सीमेवरून वाहते, हि नदी उत्तरेकडून दक्षिणेकडे वाहत जाते. वर्धा व वैनगंगा नद्यांचा संगम गोंडपिपरी तालुक्यातील शिवणी या गावाजवळ झाला आहे.

चंद्रपूर जिल्ह्यातील मोठे व मध्यम प्रकल्प दर्शविणारा तक्ता

मोठे-मध्यम प्रकल्प

Name of the Dam or Irrigation project	Location	Capacity in (Million M^3)	River	Catchment Area (km^2)	Target Command Area (km^2)
Erai Dam	Durgapur Ghat	161.847	Erai River	550	-
Asolamendha	Pathari	67.015	Pathari Nala	245.53	99.19

Ghodazari	Govindpur	45.08	Bokardoh Nala	90.65	52.00
Naleshwar	Kukarheti	8.88	Mul River	87.41	16.88
Chargaon	Chargaon	21.70	Chargaon Nala	148.30	15.00
Chandai	Nimdhala	13.20	Chandai Nala	55.04	20.56
Amalnala	Amalnala Gadchandur	22.70	Amalnala	84.17	29.32
Labhansarad	Kawdapur	8.22	Labhansarad Nala	48.70	18.21
Pakdigudam	Korapna`				

जमीन व तिचे प्रकार

जिल्ह्यात जमिनीचे विविध प्रकार असून ती काळी, कान्हाळ, मोरांड, रेताड किवा बरडी आणि पांढरी या स्थानिक नावाने ओळखल्या जातात वर्धा नदीच्या खोऱ्यातील काळ्या कसदार जमिनीतून कापूस,गहू,दाली, सोयाबीन, आणि ज्वारी अशा प्रकारची कोरडवाहू पिके तर वैनगंगा काळसर जमिनीतून प्रामुख्याने भाताचे पिक घेण्यात येते.

जिल्ह्याची प्रशासकीय रचना

चंद्रपूर जिल्हा नागपुर महसुली विभागात येत असून प्रशासकीय कामाच्या दृष्टीने 8 उपविभाग व 15 तहसिलची रचना करण्यात आली आहे.
खालील तक्त्यात उपविभाग आणि तहसिलची माहिती दर्शविलेली आहे

अ.क्रं.	उपविभाग	तहसिलचे नाव	तहसिलचे नाव	तहसिलचे नाव
.1	**चंद्रपूर**	1) **चंद्रपूर**	----	----
.2	**बल्लारपुर**	1) **बल्लारपुर**	----	----
.3	**वरोरा**	1) **वरोरा**	2) **भद्रावती**	----
.4	**राजुरा**	1) **राजुरा**	2) **कोरपना**	3) **जिवती**
.5	**ब्रम्हपुरी**	1) **ब्रम्हपुरी**	2) **नागभिड**	----
.6	**चिमुर**	1) **चिमुर**	2) **सिंदेवाही**	----
.7	**मुल**	1) **मुल**	2) **सावली**	----
.8	**गोंडपिपरी**	1) **गोंडपिपरी**	2) **पोंभुर्णा**	----

जिल्ह्यातील महानगरपालिका, नगरपालिका, ग्रामपंचायत, यांची माहिती खालीलप्रमाणे

1. महानगरपालिका: महानगरपालिका चंद्रपूर शहर, महानगरपालिका
2. नगर पालिका: बल्लारपूर, राजुरा, मुल, भद्रावती, वरोरा, चिमूर, ब्रम्हपुरी, गडचांदूर, नागभिड. (एकूण-9)
3. नगर पंचायत: जिवती, कोरपना, गोंडपिपरी, पोंभुर्णा, सावली, सिंदेवाही. (एकूण-06)

प्रकरण- २

आपत्ती व्यवस्थापन व संस्थात्मक ढाचा

आपत्ती व्यवस्थापन

१. आपत्तीच्या सुनियोजित प्रतिकारासाठी सुयोग्य तयारी, आपत्तीला तात्काळ प्रतिसाद आणि आपत्तीनंतर परिस्थिती पुर्वपदावर आणण्याची योजना म्हणजे आपत्ती व्यवस्थापन.

२. आपत्ती ही नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मीत असू शकते जी सामाजिक जनजीवन तात्काळ विस्कळीत करते. परिणाम स्वरुप जिवित आणि वित्तहानी मोठया प्रमाणावर होऊन जनजीवन पुर्वपदावर येण्यासाठी खुप काळ जावा लागतो.

३. आपल्या देशाचा भूप्रदेश विस्तीर्ण आणि लोकसंख्या प्रचंड आहे. भारतीय उपखंडाचा समावेश जागतिक संभाव्य नैसर्गिक आपत्तींच्या विभागात होत असून अशा आपत्तींमुळे देशाची आर्थिक आणि सामाजिक घडी विस्कळीत होते.

४. वारंवार येणा-या दुष्काळ, पूर, चक्रीवादळे आणि भूकंपासारख्या आपत्तींमुळे, तर भोपाळ वायू दुर्घटनेसारख्या मानवनिर्मित आपत्तीमुळे विविध प्रकारचे नुकसान आणि विस्कळीत होणारे जनजिवन या समस्यांना देशाला सामोरे जावे लागले आहे आपल्या सारख्या विकसनशील देशाला वारंवार अशा प्रकारचे नुकसान सोसणे हे प्रगतीला खीळ घालणारे ठरेल.

आपत्तींची परिभाषा

१. आपत्ती :

सर्वसाधारण जनजिवनातील गंभीर व्यत्यय ज्यामुळे मोठया प्रमाणावर जिवित, वित्त आणि पर्यावरणास नुकसान पोहचते ते बाधित समाजाच्या सहनशक्तीपेक्षा जास्त असते.

धोका आपत्ती संभाव्यता :

धोका :

कोणतीही आकस्मीक घटना जिच्यामुळे जिवितहानी, स्थावर मालमत्ता आणि आर्थिक हितसंबंधाना नुकसानीस सामारे जावे लागते. सदर घटना नैसर्गिक वा मानवनिर्मितअसू शकते.

नुकसानीची व्याप्ती :

- एखादया विविक्षित धोक्यामुळे समाज, स्थावर मालमत्ता विविध अत्यावश्यक सेवा किंवा भौगोलिक क्षेत्रास पोहोचू शकणाऱ्या किमान नुकसानीची शक्यता.
- धोका प्रवणतेच्या भोवतालीचे क्षेत्र आणि त्यातील प्रतिकारात्मक तयारीची उणीव ही येथे विचारात घ्यावी लागते.

संभाव्य नुकसान :

- एखाद्या धोकाप्रवण गोष्टींच्या उद्रेकामुळे त्याविशिष्ट काळात होणाऱ्या सर्व प्रकारच्या संभाव्य नुकसानीचे अंदाजित मोजमाप हा अंदाज म्हणजे शक्यता असून त्याची पातळी, धोक्याचे स्वरुप, बाधित घटकास पोहचू शकणारे नुकसान, बाधित घटकाचे मोल यावर अवलंबून असेल.

२. आपत्तीच्या परिणामांची व्याप्ती खालील घटकांवर अवलंबून असते:

- आकस्मिक घटनेचा आघात, तिची तिव्रता आणि तिचे वैशिष्टे.
- व्यक्ती, पर्यावरण आणि अत्यावश्यक सेवांची पुर्तता करणाऱ्या व्यवस्थांना कशाप्रकारे नुकसान पोहोचते ही बाब धोका आणि संभाव्य नुकसान यांचा संयुक्तीक विचार करुन ठरविता येते.

३. समाजाला धोका पोहचविणाऱ्या आपत्तीच्या घटनांचे प्रकार:

उद्योग मुलक आग, वायूगळती, वाहतुकीतील अपघात इत्यादी.

आपत्ती :

निसर्गमूलक भूकंप, अवर्षण, पूर, चक्रिवादळे इत्यादी. ऱ्हासमुलक पर्यावरण, आरोग्य, शिक्षण आणि इतर सामाजिक सेवा संघर्षमुलक युध्द, शास्त्र, संघर्ष

४. नुकसानीची व्याप्ती :

संपुर्ण जगाचा विचार करता भारतीय उपखंड हा नैसर्गिक आपत्ती प्रवण देश आहे. अशा आपत्तींच्या नुकसानीची व्याप्तीही नुकसानग्रस्त क्षेत्राच्या भौगोलिक परिस्थितीवर अवलंबून असेल. जागतिक धोके प्रवणतेत भारतीय उपखंडास पुढे दर्शविल्या प्रमाणे तीव्र धोके प्रवणाला आढळते.

५. नुकसानीच्या व्याप्तीचे प्रकार:

वस्तुनिष्ठ व्याप्ती :वस्तुनिष्ठ नुकसानीच्या व्याप्तीचा विचार हा

- नागरिकांचे आपत्ती केंद्रापासूनचे अंतर
- स्थावर – जंगमामुळे होणारे धोके आणि
- अत्यावश्यक सुविधांना निर्माण होणारे धोके यांच्या सान्निध्याशी निगडीत आहे.

उदा. लोकांना पुराचा धोका संभवतो कारण ते संभाव्य पुरग्रस्तक्षेत्रात राहतात. परंतू वस्तूनिष्ठ नुकसान व्याप्तीही इमारतीची पुरात टिकुन राहण्याची तांत्रीक क्षमताही विचारात घेते.

सामाजिक आणि आर्थिक नुकसान व्याप्ती : पुर्वानुभवावर आधारीत पुढे आलेल्या अभ्यासक्रमानुसार नुकसानीची व्याप्तीही केवळ वस्तुनिष्ठ नसुन सामाजिक आर्थिक स्थितीवरही त्याचा दुरान्वयाने परिणाम होत असतो. आपत्तीचा दुष्परीणाम हा नागरिक आणि त्यांच्या पर्यावरणावर होतोच परंतू नागरिकांच्या सामाजिक कृतिशिलतेवर ही होतो. अशा सामाजिक आणि अन्य कारणांमुळे नैसर्गिक धोकाप्रवणतेचा विचार करतांना जैविक, भौगोलिक, भूगर्भिय, जलसंसाधन आणि वातावरणीय प्रक्रिया वा स्थिती मुळे अशा घटनेच्या सान्निध्यात येणाऱ्या समाज, संपत्ती, आर्थिक केंद्रयावर होणारा परिणाम ही विचारात घेतला जातो.

६. धोका प्रवणतेचे परिणामकारक घटक:

आपत्तीच्या क्षमतेनुसार समाजाला विविध परिणामांना सामोरे जावे लागते. हे परिणाम आर्थिक, राजकीय आणि सामाजिक असू शकतात. अशा काही परिणामांचा आपण विचार करु.

- आपत्ती
- दारिद्रय
- माहितीचा अभाव
- वेगवान शहरीकरण
- लोकसंख्येची भरमसाठ वृध्दी

दारिद्रय :कोणत्याही आपत्कालीन परिस्थितीत दारिद्रयातील लोकांना सर्वात जास्त नुकसानीची झळ पोहचते आणि अशा सामाजिक घटकाला पुढील आपत्कालीन परिस्थितीसाठी अधिकच नाजूक बनविते. आपत्तीकाळात सहाय्यकारी योजनांचा अभाव, आधारभूत नियोजनाचा अभाव विमा योजने विषयी जागरुकतेच्या अभावामुळे हे घडते. ज्यांना दोन वेळची भूक भागविण्याची भ्रांत असते त्यांची क्रयशक्ती किती असणार ? साहजिकच कोणत्याही आपत्तीच्या आघातांनतर पुन्हा सावरणे त्यांच्या क्षमतेबाहेरचे असते.

उदा. जानेवारी २००१ च्या गुजरात भूकंपाने हेच दाखवून दिले की, दारिद्रयातील लोकांना आघातांनतर पुन्हा नव्याने जिवनमान सुरु करण्यासाठी शासन आणि बाहय मदतीवर अवलंबून राहावे लागले, तर श्रीमंत वर्गातील लोकांनी आर्थिक सुबत्तेमुळे नव्या जिवनाची सुरुवात त्वरेने केली.

लोकसंख्येची भरमसाठ वृध्दी :कोणत्याही आपत्तीच्या आघाताचा परिणाम हा लोकसंख्येशी निगडीत असतो. लोकसंख्या जितकी जास्त तितकी बाधितांची संख्या मोठी अर्थात धोकाप्रवण क्षेत्रातील लोकसंख्येची घनता / विरलतेवर ते निश्चीत होईल. साहजिकच असुरक्षित स्थितीत राहणाऱ्यांसाठी तर अधिकच बिकट परिस्थिती ओढवेल. दाटीवाटी ने राहणा-या लोकांना आपत्तीचा सर्वात जोरदार तडाखा बसलेला दिसून येतो.

वेगवान शहरीकरण : शहरीकरणाच्या वाढीत तेथे बसणाऱ्यांना अधिक आर्थिक हतबलता येत असल्याने आपत्तीच्या आघाताचे वेळी हा मुद्दा कळीचा ठरतो. शहरीकरणाच्या आकर्षणा पायी स्थलांतरित होणाऱ्या या नागरिकामुळे शहराच्या मुलभूत सुविधांवरही अवास्तव ताण येतो. परिणामी विचार न करता झोपडपट्टयांचीच वाढ होईल आणि अनियंत्रीत नियमबाहय बांधकाम फोफावतील अशा वाढीतील नियोजनाच्या अभावामुळे ते गांव अथवा शहर पुढील आपत्तीसाठी अधिकच धोका प्रवण झालेले असेल.

पर्यावरणाचा ऱ्हास : भूगर्भाचा नैसर्गिक समतोल बिघडवून भुस्तरीय घसरण, पूर, दरडी कोसळणे, चक्रवादळ अशा आपत्तींना आपणच आमंत्रित करित असतो. किनाऱ्याजवळील दलदलीचा प्रदेश, तेथील विशिष्ट वनस्पती ज्यात वादळ / चक्रीवादळ काळात समुद्राच्या भरतीच्या आवेगाला थोपवू शकतात त्यांना नष्ट करुन जणू समुद्र आणि नागरीवस्ती मधील ही सिमा रेषेच आपण पुसून टाकतो. वाढत्या लोकसंख्येमुळे वाढते शहरीकरण आणि नागरीकरणाच्या पायी आणि उर्जास्त्रोताच्या वाढत्या गरजांच्या पुर्ततेसाठी शासनाला बांधावी लागणारी मोठी मोठी धरणे यामुळे मोठया क्षेत्रातील वनसंपत्ती आपण नष्ट करतो. याचा परिणाम म्हणून अवर्षणालाही सामारे जावे लागते.

माहितीचा अभाव : धोकाप्रवण क्षेत्रात काय करावे वा करु नये याविषयीच्या मुलभूत ज्ञानाचा अभाव आणि असेलच तर त्याकडे दुर्लक्ष करण्याच्या वृत्तीच्या परिणामी अनेक आपत्तींना जणू आपण आमंत्रितच करीत असतो. केंद्रीभूत माहितीही काही विवक्षित स्तरातील लोकांसाठी उपयोगी ठरेल विशेषत: शासकीय अधिकाऱ्यांना परंतू सुरक्षित व नियोजन बध्द स्थलांतर आणि तत्सम ज्ञान हे दरवर्षी हजारो — लाखो जिव वाचविण्याचे एक प्रभावी साधन आहे याचा कोणी विचार करतांना जाणवत नाही. निरक्षरता आणि मुलभूत ज्ञानाचा अभाव यागोष्टीही अशा प्रसंगाची घातक परिणामकारकता वाढवतांना दिसून येतात.

७. आपत्ती व्यवस्थापन का करावयाचे ?

- विविध प्रकारच्या आपत्तींमुळे जागतिक स्तरावरील अगणित मृत्यू आणि संपत्तीच्या नाशाचा विचार करता आपद्व्यवस्थापनाच्या सुयोग्य प्रणालीची स्थापना आता प्रचलीत मुद्दा होत आहे.
- आपत्तीचा प्रतिकार करण्यातील किमान योजना आणि सुसज्जतेचे महत्व हे आपत्तीनंतरच कळून येते. अशा व्यवस्थापन प्रणालीच्या अभावामुळेच आपण यापूर्वीच्या विविध आपत्तींना सामोरे जातांना आपणास प्रचंड जिवित आणि वित्त हानी सोसावी लागली आहे. उदा. आंध्रप्रदेशाला वारंवार बसणाऱ्या चक्रीवादळाचा आपण उदाहरण म्हणून विचार करु गेल्या दशका पर्यंत दर वेळेस हजारोंच्या संख्येने बळी जात होते. परंतू उत्तम संपर्क यंत्रणा, माहिती प्रसारणाच्या उत्तम सुविधा, आणि प्रतिकारासाठी उपयुक्त साधन सामुग्रीने युक्त अधिकारी वर्गामुळे परिस्थितीत खुपच फरक पडला आहे. अन्यथा नेहमीच येतो मग पावसाळा. या उक्तीप्रमाणे दर वेळ ची बळींची संख्या तशीच पहावयास मिळाली असती. पुरेशी पुर्वसुचना, जलद व प्रभावी स्थलांतर योजना आणि नागरिकांतील उच्च पातळीवरील जागरुकता यामुळे संभाव्य नुकसान खुपच कमी होऊ शकते. म्हणून उत्तम जागरुकता आणि त्वरीत कृतिशिलता या गोष्टी चक्रीवादळाच्या परिणामस्वरुप होणारे मृत्यू आणि भोगावे लागणारे परिणाम कमी करण्यासाठी कळीच्या बाबी ठरतात.
- बेलगाम लोकसंख्यावाढीच्या परिणामी प्रतिकूल राहणीमानात जिवन जगावे लागल्याने शासनाला संपूर्ण देशभर वाढत्या आव्हानात्मक समस्यांना सामोरे जावे लागते. अशा वेळी पुरासारख्या हंगामी आपत्ती आणि भुंकपासारख्या अनाहुतपणे उद्भवणाऱ्या आपत्ती परिणामांमध्ये साम्य दर्शवित असल्याने एका आपत्ती विषयीची जाणीवही संदर्भाने दुसऱ्या आपत्तीकाळात ही प्रभावीपणे उपयोगी पडेल.
- सामान्य आपत्तींमुळे समाजाला पोहोचणाऱ्या नुकसानीच्या व्याप्तीचा आणि संभाव्य नुकसानीचा अंदाज बांधणे हे केवळ आपत्ती विषयक ज्ञानाने साधणार नाही. अशा परिस्थितीच्या असाधारण हाताळणी साठी संबंधित अधिकारी आणि सामान्य नागरिक या दोघांनीही सज्ज् होणे आवश्यक आहे.
- अशा भयंकर परिस्थितीच्या हाताळणीसाठी प्रचलित पध्दती या पुरेशा सक्षम नसल्याने पुर्वसज्जता आणि सुयोग्य आपद्व्यवस्थापन / योजनांची गरज निर्माण झाली असून त्यांचा अंगिकार केल्यास अशा संकटांशी समाज समर्थ पणे तोंड देऊन त्यावर मात करु शकेल.

- महाराष्ट्र शासन अशा संकटांना तोंड देण्यासाठी आपद्व्यवस्थापनाच्या अंमलबजावणीत अग्रस्थानी आहे. यासाठी उचललेल्या पहिल्या पावलाला सप्टेंबर १९९३ मधील किल्लारी भुंकपामुळे तर अधिकच महत्व आले. आंध्रप्रदेश, गुजरात आणि ओरीसा ही राज्यही प्रमाणित आपद्व्यवस्थापन योजनांच्या उभारणीसाठी नेटाने प्रयत्नशिल आहेत.

८. आपत्ती व्यवस्थापनाची मुलभूत तत्वे:

आपत्तीचा समर्थपणे मुकाबला करण्यासाठी दुरदृष्टी आणि कुशल योजनांना योग्य आकार देण्यासाठी खालील तत्वे विचारात घेणे आवश्यक आहे.

मुख्यमुद्दांना केंद्रस्थान :

प्रत्येक विकसनशील देशाचे किमान विकास साधण्याचे मुख्य उद्दिष्ट असते. यासाठी आपत्ती नंतरच्या मदत कार्यावर लक्ष्य केंद्रित करण्याऐवजी समाज घटकांची धोके प्रवणता कमी करण्यास मदत प्राधान्य देणे अत्यंत आवश्यक आहे.

नुकसानीच्या व्याप्तीच्या मुद्दयाला महत्व :

आपत्ती व्यवस्थापनातील प्रथम प्राधान्य हे आपत्तीप्रवण क्षेत्रातील जनसामान्यांचे प्राण रक्षण करणे हे आहे आणि दुय्यम प्राधान्य हे समाजाला पोषक व अत्यंत महत्वाच्या संसाधनाचे आणि प्रणालीचे संरक्षण करणे हे आहे.

विकासामध्ये एकत्रीकरण :

आपत्तीपासून बचाव सुसज्जता यांना विकास धोरणांमध्ये सामावून घेणे अत्यंत आवश्यक आहे. विकासासाठी सुरुवात केलेल्या कामांवर आपत्तीचा गंभीर आणि प्रतिकुल परिणाम होत असल्याने आपत्तींचा विचार हा विकासाच्या विचारापासून वेगळा करताच येत नाही.

सामाजिक सहभागाची निश्चीती :

समाज घटकांना आपत्ती व्यवस्थापन आणि संभाव्य नुकसान कमी कसे करावयाचे यांचे ज्ञान असणे आवश्यक आहे. त्यांच्या आपत्कालीन जबाबदाऱ्या काय आहेत, आपत्कालात बचाव कार्यात ते कसे साह्यभूत होऊ शकतात, आपत्काळात त्यांनी कोणती कृती आणि कार्य करावयाची याबरोबरच आपत्कालीन मदत कार्यात गुंतलेल्यांना सहकार्य करण्याची त्यांची तयारी होणे आवश्यक आहे.

सर्व शासकीय अधिकार क्षेत्रांमध्ये अंतर्भाव :

आपत्ती व्यवस्थापन हा व्यापक विषय आहे. शासनाच्या गाव, जिल्हा, राज्य आणि केंद्र पातळीवर आपत्ती व्यवस्थापन आणि संभाव्य नुकसान कमी करण्याच्या योजनांच्या प्रभावी अंमलबजावणी साठी सक्तीची आवश्यकता आहे. देश राज्य वा एखाद्या भागास यातून वगळता येणे शक्यच नाही. अशा आपत्तीच्या परिणामी अपरमित नुकसान होते ज्याचे वर्णन करणे अशक्य आहे.

स्थानिक परिस्थितीत सामावून घेणे गरजेचे :

दोन प्रदेशातील सामाजिक परिस्थितीत खुपच भिन्नता असल्याने कोणताही प्रस्ताव अथवा मार्गदर्शक तत्व स्थानिक परिस्थितीचा विचार करुन ठरवावे लागणार आहे.

कायदेशीरपणा :

आपत्ती व्यवस्थापन कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीत त्याची रचना आणि आवर्ती अधिकार मर्यादा या वर्तमान व भविष्यातील शासकीय महत्वाचे अधिकार तसेच विविध समाज घटकांनी आपापसातील समन्वय जाणून घेणे नितांत आवश्यक आहे.

कार्यक्षमता आणि परिणामकारकता :

अपेक्षित फलीत साध्य व हवे म्हणून शासनाच्या सर्वच स्तरावर आपत्ती व्यवस्थापन कार्यक्रम राबवणे आवश्यक आहे. अन्यथा असा कार्यक्रम प्रवाहा बाहेर फेकला जाईल आणि आपत्ती आल्यानंतर तिचा प्रतिकार करणे सोडाच पण त्यातून पुन्हा उभे राहणेही कठीण होईल.

९. आपत्तींचे प्रकार:

ऑगष्ट १९९९ मध्ये भारत सरकारने आपत्ती व्यवस्थापनासाठी हायपॉवर्ड कमिटीची स्थापना केली. या समितीने देशभरातील एकुण ३१ प्रकारच्या आपत्ती निश्चित केल्या. या आपत्तींचे पाच उपगटात वर्गिकरण केले असून ते करतांना आपत्तींची परिणामकारकता आणि त्या हाताळणारे विभाग व मंत्रालयीन विभाग या गोष्टी विचारात घेतल्या आहेत. ते पाच उपगट खालीलप्रमाणे :

- **उपगट १ पाणी आणि वातावरणाशी निगडीत आपत्ती :**पूर आणि सांडपाण्याचे व्यवस्थापन, चक्रीवादळे, तुफान, वादळे, गारपीट, ढगफुटी, उष्णतेची लाट, थंडीची लाट, हिमकडयांची घसरण, अवर्षन, मेघगर्जना, आणि विज कोसळणे.
- **उपगट २ भूगर्भाशी निगडीत आपत्ती :**भूस्तर घसरण चिखलाचा प्रवाह, भूकंप बंधाऱ्यांचे अपयश, धरणफुटी आणि खाणीतील आग.

- **उपगट ३ रासायनिक, औद्योगिक आणि आण्विक आपत्ती** :सर्व रासायनिक, औद्योगिक आणि आण्विक अपघातांचा समावेश यात केला आहे.
- **उपगट ४ विविध अपघाती आपत्ती** :वणवे, शहरी आगी खाणीतील पूर, तेल सांडणे, मोठया इमारती कोसळणे, साखळी बॉम्बस्फोट, विद्युत अपघात आणि आगी, रेल्वे आणि रस्त्यावरील अपघात, नाव उलटणे आणि ग्रामीण आगी.
- **उपगट ५ जैविक आपत्ती** :जैविक आपत्ती, साथीचे आजार, रोगोत्पादक हल्ले, पशुवैद्यकीय आजारांच्या साथी आणि अन्नविषबाधा.

१०. **आपत्ती व्यवस्थापनातील महत्वाच्या पायऱ्या** :

आपत्ती पुर्वप्रतिबंधन आणि प्रतिबंधनामध्ये आपत्कालीन परिस्थितीत जिवित आणि आपत्तीमुळे उपशमन वित्त हानी कमी करण्यासाठी विविध योजनांचा समावेश होतो.

जिवित वित्त आणि पर्यावरणाचे उपशनामध्ये आपत्तीच्या परिणामांना आणि नुकसान कमीत कमी करण्यासाठी व्याप्तीला कमी करण्याबरोबर आपत्ती पुर्वी करावयाच्या गोष्टी नुकसानीची व्याप्तीला कमी करण्याबरोबर भविष्यातील आपत्तीत नुकसानीची मात्रा कमी करण्याचा दृष्टीकोन असतो.

- **सुसज्जता :**

आलेल्या आपत्तींला शासकीय सामाजिक, आणि व्यक्तिगत पातळीवर तातडीने प्रभावी तोंड देण्याची तयारी यामध्ये व्यवहार्य आपात्कालीन आराखडे, इशारा प्रणालीची निर्मिती साधनांची निकराणी आणि प्रशिक्षणाचा समावेश होतो.

- **आपत्तीचा इशारा :**

समाजामध्ये वा धोका प्रवण क्षेत्रात काळजीपुर्वक देखरेख ठेवून किंचित सुगाव्या बरोबर नुकसान पोहचू शकणाऱ्या सर्वापर्यंत ती माहिती पोहोचविणे.

- **आपत्तीच्या सुरूवातीस :**

म्हणजेच आपत्तीचा उगम होताच आणि संभाव्य घटकांना बाधा पोहोचतांना आपत्तीची कालावधी तिच्या तिव्रतेवर अवलंबून असेल. भूंकपासारख्या आपत्तीत काही सेकंदा करिताच भूपृष्ठ कंप पावेल तर पूरस्थिती काही दिवसांसाठी तशी राहू शकेल.

आपत्ती काळात प्रतिसाद आणि बाधितांच्या समस्या मदत कार्य किमान करण्याची खात्री करावी. आपत्तीला तोंड देण्यासाठी नियंत्रण कक्षाची उभारणी, आकस्मिक आपत्ती आराखडा या नुसार कृती धोक्याच्या सुचनेचे प्रसारण, स्थलांतराची सुरूवात, लोकांना सुरक्षित क्षेत्रात हलविणे, गरजूंना वैद्यकिय

मदत आणि याबरोबरच बेघरांना मदत गरजूंना खाद्य पदार्थ, पिण्याचे पाणी, कपडे, दळणवळण पूर्वस्थितीत आणणे आणि आर्थिक किंवा वस्तू रुपातील मदतीचे वाटप. पूर्वस्थिती आणणे मदत, पुनर्वसन आणि पुर्नबांधणी या तिन्ही एकमेकांशी निगडीत गोष्टींचा समावेश पूर्वस्थिती आणण्यामध्ये होतो.

- ❖ आपत्तीनंतर जलद पुनर्वसन आणि टिकावू पुर्वस्थिती प्राप्त करतांना पुन्हा आपत्ती आल्यास पुनरुत्थान नुकसानीची व्याप्ती.
- ❖ तात्पुरत्या सार्वजनिक वापराच्या सुविधांची उभारणी, दिर्घकालीन गृहबांधणीसाठी मधल्या काळासाठी हंगामी योजना अंमलात आणणे. आपत्तीपूर्व कालीन परिस्थिती पेक्षा अधिक सक्षमतेच्या उभारणीचे प्रयत्न.
- ❖ पूर्वीपेक्षा खुप कमी असेल याची खात्री करावी. या मध्ये इमारतींची नव निर्मिती जिवनाश्यक आणि जिवनोपयोगी सुविधांची उभारणी करतांना त्यांच्या टिकावूपणातील वाढयावर लक्ष देणे आवश्यक आहे. अन्यथा केवळ पुननिर्माण होईल. परंतू पुन्हा आपत्ती आल्यास आधि प्रमाणेच नुकसानीस सामोरे जावे लागेल जे व्यक्तीगत वा शासकीय पातळीवर परवडणारे नसेल.

विकास :

आर्थिक मर्यादांमुळे दिर्घकाळ चालणारी ही प्रक्रिया आहे. यामध्ये दिर्घकालीन बचावा बरोबर नुकसानीची तिव्रता कमी करणा-या योजनांवर लक्ष देणे आवश्यक आहे. जसे बांधावर धुप प्रतिबंधक भिंत, दुष्काळावर मात करण्यासाठी जलसंधारण, भूस्तरीय घसरण रोखण्यासाठी वन संवर्धन, जमिनिच्या वापराच्या योजना, घरांची उभारणी करतांना ती अतिवृष्टी, वादळ, भूकंपाचे धोके, आदींना समर्थपणे तोंड देत टिकून राहतील अशी बांधणी इ.

११. **आपत्ती व्यवस्थापन चक्रातील ठळक टप्पे :**

- आपत्तीचा आघात
- पुर्वतयारी प्रतिसाद पुनरुत्थान
- उपशमन विकास प्रतिबंधन

आपत्ती व्यवस्थापन संस्थात्मक फ्रेमवर्क

- आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ राष्ट्रीय पातळीवर, राज्य आणि जिल्हा पातळीवर भारतात आपत्ती व्यवस्थापनासाठी कायदेशीर आणि संस्थात्मक ढाचा प्रदान करते. भारताच्या राष्ट्रीय धोरणामध्ये आपत्ती व्यवस्थापनही राज्य सरकारशी निगडित प्राथमिक विषय आहे. राज्य धोरणे निर्माण करतात व जिल्हे राज्यांद्वारे तयार केलेल्या विविध प्रकल्प आणि कार्यक्रमांची अंमलबजावणी करतात .
- जिल्हा प्राधिकरणाची प्राथमिक जबाबदारी जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाने दिलेल्या मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करते, त्यानुसार विविध जागरूकता आणि प्रशिक्षण कार्यक्रमांना जिल्ह्यात असलेल्या धोक्यांनुसार राबविणे.

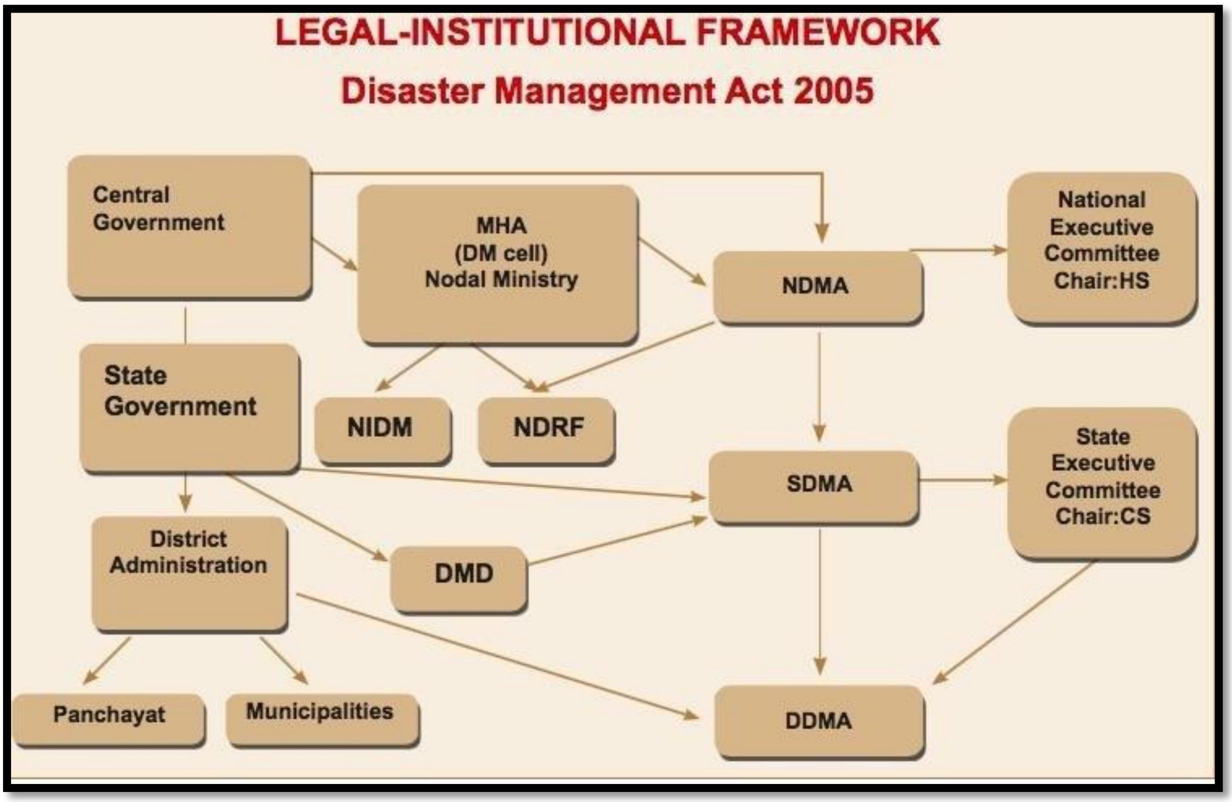

❖ जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण

❖ आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ च्या कलम २५ (१) अंतर्गत जिल्हाधिकारी / जिल्हादंडाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली, खालील अधिका-यासह "जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण" गठित करण्यात आले आहे.

❖ जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन योजनेच्या अंमलबजावणी मध्ये समन्वय साधण्याचे काम जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण करत असते. प्राधिकरण संपूर्ण जिल्ह्यात आपत्ती व्यवस्थापनचे शमन आणि सज्जता ठेवण्याचे काम करत असते.

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाची रचना (DDMA)

अ.क्र.	अधिकारी	जि.आ.व्य.प्रा. मधील पद
1.	मा. जिल्हाधिकारी	पदसिद्ध अध्यक्ष
2.	जिल्हा परिषद अध्यक्ष	पदसिद्ध सह अध्यक्ष
3.	मुख्य कार्यकारी अध्यक्ष, जिल्हा परिषद	सदस्य
4.	जिल्हा पोलिस अधिक्षक	सदस्य
5.	जिल्हा शल्य चिकित्सक	सदस्य
6.	कार्यकारी विभाग सार्वजनिक पाटबंधारे विभाग क्र.1	सदस्य
7.	कार्यकारी अभियंता, पाटबंधारे विभाग	सदस्य
8.	निवासी उपजिल्हाधिकारी	सचिव/मुख्य कार्यकारी अधिकारी
विशेष निमंत्रित सदस्य		
9.	महानगरपालिका आयुक्त	विशेष निमंत्रित सदस्य
10.	जिल्हा समादेशक, गृहरक्षक दल	विशेष निमंत्रित सदस्य
11.	जिल्हा समन्वयक नेहरू युवा केंद्र	विशेष निमंत्रित सदस्य
12.	सचिव रेड क्रॉस सोसायटी	विशेष निमंत्रित सदस्य

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण अधिकार व कर्तव्य:

महाराष्ट्र शासन, महसूल व वनविभाग (मदतकार्ये, पुनर्वसन व आपत्ती व्यवस्थापन) शासन निर्णय क्रमांक डिएमयु-२००६/प्र.क्र.१०/डीएम-१ दिनांक ०१ जुन, २००६ मधील निर्देशानुसार प्राधिकरणाचे अधिकार व कार्य पध्दती खालील प्रमाणे आहेत.

१) जिल्ह्या साठी प्रतिसाद आराखड्यासह आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करणे.

२) राष्ट्रीय धोरण, राज्याचे धोरण, राष्ट्रीय आराखडा, राज्याचा आराखडा आणि जिल्ह्याचा आराखडा यामध्ये समन्वय ठेवणे आणि संनियंत्रण व अंमलबजावणी करणे.

३) जिल्ह्यातील आपत्ती प्रवण क्षेत्र विनिर्दीष्ट करून आपत्तीस प्रतिबंध अथवा आपत्तीच्या परिणामांची तीव्रता कमी करण्यासाठीच्या उपाययोजना जिल्हास्तरावरील शासकीय विभाग तसेच स्थानिक प्राधिकरणाव्दारे घेण्यात येत असल्याबाबत खातर जमा करणे.

४) आपत्तीस प्रतिबंध, आपत्तीच्या परिणामांची तीव्रता कमी करण्यासाठी आवश्यक त्या अन्य उपाययोजना करण्याबाबत जिल्हा पातळीवरील विविध प्राधिकरणे व स्थानिक संस्थांना सूचना देणे

५) आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करण्यासाठी आवश्यक त्या अन्य उपाय योजना करण्याबाबत जिल्हा पातळी वरील विविध प्राधिकरणे व स्थानिक संस्थांना सूचना देणे.

६) आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करण्यासाठी जिल्हा पातळीवरील शासकीय विभाग व जिल्ह्यातील स्थानिक प्राधिकरणांना मार्गदर्शक तत्वे आखून देणे.

७) जिल्हा पातळी वरील शासकीय विभागांनी तयार केलेल्या आपत्ती व्यवस्थापन आराखड्याच्या अंमलबजावणीचे संनियंत्रण करणे.

८) जिल्हा स्तरावरील विविध शासकीय विभागा मार्फत तयार करण्यात आलेले विकास आराखडे व राबविण्यात येणाऱ्या प्रकल्पामध्ये आपत्ती प्रतिबंध व आपत्ती तीव्रता कमी करण्यासाठीच्या उपाय योजना मध्ये एक सूत्रता राहावी यासाठी अंमलात आणावयाची मार्गदर्शकतत्वे आखून देणे आणि त्यासाठी आवश्यक ते तांत्रिक सहाय्य पुरविणे.

९) वरील क्र. ८ मध्ये उल्लेखिलेल्या उपाययोजनांच्या अंमलबजावणीचे सनियंत्रण करणे.

१०) जिल्ह्यावरील कोणतीही आपत्ती किंवा जिल्ह्यास भेडसावणाऱ्या आपतकालीन परिस्थितीचा सामना करण्यासाठी उपलब्ध साधन सामग्रीच्या क्षमतेचा आढावा घेणे व आवश्यकते नुसार त्यांचे

अद्यावतीकरण करण्या संदर्भात जिल्हास्तरावरील संबंधित विभाग अथवा प्राधिकरणांना सुचना देणे.

११) सज्जतेसाठी नियोजित उपाययोजनांचा आढावा घेणे आणि या उपाययोजना, कोणत्याही आपत्ती परिस्थितीत परिणामकारक ठरण्यासाठी आवश्यक दर्जाच्या असतील याबाबत लक्ष पुरविण्यास जिल्हा पातळीवरील संबंधित विभाग व अन्य संबंधित प्राधिकरणांना सूचना देणे.

१२) जिल्ह्यातील वेगवेगळ्या स्तरावरील अधिकारी, कर्मचारी व बचाव कार्य करणारे स्वयंसेवक यांचे साठी खास प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे आयोजन व संनियंत्रण करणे.

१३) आपत्तीस प्रतिबंध अथवा आपत्तीची तीव्रता कमी करण्यासाठी स्थानिक प्राधिकरण, शासकीय व अशासकीय संस्था यांच्या पाठिंब्याने समुह प्रशिक्षण व जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करणे.

१४) आपत्तीची पूर्वसूचना मिळण्यासाठी आवश्यक यंत्रणा उभारणे, तिची देखभाल करणे, तपासणी करणे ती अद्ययावत करणे व योग्य माहिती लोकांपर्यंत पाहेचेल असे पाहणे.

१५) जिल्हा पातळी वरील प्रतिसाद आराखडा तयार करणे, आढावा घेणे व अद्यावत करणे.

१६) कोणत्याही भेडसावणाऱ्या आपत्ती परिस्थितीत वा प्रत्यक्ष आपत्तीच्या वेळी प्रतिक्रियास्वरूप निर्माण होणाऱ्या परिस्थितीचे संनियंत्रण करणे.

१७) जिल्हास्तरावरील शासकीय विभाग आणि स्थानिक प्राधिकारणाने त्यांचे प्रतिसाद आराखडे, जिल्हा प्रतिसाद आराखड्याशी सुसंगत असतील याची खातर जमा करणे.

१८) संभाव्य आपत्कालीन परिस्थिती अथवा प्रत्यक्ष आपत्तीस परिणामकारक पणे तोंड देण्यासाठी उपाय योजना घेण्याबाबत जिल्हा पातळी वरील शासनाचे संबंधित विभाग किंवा स्थानिक प्राधिकरणासाठी मार्गदर्शक तत्वे आखून देणे व त्यांना मार्गदर्शन करणे.

१९) जिल्हा पातळीवरील शासकीय विभाग, वैद्यानिक संस्था, आपत्ती व्यवस्थापनाचे कार्य करणाऱ्या इतर शासकीय व अशासकीय संस्था यांच्या मध्ये समन्वय ठेवणे, संनियंत्रण करणे, सहाय्य व सल्ला देणे

२०) आपत्ती व आपत्ती नंतर व्यवस्थापनाच्या उपाय योजना खात्रीपूर्वक, तत्परतेने व प्रभावी पणे घेण्यात याव्यात म्हणून जिल्ह्यातील स्थानिक प्राधिकरणांशी समन्वय साधणे व मार्गदर्शक तत्वे आखून देणे.

जिल्हा नियंत्रण कक्ष किंवा जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशन केंद्र

जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशन केंद्र किंवा जिल्हा नियंत्रण कक्ष ही जिल्ह्यातील आपत्ती व्यवस्थापनचा कणा आहे. १०७७ हा टोल फ्री क्रमांक व ०७१७२-२५१५९७ हा दूरध्वनी क्रमांक असून २४*७ हा कक्ष कार्यरत असतो.

जिल्हा स्तरावर संस्थांचे वर्गीकरण

चंद्रपूर जिल्ह्यातील विविध सरकारी संस्था त्यांच्या प्रशासकीय पातळीनुसार खाली वर्गीकृत केल्या जाऊ शकतात:

- जिल्हा पातळी
- तहसील पातळी
- ग्राम पंचायत पातळ

तालुका पातळी आपत्ती व्यवस्थापन समिती

तालुका पातळीवरील आपत्ती व्यवस्थापन समिती आहे, ज्याचे नेतृत्व उपविभागीय अधिकारी/तहसीलदार करतात आणि इतर महत्वाच्या विभागाचे अधिकारी समितीचे सदस्य आहेत. स्थानिक पंचायत संस्थेचे प्रतिनिधी सुद्धा या समितीचे सदस्य आहेत. समिती आपत्ती व्यवस्थापन, प्रतिसाद आणि मदत यासह सर्व घटकांचा आढावा घेत असते. समितीची संयुक्त संरचना खालील प्रमाणे आहे:

अनुक्र	तपशील
१	उपविभागीय अधिकारी / दंडाधिकारी
२	तहसिलदार
३	संवर्ग विकास अधिकारी
४	उपकार्यकारी अभियंता (पंचायत)
५	उपकार्यकारी अभियंता (सिंचन)
६	उपकार्यकारी अभियंता (सा.बा.वि.)
७	उपकार्यकारी अभियंता (पाणीपुरवठा)

८	कनिष्ठ अभियंता (दूरसंचार)
९	उपकार्यकारी अभियंता (एमएसईबी)
१०	गट शिक्षणाधिकारी
११	वैद्यकीय अधिकारी (पीएचसी)
१२	पोलिस निरीक्षक
१३	तहसिल होमगार्ड कमांडंट
१४	डिपार्टमेंट मॅनेजर (स्टेटट्रांसपोर्ट)
१५	तालुका पंचायत प्रतिनिधी
१६	आमदार
१७	स्वयंसेवी संस्था प्रतिनिधी

ग्राम आपत्ती व्यवस्थापन समिती

प्रत्येक गावात आपत्ती व्यवस्थापन समिती असून शासकीय व अशासकीय सदस्यांचा समावेश या समितीत असतो. ग्रामसभेच्या देखरेखीत समितीची स्थापना करण्यात येत असते. जागरूकता निर्माण करणे, चेतावणी प्रसार, सामुदायिक सज्जता योजना, सुरक्षित गृह निर्माण पद्धतींचा अंमलबजावणी आणि आपत्ती व आपत्ती नंतर मदत आणि सहकार्य यासाठी समिती जबाबदार असते. खालील प्रमाणे समिती सदस्य आहेत.

अनुक्र	**तपशील**
१	सरपंच
२	मंडळ अधिकारी
३	तलाठी
४	पोलीस पाटील
५	प्राथमिक शाळा मुख्याध्यापक

६	आरोग्य अधिकारी / कर्मचारी
७	अंगणवाडी/ आशा सेविका
८	समुदाय प्रतिनिधी
९	समुदाय प्रतिनिधी (महिला)
१०	स्वस्त धान्य विक्रेता

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन व प्रतिसाद यंत्रणा

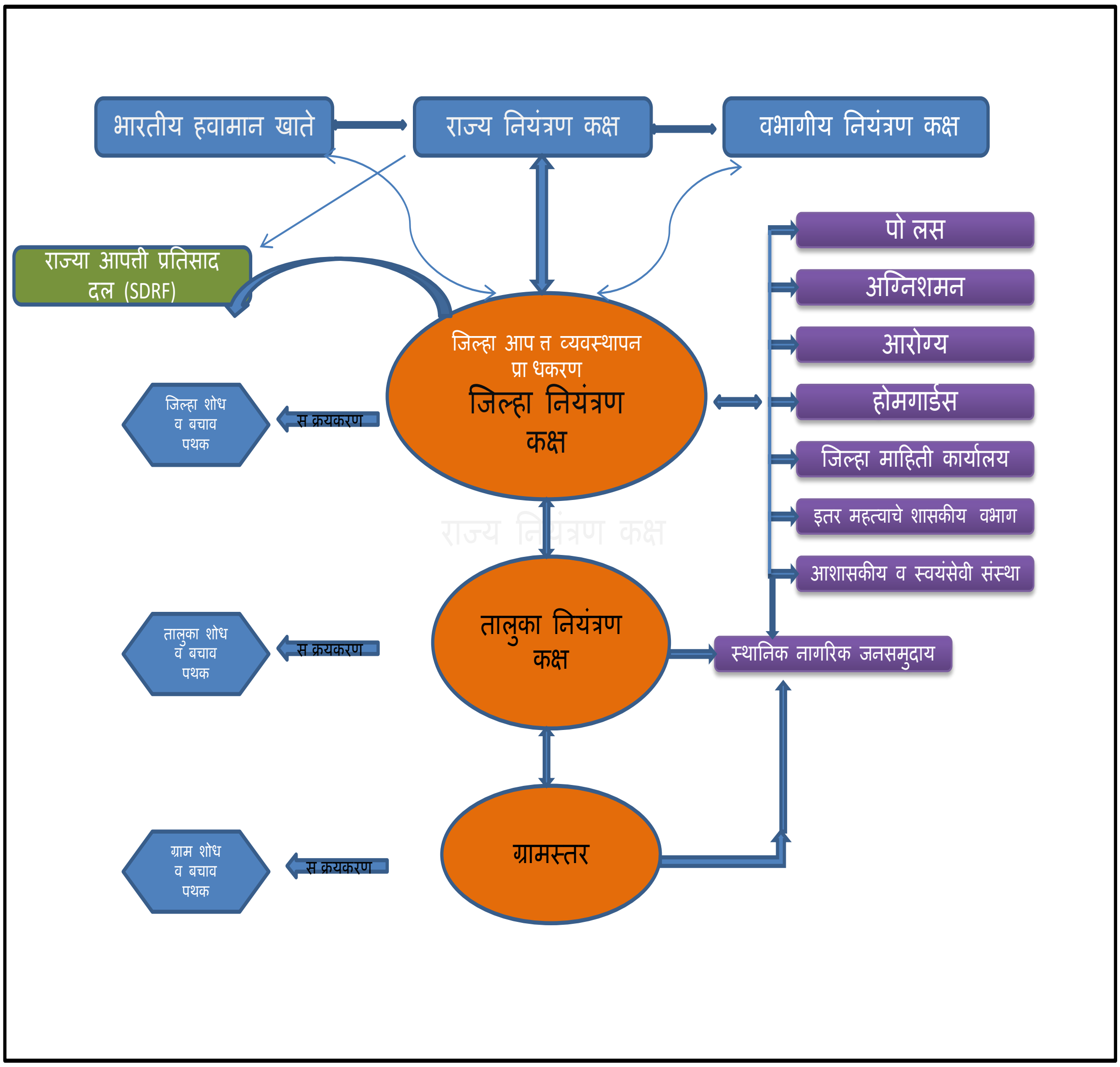

आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ च्या महत्वाचे कलमे :

१. या अधिनियमास, आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम, २००५ असे म्हणावे.

२. तो, संपूर्ण भारतास लागू आहे.

२(घ) **आपत्ती याचा अर्थ जिच्या परिणामी मोठया प्रमाणात जिवीत हानी किंवा मानीव नुकसान किंवा मालमत्तेची हानी किंवा नाश किंवा पर्यावरणाची हानी किंवा नाश झालेला असेल आणि जिचे स्वरुप किंवा व्याप्ती त्या बाधित क्षेत्रातील लोकांच्या तोंड देण्याच्या क्षमते बाहेर असून अशी नैसर्गिक अथवा मानव निर्मित कारणामुळे किंवा अपघातामुळे अथवा निष्काळजीपणामुळे उद्भवलेली कोणत्याही क्षेत्रातील घोर आपत्ती, दुर्घटना, शंका, गंभीर घटना असा आहे.**

२५.१. प्रत्येक राज्य शासन राज पत्रातील अधिसुचनेद्वारे कलम १४ च्या पोट कलम (१) अन्वये अधिसुचना काढण्यात आल्यानंतर शक्य तितक्या लवकर, त्या अधिसुचनेत विर्निदिष्ट करण्यात येईल अशा नावा ने राज्यातील प्रत्येक जिल्हयासाठी एक जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण स्थापन करील.

२५.२(क) जिल्हयाचे जिल्हाधिकारी किंवा जिल्हा दंडाधिकारी किंवा यथास्थिती उपायुक्त जो पदसिध्द अध्यक्ष असेल.

२६.१. जिल्हा प्राधिकरणाचे अध्यक्ष, जिल्हा प्राधिकरणाच्या बैठकीचे अध्यक्ष, (पद राबविण्या व्यतिरिक्त जिल्हा प्राधिकरण त्याला सोपविण्यात आलेले अधिकाराचा वापर करील आणि कामे पार पाडील.)

२६.२. जिल्हा प्राधिकरणाच्या अध्यक्षास निकडीच्या प्रसंगी जिल्हाधिकाऱ्याचे सर्व किंवा त्यापैकी कोणत्याही अधिकाराचा वापर जिल्हा प्राधिकरणाच्या कार्योत्तर अनुमती देण्याच्या समर्थनार्थ वापरण्याचा अधिकार असेल तो असे अधिकार वापरेल.

२७. जिल्हा प्राधिकरण आवश्यक असेल तेव्हा व त्यावेही आणि अध्यक्षाला योग्य वाटेल अशा वेळी आणि अशा ठिकाणी बैठक घेईल.

३०.२.३ जिल्हा स्तरावरील शासकीय विभागांनी तसेच स्थानिक प्राधिकरणांनी जिल्हयातील आपत्ती प्रवण क्षेत्रे निश्चित केलेली आहेत आणि आपत्ती प्रतिबंध करण्यासाठी आणि तिच्या परिणामांची तिव्रता कमी करण्यासाठी उपाययोजना हाती घेतलेली आहे याबाबत सुनिश्चिती करता येईल.

३०.२.४ आपत्तीस प्रतिबंध करण्यासाठी तिच्या परिणामांची तिव्रता कमी करण्यासाठी त्याकरिता सज्ज राहण्यासाठी व तिला तोंड देण्याकरिता उपाययोजना करण्यासाठी राष्ट्रीय प्राधिकरणाने घालून दिलेल्या मार्गदर्शकतत्वांचे जिल्हा स्तरावरील सर्वशासकीय विभागांकडून आणि जिल्हयातील स्थानिक प्राधिकरणां कडून अनुपालन करण्यात येते याबाबत खात्री करुन घेता येईल.

३०.२.५ आवश्यक असेल त्या नुसार आपत्तीस प्रतिबंध करण्यासाठी किंवा तिची तिव्रता कमी करण्यासाठी अशा प्रकारच्या इतर उपाय योजना हाती घेण्याकरिता जिल्हा स्तरावरील विविध प्राधिकरणांना व स्थानिक प्राधिकरणांना निर्देश देता येतील.

३०.२.१० जिल्हयातील कोणत्याही आपत्तीला किंवा इशारा प्राप्त आपत्तीच्या परिस्थितीला तोंड देण्यासाठी कार्य क्षमतेच्या स्थितीचा आढावा घेता येईल आणि आवश्यकता असेल त्याप्रमाणे जिल्हा स्तरावरील संबंधित विभागांना किंवा प्राधिकरणांना त्यांच्या सेवेत दर्जा वाढ करण्याबाबत निर्देश देता येईल.

३०.२.१८ कोणत्याही इशारा प्राप्त आपत्ती च्या परिस्थितीस किंवा आपत्तीस कार्यक्षमतेने तोंड देण्यासाठी उपाययोजना हाती घेण्या करिता जिल्हा स्तरावरील संबंधित शासकीय विभागांसाठी किंवा जिल्हयाच्या स्थानिक सिमांमधील कोणत्याही इतर प्राधिकरणांसाठी मार्गदर्शन घालून देता येईल किंवा निर्देश देता येतील.

३०.२.२३ जिल्हयाच्या कोणत्याही भागातील बांधकामाची तपासणी करता येईल आणि आपत्तीस प्रतिबंध करण्यासाठी अथवा तिची तिव्रता कमी करण्यासाठी अशा बांधकामांना घालून दिलेल्या मानकांचे पालन केले जात नाही किंवा पालन करण्यात आले नाही असे आढळून आल्यास, अशा मानकांचे अनुपालन करण्यासाठी आवश्यक असेल अशी कारवाई करण्याचे संबंधित प्राधिकरणाला निर्देश देता येईल.

३०.२. २८ दळण वळण व्यवस्था सुस्थितीत आहे आणि आपत्ती व्यवस्थापनाचा सराव ठराविक कालांतराने करुन घेण्यात येत आहे याची सुनिश्चिती करता येईल.

३२. भारत सरकारचे आणि राज्य शासनांचे जिल्हा स्तरावरील प्रत्येक कार्यालय आणि स्थानिक प्राधिकरण, जिल्हा प्राधिकरणाच्या पर्यवेक्षणास अधीन असतील.

३३. जिल्हा प्राधिकरणास आपत्तीस प्रतिबंध करण्यासाठी तिची तिव्रता कमी करण्यासाठी अथवा तिला कार्यक्षमतेचे तोंड देण्यासाठी उपाय योजना करण्याकरिता त्याला आवश्यक असतील अशा जिल्हा स्तरावरील किंवा कोणत्याही स्थानिक प्राधिकरणाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याची किंवा विभागाची आदेशाद्वारे मागणी करता येईल आणि असा प्राधिकरण अथवा विभाग यांना असा आदेश पाळणे बंधनकारक असेल.

३४. कोणत्याही इशारा प्राप्त आपत्तीच्या परिस्थितीला किंवा आपत्तीस तोंड देताना सहाय्य करण्याच्या त्यांना संरक्षण देण्याच्या बचाव करण्याच्या प्रयोजनार्थ जिल्हा प्राधिकरणास-

क) शासनाच्या कोणत्याही विभागाकडे आणि जिल्ह्यातील स्थानिक प्राधिकरणाकडे उपलब्ध असलेले साधन संपत्ती देण्यासाठी आणि तिचा वापर करण्यासाठी निर्देश देता येतील.

ख) आपत्ती प्रवण किंवा बाधित क्षेत्राकडे आणि क्षेत्राकडून व क्षेत्रामध्ये होणाऱ्या वाहनाच्या वाहतूकीवर नियंत्रण ठेवता येईल आणि त्याला निर्बंध घालता येतील.

ग) आपत्ती प्रवण किंवा बाधित क्षेत्राकडे कोणत्याही व्यक्ती प्रवेशावर तेथील हालचालीवर व तेथून निघण्यावर नियंत्रण ठेवता येईल आणि त्याला निर्बंध घालता येतील.

त्र) कोणत्याही प्राधिकरणाकडून किंवा व्यक्तीकडून सोई सुविधा वापरण्याचा विशेष किंवा खास अधिकार प्राप्त करता येईल.

ट) तात्पुरते पुल बांधणे किंवा इतर आवश्यक ती बांधकामे करणे आणि लोकांसाठी धोकादायक असतील किंवा आपत्तीचे परिणाम अधिक गंभीर होतील अशी बांधकामे पाडून टाकता येतील.

४१. २ जिल्हा प्राधिकरणाच्या निर्देशांच्या अधिन राहून, स्थानिक प्राधिकरणास आपत्ती व्यवस्थापना साठी आवश्यक वाटतील अशा इतर उपाय योजना हाती घेता येतील.

५०. जेव्हा कोणतीही इशारा प्राप्त आपत्ती होण्याचा धोका संभवत असेल अशी परिस्थिती अथवा आपत्ती या कारणामुळे प्रयोजनासाठी अन्न सामुग्रीचे किंवा साहित्याचे तातडीचे प्रापन करणे किंवा साधन सामुग्रीचे तातडीने उपाय योजन करणे आवश्यक आहे, या बद्दल जिल्हा प्राधिकरणाची खात्री पटली असेल तर त्यास –

क) तातडीचे प्रापण करण्याकरिता संबंधित विभागाला किंवा प्राधिकरणाला प्राधिकृत करता येईल आणि अशा प्रकरणात निविदा मागविण्यासाठी आवश्यक असलेली प्रमाण कार्यपध्दती सोडून देण्यात आली असल्याचे मानण्यात येईल.

५१. **जो कोणी वाजवी कारणा शिवाय –**

क) केंद्र सरकारच्या किंवा राज्य शासनाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्याला किंवा कर्मचाऱ्याला अथवा राष्ट्रीय प्राधिकरणाने, राज्य प्राधिकरणाने किंवा जिल्हाप्राधिकरणाने प्राधिकृत केलेल्या एखाद्या व्यक्तीला या अधिनियमान्वये त्यांची कार्ये पार पाडण्यात अडथळा आणील किंवा

ख) केंद्र सरकार किंवा राज्य शासन अथवा राष्ट्रीय कार्यकारी समिती किंवा राज्य कार्यकारी समिती किंवा जिल्हा कार्यकारी समिती यांनी अथवा त्यांच्या वतीने या अधिनियमान्वये दिलेल्या कोणत्याही निर्देशाचे अनुपालन करण्यास नकार देईल-

तो दोष सिध्द झाल्यावर, एक वर्षा पर्यंत वाढविता येईल इतक्या कारावासाच्या किंवा द्रव्य दंडाच्या किंवा दोन्ही शिक्षेस पात्र ठरेल आणि जर अडथळा आणल्यामुळे अथवा निर्देशाचे अनुपालन करण्यास नकार दिल्यामुळे जिवित हानी झाली किंवा त्यामुळे जिवितास निकटवर्ती धोका निर्माण झाला असेल तर तो दोष सिध्द झाल्यावर, दोन वर्षापर्यंत वाढविता येईल इतक्या कारावासाच्या शिक्षेस पात्र ठरेल.

५४. जो कोणी आपत्ती संदर्भात अथवा तिच्या तिव्रतेबाबत वा परिणामाबाबत ज्यामुळे घबराट निर्माण होईल अशा प्रकारे खोटा धोक्याचा इशारा किंवा पूर्व सुचना देईल वा प्रसारित करील तो दोष सिध्दी झाल्यावर, एक वर्षापर्यंत वाढविता येईल इतक्या कारावासाच्या शिक्षेस आणि द्रव्य दंडास पात्र ठरेल.

५५.१ जे या अधिनियमाखालील अपराध शासनाच्या कोणत्याही विभागाने केलेला असेल त्याबाबतीत अशा अपराधासाठी विभाग प्रमुख दोषी मानण्यात येईल आणि असा हा अपराध

त्याच्या नकळत घडला होता किंवा असा अपराध घडू नये म्हणून त्याने सर्व प्रकारची दक्षता घेतली होती असे त्याने सिध्द न केल्यास, त्या नुसार खटला भरण्यास व शिक्षेस तो पात्र असेल.

५५.२ पोट कलम (१) मध्ये काहीही अंर्तभूत असले तरी, जेव्हा या अधिनियमाखालील अपराध शासनाच्या कोणत्याही विभागाने केलेला असेल आणि असा अपराध विभागप्रमुखा खेरीज अन्य दुसऱ्या अधिकाऱ्याच्या संमतीने किंवा त्याने दुर्लक्ष केल्यामुळे मौन संमतीने झाल्याचे किंवा त्याच्या कोणत्याही निष्काळजीपणामुळे घडून आला असल्याचे सिध्द झाले असेल त्याबाबतीत असा अधिकारी, त्या अपराधासाठी दोषी असल्याचे मानण्यात येईल आणि त्यानुसार खटला भरण्यास व शिक्षेस तो पात्र असेल.

५६. ज्या अधिकाऱ्यावर या अधिनियमाद्वारे किंवा त्या अन्वये कोणतेही कर्तव्य लादण्यात आले असेल आणि जो त्याचे पदीय कर्तव्य पारपाडणे बंद करील किंवा पार पाडण्यास नकार देईल किंवा अशा पदीय कर्तव्या पासून स्वत: ला दूर ठेवील असा कोणताही अधिकारी त्याच्या कार्यालयीन वरिष्ठांकडून सुस्पष्ट लेखी परवानगी मिळाली नसेल तर किंवा तसे करण्यास त्याच्याकडे इतर कायदेशीर कारण नसेल तर तो एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस किंवा द्रव्यदंडास पात्र असेल.

५७. जर कोणत्याही व्यक्ती ने कलम ६५ अन्वये दिलेल्या कोणत्याही आदेशाचे उल्लंघन केले तर, ती व्यक्ती एक वर्षापर्यंत असू शकेल इतक्या मुदतीच्या कारावासाच्या शिक्षेस किंवा द्रव्य दंडास किंवा या दोन्ही शिक्षेस पात्र असेल.

६३. जेव्हा राष्ट्रीय कार्यकारी समितीने कोणतीही राज्य कार्यकारी समितीने किंवा जिल्हा प्राधिकरणाने किंवा अशा समितीने किंवा प्राधिकरणाने याबाबतीत प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही व्यक्तीने आपत्तीस प्रतिबंध करण्याच्या किंवा आपत्तीची तिव्रता कमी करण्याच्या अथवा बचाव किंवा मदत कार्ये करण्याच्या संबंधातील कोणतीही कामे करण्यासाठी अधिकारी व कर्मचारी उपलब्ध करुन देण्याची केंद्रसरकारच्या किंवा राज्यशासनाच्या कोणत्याही अधिकाऱ्यास किंवा प्राधिकाऱ्यास विनंती केली असेल तेव्हा, कोणत्याही अधिकारी किंवा प्राधिकारी, विनंती केल्या प्रमाणे अशा समितीस किंवा प्राधिकरणास किंवा व्यक्तीस असे अधिकारी व कर्मचारी उपलब्ध करुन देईल.

६४. आपत्तीस प्रतिबंध करण्याच्या किंवा तिची तिव्रता कमी करण्याच्या प्रयोजनार्थ कोणत्याही नियमाच्या विनियमाच्या अधिसूचनेच्या मार्गदर्शक तत्वांच्या सुचनेच्या आदेशाच्या योजनांच्या किंवा यथास्थिती उपविधिंच्या तरतुदी करणे किंवा त्यात सुधारणा करणे आवश्यक असल्याचे राष्ट्रीय कार्यकारी समितीस, राज्य कार्यकारी समितीस किंवा यथा स्थिती जिल्हा प्राधिकरणास दिसून आले असेल तर, ती या अधिनियमाच्या तरतुदीस अधिन राहून विनियमांची अधिसुचनेची मार्गदर्शक तत्वांची सुचनेची, आदेशाची, योजनेची किंवा यथास्थिती उपविधिंची सुधारणा करण्यास फर्मावील आणि या आवश्यकतांची अनुपूर्ती करण्यासाठी समुचीत विभाग किंवा प्राधिकरण आवश्यक ती कारवाई करील.

६५. जर राष्ट्रीय, राज्य किंवा जिल्हा कार्यकारी समितीस,

क) त्वरीत प्रतिसाद मिळण्याच्या प्रयोजनार्थ कोणत्याही प्राधिकरणाच्या किंवा व्यक्तीच्या कोणत्याही साधनांची गरज आहे.

ख) बचाव कार्याच्या प्रयोजनार्थ कोणत्याही जागेची गरज आहे किंवा भासू शकेल किंवा

ग) आपत्ती ग्रस्त क्षेत्रातून साधने वाहून आणण्याच्या किंवा आपत्तीग्रस्त क्षेत्रांत साधने घेऊन जाण्याच्या किंवा मदत, पुनर्वसन किंवा पुर्नबांधकाम यासंबंधात वाहतूक करण्याच्या प्रयोजनार्थ कोणत्याही वाहनाची गरज आहे किंवा गरज भासू शकेल, राज्य कार्यकारी समितीस किंवा जिल्हा प्राधिकरणास किंवा, याबाबतीत तिने प्राधिकृत केलेल्या कोणत्याही यथास्थिती अधिकाऱ्यास दिसून आले असेल तर, असे प्राधिकरण, लिखीत आदेशाद्वारे अशी साधने किंवा जागा किंवा यथा स्थिती अशी वाहने अधिग्रहीत करु शकेल आणि अधिग्रहण करण्याच्या संबंधात त्यास आवश्यक किंवा इष्ट असल्याचे दिसून येईल असे आणखी आदेश देऊ शकेल.

२. या कलमा मध्ये —

क) साधने या संज्ञेत पुरुष आणि भौतिक साधनांचा समावेश होतो.

ख) सेवा या संज्ञेत सोई सुविधांचा समावेश होतो.

ग) जागा याचा अर्थ कोणतीही जमीन, इमारत किंवा इमारतीचा कोणताही भाग असा आहे आणि त्यात झोपडी, छपरी किंवा इतर संरचना किंवा त्यांचा कोणताही भाग यांचा समावेश होतो.

६७. राष्ट्रीय प्राधिकरण, राज्य प्राधिकरण किंवा जिल्हा प्राधिकरण यांना कोणत्याही इशारा प्राप्त आपत्तीच्या परिस्थिती संबंधात किंवा आपत्ती संबंधात कोणतीही धोक्याची सुचना किंवा सावधगिरी बाळगण्यासाठी सल्ले देण्याकरिता कोणतेही दृक किंवा दृक श्राव्य प्रसारमाध्यमे किंवा अशी जी उपलब्ध असतील तर ती इतर सुचना माध्यमे ज्याच्या नियंत्रणात असतील त्या कोणत्याही प्राधिकरणाला किंवा व्यक्तीला निर्देश द्यावा अशी शासनाकडे शिफारस करता येईल आणि उक्त सुचनामाध्यमे व प्रसारमाध्यमे नेमून दिल्या प्रमाणे अशा निर्देशाचे अनुपालन करतील.

७३. या अधिनियमाच्या तरतुदी न्वये किंवा त्याखाली केलेल्या नियमान्वये किंवा विनियमान्वये अशा प्राधिकरणाने किंवा शासनाने किंवा अशा अधिकाऱ्याने किंवा कर्मचाऱ्याने किंवा अशा व्यक्तीने केलेल्या किंवा करण्याचे अभिप्रेत असलेल्या किंवा करण्याचा हेतू असलेल्या कोणत्याही गोष्टी बद्दल केंद्र सरकार किंवा राष्ट्रीय प्राधिकरण किंवा राज्य शासन किंवा राज्य प्राधिकरण किंवा जिल्हा प्राधिकरण किंवा स्थानिक प्राधिकरण यांचा कोणताही अधिकारी वा कर्मचारी अथवा अशा सरकारच्या वतीने किंवा प्राधिकरणाच्या वतीने काम करीत असणारी व्यक्ती यांच्या विरुध्द कोणत्याही न्यायालयात कोणता ही दावा, खटला किंवा कायदेशीर कार्यवाही दाखल करता येणार नाही.

सुचना : या अधिनियमातील सदर भाषांतरीत कोणत्याही कलम वा पोटकलम याबाबत काही शंका असल्यास कृपया आपत्ती व्यवस्थापन अधिनियम २००५ चे मुळ कायदयाचे इंग्रजी आवृत्तीचे अवलोकन करावे.

प्रकरण ३
चंद्रपूर जिल्ह्यातील धोके/आपत्ती

जिल्हाची भौगोलिक व प्राकृतिक परिस्थिती बघता खालील पैकी अनेक नैसर्गिक व मानव निर्मित आपत्तीचा सामना चंद्रपूर जिल्ह्याला दर वर्षी करावा लागतो-

संभाव्य धोके

नैसर्गिक धोके

- पुर
- अतिवृष्टी
- वीज व वा-यासह तीव्र वादळ
- दुष्काळ
- उष्णता लहर व शीत लहर
- भूकंप

मानवनिर्मित धोके

- रासायनिक व औद्योगिक दुर्घटना
- इमारती कोसळणे
- रेल्वे अपघात
- रस्ते अपघात
- शहरी व ग्रामीण आग
- अतिरेकी हल्ला/ बॉम्ब स्फोट V
- दंगे
- यात्रेत/ धार्मिक समारंभात चेंगराचेंगरी

जैविक धोके

- रोगाचे संक्रमण
- पशू रोग
- अन्न विषबाधा

आपत्तीचा संभाव्य काळ

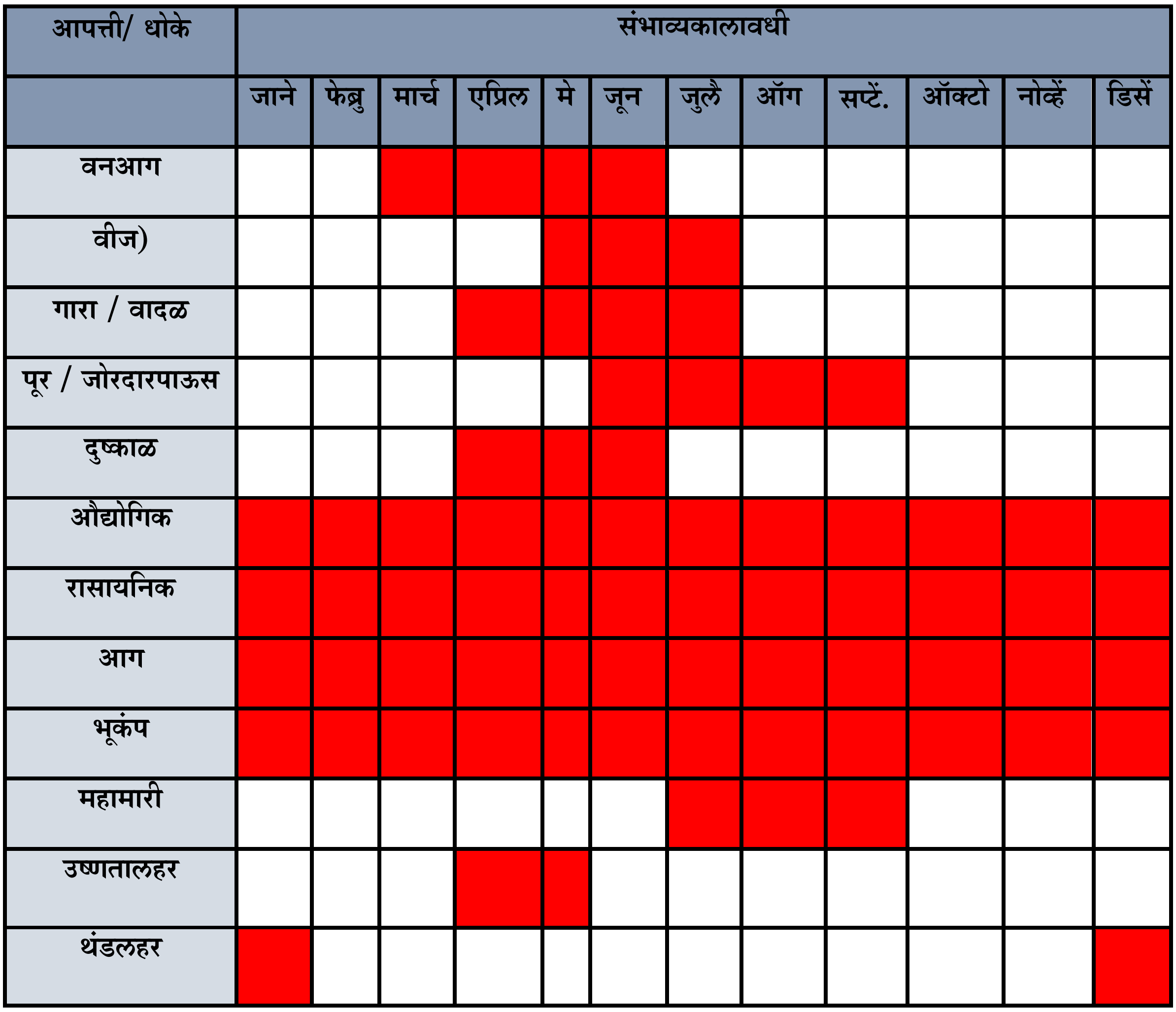

जिल्ह्यात आपत्तींची संभाव्यता दर्शविणारा तक्ता

Event	Ranking od event in terms of past occurrence	Probability of future occurrence		
		High	Medium	Low
Earthquake	Low	--	--	Yes
Floods	High	--	Yes	--
Cyclones	Low	--	--	Yes

Epedimics	Low	--	--	Yes
Indutrial Chemical Accident	Low	--	--	Yes
Fires	Medium	--	Yes	--
Road Accidents	Medium	--	Yes	--

पूर

चंद्रपूर जिल्ह्यातील प्रमुख नद्यांपैकी वर्धा, वैनगंगा व पैनगंगा या तीन नद्या आहेत. या नद्या प्राणहिता नदीला जाऊन मिळतात व प्राणहिता नदी शेवटी गोदावरी नदीस जाऊन मिळते. गोदावरी नदी जर धोक्याच्या पातळीवरून वाहत असेल तर प्राणहिता, वर्धा, वैनगंगा व पैनगंगा नद्यांमधून वाहणारे पाणी संथ गतीत वाहत असते. त्याच वेळेस चंद्रपूर जिल्ह्यात अतिवृष्टी झाल्यास वर्धा, वैनगंगा, व पैनगंगा नदीला पुर येतो आणि नदीतील परतीच्या पाण्याने नदीकाठावरील गावांना तसेच नाल्याकाठावरील गावांमध्ये पुर परिस्थिती निर्माण होते.

वर्धा नदीच्या पाण्याची पातळी वाढली असेल व इरई धरणाची पाणी पातळी धोक्यावरती पोहोचली असेल अश्या वेळी धरणाचे दरवाजे उघडल्यास इरई नदीला पुर येऊन चंद्रपूर शहरातील काही भाग व चंद्रपूर जिल्ह्यातील काही भाग पुराखाली येतो. तेव्हा धरणाचे दरवाजे उघडण्यापूर्वी वर्धा, वैनगंगा, पैनगंगा नदी तसेच गोदावरी नदीची जलपातळी व विसर्गाचा तपशील घेणे अतिमहत्वाचे आहे.

या व्यतिरिक्त मध्यप्रदेश राज्यातील संजय सागर धरणातून तसेच गोंदिया जिल्ह्यातील पुजारीटोला तलाव, तेलंगाना राज्यातील आदिलाबाद जिल्ह्यातील करीमनगर येथील कडंब धरणातील तसेच भंडारा जिल्ह्यातील गोसीखुर्द प्रकल्पातून पाण्याचा अतिविसर्ग सोडल्यामुळे गडचिरोली तसेच चंद्रपूर जिल्ह्यातून वाहणाऱ्या नद्यांतील पाण्याच्या पातळीत वाढ होते व अश्या वेळेस अतिवृष्टी झाली तर संबंधित जिल्ह्यातून वाहणाऱ्या नदीमध्ये अतिरिक्त पाणी सामावून घेतल्या जात नाही व परतीच्या पाण्यामुळे जिल्ह्यातील नदी व नाले काठावरील गावांमध्ये पुरपरिस्थिती निर्माण होते.

चंद्रपूर जिल्ह्यामध्ये एकूण 86 गावे पुरप्रवण आहेत.

जिल्ह्यातील नदी व पूरबाधित तालुक्यांची माहिती

अ.क्र.	नदीचे नाव	बाधित तालुके
१.	वैनगंगा नदी	ब्रम्हपुरी, नागभीड, सिंदेवाही, सावली व पोंभुर्णा
२.	वर्धा नदी	चंद्रपूर, राजुरा, गोंडपिपरी, बल्लारपूर, आणि भद्रावती
३.	इरई नदी	चंद्रपूर शहरातील व तालुक्यातील नदी काठची गावे
४	पैनगंगा नदी	कोरपना
५.	गोधनी नदी	चिमूर तालुक्यातील झरी, महालवाडी, कोटगाव, पिंपळगाव
६.	उमा नदी	चिमूर आणि सिंदेवाही
७.	अंधारी नदी	पोंभुर्णा तालुक्यातील गंगापूर टोक
८.	झरपट नदी	चंद्रपूर शहरातील काही भाग
९.	शीर नदी	भद्रावती तालुक्यातील मौजा माजरी, माजरी कालरी

पुढील तक्त्यात इरई धरणाचे सात दरवाजे उघडल्यावर होणाऱ्या विसर्गाचे प्रमाण

Sr. No.	Opening	Gate opening							Cumulative Discharge in Cumecs
		1	2	3	4	5	6	7	
1.	0.5	G1						G 7	100
2.	0.5	G1			G 4			G 7	150
3.	0.5	G1		G 3	G 4	G 5		G 7	250
4.	0.5	G1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	350
5.	1.0	G1						G 7	430
6	1.0	G1			G 4			G 7	470
7.	1.0	G1		G 3	G 4	G 5		G 7	550
8.	1.0	G1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	630
9.	1.5	G1						G 7	710
10.	1.5	G1			G 4			G 7	750
11.	1.5	G1		G 3	G 4	G 5		G 7	830
12.	1.5	G1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	910
13.	2.0	G1						G 7	980
14.	2.0	G1			G 4			G 7	1015
15.	2.0	G1		G 3	G 4	G 5		G 7	1085
16.	2.0	G1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	1155
17.	2.5	G1						G 7	1215
18.	2.5	G1			G 4			G 7	1245
19.	2.5	G1		G 3	G 4	G 5		G 7	1305
20.	2.5	G1	G 2	G 3	G 4	G 5	G 6	G 7	1365

वीज कोसळणे/ वज्राघात

मान्सून सक्रिय होण्याच्या एक महिना अगोदर अवकाळी आणि पूर्व मोसमी पावसाच्या काळात विजा कोसळण्याचे प्रकार घडतात. पाऊस पडण्याच्या आधी आकाशात अचानक ढग जमतात आणि काही मिनिटात गड गडाटी वादळासह विजा चमकतात व मोठया आवाजासह कुठेतरी पडतात. चंद्रपुर जिल्ह्यात प्रमुखतः ग्रामीण भागात दर वर्षी वीज कोसळल्यामुळे जीवित व वित्तहानी होते.

दुष्काळ

दुष्काळ ही एक नैसर्गिक घटना आहे जी मानवी जीवनावर, खाद्य सुरक्षा आणि नैसर्गिक स्रोतांवर कठोर प्रभाव पाडते. दुष्काळा मुळे उपासमार आणि स्थलांतरण यासारख्या सामाजिक परिणामांसह शेतीवर प्रतिकूल परिणाम पडतो. विदर्भ आणि चंद्रपुर च्या ब-याच भागांमध्ये हवामानातील बदल हळूहळू वाढत आहे ज्यामुळे या भागात दुष्काळाचे संकट उभे राहत आहे.

दुष्काळ पासून वाचण्याकरिता चंद्रपुर जिल्ह्यात भारत व महाराष्ट्र शासनाच्या भरपूर योजना व प्रकल्प राबवले जातात. ज्यामध्ये जलयुक्त शिवार या प्रकल्पामुळे चंद्रपुर जिल्ह्यातील दुष्काळग्रस्त भागाला चांगलाच फायदा झालेला आहे.

रस्ते अपघात

चंद्रपुर जिल्ह्यातून राष्ट्रीय महामार्ग क्रं 930-D, 353-B, 543, 347-A व 353-D व तसेच राज्य महामार्ग क्र. 7, 9, 11, 169, 233, 264, 265, 266, 267 व 268 हे राज्य महामार्ग आणि राष्ट्रीय महामार्ग जातात. अनेक रहदारीचे मार्ग असल्या कारणाने, वाहतूक मोठ्या प्रमाणात होत असते. दरवर्षी या मार्गांवर अनेक कारणांमुळे अपघात होतात ज्यात पुष्कळ लोक जखमी होतात तर ब-याच लोकांना जीव सुद्धा गमवावा लागतो. प्रादेशिक परिवहन मंडल, राष्ट्रीय महामार्ग प्राधिकरण, सार्वजनिक बांधकाम विभाग व इतर शासकीय विभागाच्या मदतीने जिल्हा प्रशासन "**रस्ता सुरक्षा**" उपाय योजनांना राबवत असते व रस्ते अपघातचे प्रमाण कमी करण्याकरिता नेहमी प्रयत्नशील असते.

चेंगराचेंगरी

यात्रा, सार्वजनिक उत्सव तसेच धार्मिक व सामाजिक स्वरुपाचे कार्यक्रम इत्यादी मध्ये होणा-या गर्दीमुळे चेंगराचेंगरी सारखे अपघात होण्याची शक्यता असते. चंद्रपुर जिल्ह्यात अशा ठिकाणी कुठलेही अपघात होऊ नये या करीता जिल्हा प्रशासना कडून पूर्ण प्रयत्न केले जातात व यात्रा/ धर्मी-सामाजिक उत्सवा ठिकाणी योग्य व्यवस्थापन केले जाते.

चंद्रपुर जिल्हयातील यात्रा/सामाजिक, धार्मिक उत्स्व/कार्यक्रम यादी

अ.क्र.	तालुका	यात्रेचे नाव	ठिकाण	यात्रेची वेळ
1	चंद्रपूर	महाकाली यात्रा	चंद्रपूर	ए प्रल/मे
2		वठ्ठल रुक्माई	वढा ता.चंद्रपूर	कार्तिक, ऑक्टोबर/नोव्हेंबर
3.		धम्मचक्र परिवर्तन सोहळा	चंद्रपूर	ऑक्टोबर
4.	कोरपना	दत्त जयंती	दंवघाट रिठ, ता. कोरपना	डसेंबर
5.		उरूस	कुसळ ता.कोरपना	मार्च
6.	गोंड पपरी	कुलथा महा शवरात्री यात्रा	कुलथा	मार्च
7.		कोंडय्या महाराज	धाबा ता.गोंड पपरी	जानेवारी
8.	जिवती	महादेव यात्रा	जिवती	डसेंबर
9.		मराई-पाटण उत्सव	मराई-पाटण ता.जिवती	मार्च
10.		महादेव यात्रा नंदप्पा	नंदप्पा ता.जिवती	फेब्रुवारी
11.		खंडोबा यात्रा	शेणगाव ता.जिवती	डसेंबर
12.	चमूर	घोडा यात्रा	चमूर	फेब्रुवारी
13.		संत तुकडोजी महाराज गोंदोडा गुफा यात्रा	गोंदोडा ता. चमूर	जानेवारी
14.		संत तुकडोजी महाराज यात्रा	आंबोली चौरस्ता	जानेवारी
15.	नागभीड	शवटेकडी	सोनापूर ता. नागभीड	फेब्रुवारी-मार्च
16.		सातवाहणी तपोवन	सोनपूर ता. नागभीड	फेब्रुवारी-मार्च
17.		गायमुख	बाळापुर ता. नागभीड	जानेवारी

भूकंप

चंद्रपूर जिल्हा पुर्वी भुकंप प्रवण क्षेत्र II मध्ये येत होता, परंतु दि. 2 एप्रिल 1997 रोजी झालेल्या सौम्य भूकंपामुळे जिल्ह्यातील काही भाग भुकंप प्रवण क्षेत्र III मध्ये गणल्या जाऊ लागला. भूकंपक्षेत्र II कमी सक्रिय भूकंपाचा झोन मानला जातो, त्यामुळे चंद्रपुर जिल्ह्यात भूकंपाचा एवढा धोका नाही. चंद्रपूर मध्ये शेवटच्या भूगर्भीय हालचालींची नोंद दि.25 एप्रिल 2015 रोजी झाली होती. भारतीय हवामान खात्याचे "प्रादेशिक हवामान केंद्र, चंद्रपुर " हे भूकंप क्रिया कलापावर लक्ष ठेवते व त्याची नोंद करत असते.

उष्मलहरी व शीतलहरी

भौगोलिक दृष्ट्या चंद्रपुर जिल्हा भारत देशाच्या मध्यवर्ती भागात असून ऋतूनुसार इथे हवामानामध्ये अत्यंत भिन्नता आढळून येते. येथील उन्हाळा अतिशय गरम तर हिवाळा अतिशय थंड असतो, ज्यामुळे चंद्रपुर वासियांना उष्म लहरी व शीत लहरीचा सामना करावा लागतो. उष्मलहरींचा चांगलाच फटका शहरी भागात बसतो. मार्च ते जून या उन्हाळयाच्या काळात उन तापत असते. मे महिन्यात सर्वाधिक तापमान असते. नोव्हेंबर ते जानेवारी हा काळ हिवाळ्याचा असतो. हिवाळ्यात १० अंश पर्यंत तापमान खाली येत असते. २९ मे २०१२ रोजी या शहरात ४८.६ अंश सेल्सिअस इतक्या महत्तम तापमानाची आणि २०१८ मध्ये ३.० अंश इतक्या कमी तापमानाची नोंद करण्यात आली होती.

आजपर्यंत नोंदवले सर्वोच्च सरासरी तापमान

चंद्रपुर हवामान उन्हाळ्याच्या महिन्यात अतिशय गरम असते. मे महिन्यात तापमानाचा शिखर गाठलेला असतो. या कालावधीत कोरड्या वारा मुळे वातावरण खराब होत असते. जवळजवळ संपूर्ण उन्हाळ्यात तापमान ४० अंशसेल्सिअस पेक्षा जास्त असते. कधी कधीते ४८ डिग्रीसेल्सियस इतके उच्च असते.

औद्योगिक व रासायनिक अपघात:

चंद्रपुर जिल्ह्याचे झपाट्याने औद्योगिकीकरण होत असून अनेक औदयोगिक क्षेत्रांचा निर्माण होत आहे. तसेच चंद्रपुर इथे, Major Hazardous Units अस्तित्वात आहेत ज्यांमुळे याठिकाणी औद्योगिक किंवा रासायनिक अपघात होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही. असे अपघात होऊ नये किंवा झाल्यास त्यांना उत्तम प्रतिसाद देता यावा याकरीता जिल्हा प्रशासन हे नेहमीच मोक ड्रिल्स, प्रशिक्षण घेत असते. मोठ मोठया कंपनीचे On Site Plans तयार करून घेतल्या जातात व एक Off Site plan तयार करण्य

प्रकरण ४
चंद्रपुर जिल्ह्याची क्षमता

१. **कायदेशीर संस्थात्मक यंत्रणा**:

जिल्हा कार्यालयातील आपत्ती व्यवस्थापन कायदा २००५ च्या अनुसार कार्यशील कायदेशीर संस्थात्मक यंत्रणा जी जिल्ह्याचे आपत्ती व्यवस्थापनाचे धोरण निश्चित करून सर्व योजनांचे व उपक्रमांचे अंमलबजावणी करत असते.

२. नियंत्रणकक्ष (जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशनल सेंटर):

२४ * ७ सक्रिय आणि कार्यक्षम जिल्हा नियंत्रण कक्ष (जिल्हा आपत्कालीन ऑपरेशनल सेंटर- १०७७) हे जिल्ह्यातील आपत्ती व्यवस्थापनाचे केंद्र आहे. कोणत्याही आपत्कालीन परिस्थिती आणि आपत्तीच्या बाबतीत माहितीचे योग्य संप्रेषण आणि प्रसार करण्यासाठी नियंत्रण कक्षामध्ये टोल फ्री नंबर १०७७ (०७१७२-२५१२५७) आहे. नियंत्रण कक्ष 12 महिने 24 तास सक्रिय राहण्याकरीता विविध शासकीय विभागातील कर्मचा-यांच्या संध्याकाळीं व रात्रकालीन सेवा संलग्न करण्यात येत असतात. जिल्हा नियंत्रण कक्षाद्वारे आपत्ती विषयक माहिती, सूचना, चेतावण्या व इतर संदेशांची देवाण घेवाण ही भारतीय हवामान खाते, मंत्रालय नियंत्रण कक्ष, विभागीय नियंत्रण कक्ष, तालुका नियंत्रण कक्ष व ग्रामस्तरावर सतत केली जाते.

नियंत्रण कक्षाचे कार्य व जबाबदारी

- आपत्तीच्या घटनेत ईएसएफ (Emergency Support Function) सक्रिय करा आणि विविध विभाग / एजन्सीच्या कृतींचे समन्वय करा.
- सर्व चेतावणी, संप्रेषण यंत्रे आणि उपकरणे कार्यस्थळांमध्ये आहेत याची खात्री करा.
- विविध विभाग आणि गावांच्या (जिल्ह्याच्या काही भागांच्या) भेद्यते वर जिल्हा विभागांमधून नियमित आधारावर माहिती प्राप्त करा.
- जिल्हा पातळी वरील विभागांची आणि त्यांच्या गरजांची पूर्तता करण्यासाठी त्यांच्या संसाधनांच्या सोयीसाठी अहवाल प्राप्त करा.
- बदलत्या परिस्थिती नुसार आपत्ती व्यवस्थापन कार्यवाही श्रेणी सुधारित करा.
- इंडिया आपास्टर रिसोर्स नेटवर्क (आयडीआरएन) द्वारे सर्व स्रोतांची वेब-आधारित यादी तयार करा.

- आपत्ती / आपत्कालीन परिस्थिती / जिल्हा नियमित पणे होणा-या अपघातांचे कार्यालय, रिलीफ कमिशनर च्या कार्यालयाला माहिती पुरवा आणि त्याद्वारे होणाऱ्या आपत्ती आणि नुकसानाचा डेटा बेस तयार करा.
- सज्जता उपाय आणि प्रशिक्षण कार्यकलापांचे परीक्षण करा;
- योग्य माध्यमांद्वारे जिल्हापातळी, स्थानिक स्तरावर आणि आपत्तीप्रवण भागात माहिती प्रदान करणे.
- आपत्तींच्या घटनांच्या माध्यमांचा संक्षेप करा आणि आपत्तींमध्ये दिवस-दररोज अहवाल तयार करा.
- जिल्हा प्रशासनाने केलेल्या वास्तविक परिदृश्य आणि कारवाईची नोंद करणे.
- प्रशिक्षित कर्मचारी व स्वयंसेवकांचा डेटाबेस राखून ठेवा ज्याचा कोणत्याही वेळी संपर्क केला जाऊ शकतो.
- साइट ऑपरेशन सेंटर, राज्य ईओसी आणि इतर आपत्कालीन सेवांसह संपर्क साधा.

३. आपत्ती व्यवस्थापन समित्या

जिल्हा, तालुका आणि ग्रामपातळीवरील आपत्ती व्यवस्थापन समित्या स्थापित करण्यात आले असून जिल्हा प्राधिकरणास उपक्रमांची अंमलबजावणी करण्यास व आपत्कालीन परिस्थितीत शोध व बचाव कार्य पार पाडण्यास मदत करत असतात.

४. पूर्वानुमान, चेतावणी आणि अलर्ट सिस्टम

आपत्ती व्यवस्थापणामध्ये पूर्वानुमान व चेतावणी अतिशय महत्वाचे काम करते. कुठल्या आपत्तीची जर चेतावणी मिळाली व ती वेळेत सामान्य जनतेपर्यन्त पोहचली तर होणारे नुकसान भरपूर प्रमाणात कमी करता येऊ शकते. जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, जिल्हा नियंत्रण कक्षा मार्फत **भारतीय हवामान खाते नागपूर (IMD), विभागीय व राज्य नियंत्रण कक्ष** व इतर चेतावणी निर्माण करणा-या संस्थांच्या संपर्कात राहून ह्या चेतावण्या व माहिती लोकांपर्यन्त पोहचवण्याचे काम करत असते. अतिवृष्टी, पुर, उष्म व शीत लहर ब इतर आपत्कालीन परिस्थितीचा इशारा हा वेळोवेळी लोकांपर्यन्त पोहचहून त्यांना सतर्क केल्या जाते.

५. शोध ब बचाव कार्य:

आपत्कालीन परिस्थितीत शोध व बचाव हे अत्यंत महत्वाचे कार्य आहे. या कार्या करिता जिल्हा प्राधिकरणाने जिल्हा, तालुका आणि ग्रामपातळीवरील शोध व बचाव पथक स्थापित केलेले आहेत. ह्या पथकांमध्ये स्थानिक स्थरावरील महसूल, पोलिस, होमगार्डस, अग्निशमन, आरोग्य, शिक्षण इत्यादि विभागातील कर्मचारी/ अधिकारी व इतर अशासकीय संस्थाचे प्रतींनिधी यांचा समावेश करण्यात येत असतो. या व्यतिरिक्त जिल्ह्यातील नदीच्या पाण्यात पोहणाऱ्या व्यक्तींची तालुकानिहाय यादी बनविण्यात आलेली आहे.

शोध व बचाव कार्या करिता प्रामुख्याने जिल्हा शोध व बचाव पथक (जिल्हाधिकारी कार्यालय), जिल्हा शोध व बचाव पथक (पोलिस दल) आणि चंद्रपुर महानगरपालिकेचे अग्निशमन विभाग यांची प्रमुख भूमिका असते. जिल्हास्तरावर गठीत करण्यात येत असलेल्या शोध व बचाव पथकामध्ये वे.को.लि., चंद्रपूर महाऔष्णिक विद्युत निर्मिती केंद्र, पोलिसदलातील सदस्यांचा समावेश असतो.

जिल्हा नियंत्रण कक्ष, जिल्हाधिकारी कार्यालय चंद्रपूर येथे असलेल्या शोध व बचाव साहित्याची यादी पुढीलप्रमाणे

Sr. No.	Nmae of Equipment	Quantity
1.	Rope	4 Bundels
2.	Life Jacket Infalatable	64
3.	Life Buoy	26
4.	Floating Stretcher	1
5.	Aluminium Ladder	5
6.	Canvas Tent	2
7.	Search Light	2
8.	Emergency Bracelet	4
9.	Gum Boot	15
10.	Head Light Torch	4
11.	Under Water Torch	4

12.	Safety Helmet	18
13.	Binocular Standard	2
14.	Hammer	9
15.	Axe Imported	2
16.	Safety Net	1
17.	Smoke Exhauster	1
18.	Manuel Siren	1
19.	Reflective Jacket for Rescue worker	20
20.	Mega Phone	11
21.	Breathing Appratus	1
22.	Emergency Portable Lightening Tower System	3

जिल्ह्यातील प्रशिक्षित बोट चालकांची नावे पुढीलप्रमाणे

Sr. No.	Name of Boat Driver & Assistance	Boat Driver/Assistance	Mobile No.
1.	Shri. Ashok Gargelwar, PCHQ Chandrapur	Driver	7709513683
2.	Shri. Vijay Gingule P.C.H.Q. Chandrpur	Driver	9049688640
3.	Shri Nilkanth Choudhary	Assistant	932612199
4.	Shri Vishal Vabhitkar	Assistant	9422835763
5.	Shri Namdeo Raout MNC Chandrapur	Assistant	9423117208
6.	Shri Vijay Khadilkar WCL Chandrapaur	Assistant	9421814415 9623144760
7.	Shri Kailash Kirde	Assistant	9860518651
8.	Shri. Moreshwar bharadkar	Assistant	9011620225

याव्यतिरिक्त **राज्य आपत्ती प्रतिसाद दल, (SDRF) हिंगनारोड,** नागपूर यांची मदत घेता येते. यांच्या कडील उपलब्ध कुशल, प्रशिक्षित मानव संसाधन व साहित्यामुळे शोध व बचाव कार्य सहजरीत्या शक्य होते.

१. **प्रशिक्षण, क्षमता निर्माण करणे, जागरूकता आणि मॉकड्रिल्स:**

चंद्रपुर जिल्ह्यात वर्षभर आपत्ती व्यवस्थापन विषयक प्रशिक्षण,कार्यशाला,मॉकड्रिल्स व जनजागृतीचे उपक्रम राबविले जातात.विशेषतः शाळा व ग्रामीण भागात क्षमता बांधनीचे काम सतत सुरू असते. या करिता चंद्रपूर जिल्हा प्राधिकरणाला अनेक शासकीय व अशासकीय संस्थांची मदत होत असते ज्यामधे प्रामुख्याने राष्ट्रीय व राज्य आपत्ती प्रतिसाद दल, चंद्रपुर महानगरपालिका यांचे अग्निशमन, आरोग्य व शिक्षण विभाग, भारतीय रेड क्रॉस सोसायटी, पोलिस, परिवहन, जिल्हा परिषद, यशदा पुणे, ISRO, IMD इत्यादि विभागांचा समावेश आहे.

आरोग्य विभाग

- नियंत्रण कक्षाची स्थापना : पावसाळयाच्या कालावधीमध्ये अनेक वेळा सार्वजनिक आरोग्याच्या दुष्टिने आणीबाणीची परिस्थिती निर्माण होण्याची शक्यता असते. या दृष्टिने आपआपल्या प्रा.आ.केंद्रात 24×7 नियंत्रण कक्ष कार्यरत असणे आवश्यक आहे. त्या करिता आरोग्य वभागाद्वारे जिल्हास्तरीय नियंत्रण कक्षाची स्थापना करण्यात आलेली असून या करिता डॉ. एस.के.मेश्राम यांना नोडल अ धकारी म्हणून व डॉ. प्रकाश साठे यांची सहायक जिल्हा नोडल अ धकारी म्हणून नेमणूक करण्यात आलेली आहे.
- शिघ्र प्रतिसाद पथक : कार्यक्षेत्रात होणारे साथरोग उद्रेक नियंत्रणात आणण्यासाठी ताबडतोब उपाययोजना सुरु होणे आवश्यक असते. या करीता जिल्हास्तरावर शिघ्र प्रतिसाद पथक तयार करण्यात आलेले आहे. या पथकात साथरोग तज्ञ, फिजिशीयन,सार्वजनिक आरोग्य प्रयोगशाळेतील तज्ञ व्यक्ती किटकशास्त्रज्ञ यांचा समावेश असतो. वेळीच साथरोग नियंत्रणासाठी प्रा.आ.केंद्र स्तरावरुन वेळेत माहिती भेटणे आवश्यक आहे. या पथकात एकूण सहा सदस्यांचा समावेश आहे
- गाव पातळीवरील साथरोग सर्वेक्षणात आशा कार्यकर्तीचा सहभाग : साथरोग सर्वेक्षण अधिक प्रभाविपणे होणेकरीता गावपातळीवरील आशा कार्यकत्यांचा सहभाग घेणे आवश्यक आहे. या करीता गावपातळीवर होणारे संशयीत साथरोग उद्रेक कसे ओळखावेत याबाबत आशा कार्यकर्तीचे प्रशिक्षण होणे गरजेचे आहे. साथरोग उद्रेकाचे

सतर्कतेचे ईशारे वेळीच लक्षात आणून देण्याकरीता आशाने खालील नमुद केलेल्या घटना तातडीणे कळविणे आवश्यक आहे.

- आशा कार्यकरतीच्या कार्यक्षेत्रातील लोकसंख्येमध्ये एकाच आजाराचे अनेक रुग्ण आढळणे
- गावातील १० पेक्षा अधिक घरांमध्ये किमान १ अतिसाराचा रुग्ण आढळणे
- १,००० लोकसंख्येमध्ये एकाच वेळी एकसारख्या तापाचे २ पेक्षा जास्त रुग्ण आढळणे.
- ५ वर्षापेक्षा मोठया रुग्णामध्ये तिव्र जलशुष्कतेचा १ रुग्ण आढळणे अथवा ५ वर्षावरील अतिसार रुग्णाचा मृत्यु होणे.
- १,००० लोकसंख्येमध्ये वेगवेगळया घरात २ पेक्षा जास्त काविळचे रुग्ण आढळणे.
- विशिष्ट आजाराच्या रुग्णांमध्ये असामान्य वाढ लक्षात येणे.
- तिव्र रक्तस्त्रावी तापाचा एखादा रुग्ण सापडणे
- ताप व अंगावर पूरळ असलेले २ पेक्षा अधिक रुग्ण सापडणे.
- ताप बेशुध्दी/झटके येणे या लक्षणाचा एखादा रुग्ण आढळणे.
- १५ वर्षा खालील एखादया मुलांमध्ये अचानक हात अथवा पायात कमजोरी निर्माण होणे/लकवा मारणे
- गावात अचानक अनेक कोंबडयांचा अथवा इतर पक्षांचा मृत्यु होणे किंवा गावात अचानक ऊंदीर मरुन पडणे.

आरोग्य विभागाकडील साथरोग औषधांची सूची

EPIDEMIC KIT

अ. क्र	औषधाचे नाव	प्रा आ. केंद्रात किमान आवश्यक संख्या	ग्रमीन रुग्णलयात किमान आवश्यक संख्या	प्रा आ. केंद्रातील औषध साठा	जिल्हा स्तारावर उपल्बघ औषध साठा
1	Tab. Paracetamol	1000	5000		16721050
2	Tab. Furozolidone	1000	1000		1342000
3	Tab. Septran ds	500	100		714000
4	Tab. Ciprofloxacin	500	1000		1433660
5	Tab. Metronidazole	5000	500		555000
6	Tab. Ciprofloxacin/ metro combi.	500	1000		0
7	Cap. Doxicycline	1000	1000		1152850
8	Cap. Tetracycline	1000	1000		0
9	Liq. Mediclore (Bottels)	25	15		200
10	O.R.S. Pockets	100	50		682705
11	I.V sets	25	50		92689
12	Scalp veins Sets	10	25		0
13	Inj. Cry. Penicilline	15	25		0
14	I.V. ringer Lactate (Bottels)	25	50		47655
15	Syp. Septran (Bottels)	20	20		111045
16	Syp. Nalidixic acid (Bottels)	20	20		0
17	Syp.Furozolidone (Bottels)	20	20		11494
18	O.T test kit	5	2		0
19	C.B media bottels	5	2		0
20	Tab. Chloroquine	2000	1000		264000
21	Primaquine	100	100		61760

पाटबंधारे विभाग

पाटबंधारे विभाग चंद्रपूर यांच्याद्वारे मान्सून कालावधीमध्ये नियंत्रण कक्षाची स्थापना करण्यात येते.नियंत्रण कक्षाद्वारे नदी व जलाशयातील दैनिक पाणी पातळीच्या नोंदी (नद्यांच्या सरिता मापन केंद्रावरील दैनदिन पातळ्या) घेऊन शासनास व जिल्हाधिकारी कार्यालयास रोज सकाळी ८ वाजता कळविण्यात येतात.

- जलसंपदा विभागाकडील पूरनियंत्रण कक्ष 1 जून पासून कार्यान्वित झाले असून २४ X ७ उघडे राहिल.
- सर्व संबंधित धरणाचे पूरनियंत्रण अधिकारी, केंद्रिय जल आयोग, इतर राज्यातील अधिकारी आणि स्थानिक प्रशासनासोबत संपर्क ठेवण्यात येईल**.**

नदयांच्या (धोका पातळी व इशारा पातळी) च्या नोंदी घेण्याची जिल्हयातील ठिकाणे (सरिता मापन केंद्रे) -

अ.क्र.	नदी	सरिता मापन केंद्र	धोका पातळी	इशारा पातळी
1.	पैनगंगा नदी	पी. जी. ब्रिज (जि. यवतमाळ)	174.00	171.50
2.	वैनगंगा नदी	आष्टी पूल (ता. गोंडपिंपरी)	153.80	150.95
3.	वर्धा नदी	बामणी (ता. बल्लारशा)	174.00	171.50
4.	वर्धा नदी	घुग्घुस (ता. चंद्रपूर)	174.00	171.50

प्रकरण ५

आपत्कालीन विभागनिहाय जबाबदाऱ्या

आपत्तीच्या काळी विविध खात्याकडून पार पाडण्याच्या जबाबदाऱ्या व खात्याचे अधिकारी

1. महसूल विभाग – अधिकारी

- जिल्हाधिकारी
- अपर जिल्हाधिकारी
- निवासी उपजिल्हाधिकारी
- उपविभागीय अधिकारी
- तहसिलदार
- मंडळअधिकारी
- तलाठी

महसूलविभाग : जबाबदाऱ्या

१) आपआपल्या विभागावर आपत्ती व्यवस्थापन समित्यांची बैठक घेऊन आपत्ती निवारणासाठी नियोजन करणे.

२) जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा/तालुका आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा/गांव आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करणे या आराखडयाचे दोनदा अद्यावतीकरण करणे.

३) आपल्या विभागातील संपर्क यंत्रणा सज्ज ठेवणे. तसेच आपत्ती संपर्क बिघडल्यास त्यास पर्यायी यंत्रणा ठेवणे.

४) आपआपल्या क्षेत्रात आपत्तीच्या काळात लोकांना हलविण्यासाठी सुरक्षित निवाऱ्याची व्यवस्था करुन ठेवावी.

५) नियंत्रण कक्षाची तपशिलवार व्यवस्था करावी. नियंत्रण कक्ष २४ X ७ मध्ये सुरु ठेवावे. मदत आणि सोडवणूक कार्यासाठी आवश्यक असलेले साहित्य जमा करुन ठेवावे. उदा. मेनबत्ती, बॅटरी, लाईफजॅकेट, गाडीचे टयुब, पेट्रोमॅक्स १०० मिटर-दोर, सर्चलाईट, विविध करवती, मेगाफोन, पोहणाऱ्या व्यक्तींची यादी (फोननंबर सहीत) इत्यादी

६) आपत्तीच्या काळात लागणाऱ्या जड संसाधनाची उपलब्धता आपल्या परिसरात कोठे आहे याची यादी करुन ठेवावी उदा. जेसीबी, ट्रक, बोटी, जनरेटर इत्यादी

७) जिल्हा/तालुका/गावाचे नकाशे नियंत्रणात ठेवणे.

८) संपर्क यंत्रणा अद्यावत ठेवावी.

९) स्वयंसेवी संस्था आणि त्याचे सदस्य, त्यांचे पत्ते तसेच दुरध्वनी क्रमांक दर्शनिय भागात लावावे.

१०) आपल्या विभागातील संसाधनाची माहिती www.idrn.gov.in या वेबसाईट वर अद्यावत करण्यासाठी उपलब्ध करुन देईल.

११) आपल्या विभागातील प्रशिक्षित उमेदवारांचे नियमित रंगीत तालीमांचे (Mock Drills) आयोजन करावे.

आपत्तीची सुचना मिळताच करावयाची कार्यवाही :

- आपत्तीची सुचना मिळताच जिल्हा/तालुका/गाव पातळीवरील अधिकारी यांना त्यांच्या मुख्यालयाच्या ठिकाणी राहण्याच्या सुचना देणे.
- विविध विभागाचे अधिकाऱ्यांनी तयार केलेल्या गटांनी नियोजना नुसार कार्य करण्यास सुरुवात करणे. उदा.मदत व सोडवणूक गट, प्रथमोपचार गट इत्यादी.
- सदर बाबींची खात्री करुन आपत्ती विषयक माहिती जिल्हा नियंत्रक कक्षास व वरिष्ठ अधिकाऱ्यांना देणे.

आपत्तीच्या काळात :

- आपत्ती काळात महसूल खाते अग्निशमन विभाग, पोलिस विभाग, व आवश्यकता पडल्यास वे.को.लि येथील शोध व बचाव पथकाच्या मदतीने सोडवणूकीचे (Rescue Opration) कार्य करेल.
- जखमींना हलविण्यासाठी वाहनांची व्यवस्था प्राधान्याने करणे, तसेच मृत व्यक्ती आणि जनावरांना हलविण्याची व्यवस्था करणे. यासाठी एस.टी. महामंडळाचे बसेस, शासकीय वाहने आणि खाजगी वाहने यांचा वापर केला जाईल.
- अतिसंवेदनशील भागात लाऊडस्पिकर असलेल्या वाहनावरुन दक्षतेचा इशारा देईल.
- जनजिवन सुरळीतपणे सुरु होण्यासाठी दळण वळण व्यवस्था पुर्ववत करणे.
- लोकांची सोडवणूक करुन त्यांचे स्थलांतर करावे. तसेच तात्पुरता निवारा आणि अन्नधान्याची व्यवस्था करावी.
- खाजगी वाहन अधिग्रहनाची व्यवस्था जिल्हाधिकारी कार्यालया मार्फत केल्या जाईल.
- महसूलयंत्रणे मार्फत आरोग्य विभागाच्या मदतीने साथीचे रोग पसरणार नाहीत यासाठी उपाययोजना करावी.
- अन्न, पाणी याचे वितरण केले जाईल.
- प्रतिसाद योजनेसाठी स्वयंसेवी संघटना, खाजगी व्यक्ती/कंपनी यांच्या कडून मदतीचे आव्हान केले जाईल.
- कपडे, शिधा (सुकेधान्य) यांचे वाटप करणे तसेच स्वयंपाकासाठी आवश्यक वस्तुची उपलब्धता करणे.
- सानुग्रह अनुदानाचे वाटप करणे.

2. **पोलीस विभाग –अधिकारी / कर्मचारी**

- पोलीस अधिक्षक
- पोलीस उपअधिक्षक
- पोलीस निरिक्षक
- पोलीस उपनिरिक्षक
- पोलीस पाटील

पोलीसखाते हे महसूल खात्यास पुढील उपक्रमात खालील प्रकारे समन्वय करेल.

आपत्तीच्या काळात –

- आपत्ती काळात वायरलेस यंत्रणे मार्फत संपर्क / दळणवळण करेल.
- आपत्तीच्या काळात बघ्यांच्या गर्दीस नियंत्रण करणे. वाहतूकीची व्यवस्था करणे.
- आपत्तीग्रस्त भागातील संपत्ती आणि मौल्यवान वस्तुंचे रक्षण करणे.
- आपत्तीच्या काळात जखमींना प्राधान्याने दवाखान्यात हलविले जात असतांना गर्दी आवरण्याचे कार्य आणि बंदोबस्ताचे कार्य पोलीस प्रशासनाच्या वतीने केले जाईल.
- मृतांची योग्य ओळख करत त्याची योग्य ती कार्यवाही करणे.
- मदतीस आणि सोडवणुकीला सहजपणे जाता येईल अशी व्यवस्था निर्माण करणे.
- पोलीसांच्या पध्दतीनुसार पंचनामा करणे.
- रेल्वेस्टेशन, बसस्टॅण्ड यांच्यावर बंदोबस्त नियंत्रण ठेवणे.
- आपत्तीग्रस्त भागाची सातत्याने पाहणी करणे.
- कायदा व सुव्यवस्था काबुत आणि समाजविघातक प्रवृत्तींना नियंत्रणात ठेवणे.
- आपत्तीग्रस्तांना हलविणेसाठी वाहनांची व्यवस्था करणे.
- लोकांना व्यक्तीगत माहितीसाठी मार्गदर्शन करणे.
- एन.एस.एस./एन.वाय.के.एस./एस.आर.पी. यांचे माध्यमातून ट्राफीकचे नियंत्रण करणे.
- आपत्तीचे काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाचे नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटने विषयी अद्यावत माहिती देणे.

3. **गृहरक्षकदल / होमगार्ड**

- आपत्तीच्या ठिकाणी बघ्यांच्या गर्दीस नियंत्रण करणे. गाडयांची गर्दी नियंत्रित करणे. वाहतुकीची व्यवस्था लावणे साठी पोलीस प्रशासन मदत करेल.
- आपत्तीच्या काळात शोध व सोडवणूकीचे कार्य करणे.
- जनजिवन सुरळीत होण्यासाठी जनतेस मदत करणे.

4. **आरोग्य विभाग — जिल्हा शासकीय रुग्णालय, चंद्रपुर**

- जिल्हा शल्य चिकित्सक
- निवासी वैद्यकिय अधिकारी
- वैद्यकिय अधिकारी ग्रामीण रुग्णालय

जिल्हा परिषद आरोग्य विभाग — अधिकारी

- जिल्हा आरोग्य अधिकारी
- अतिरिक्त जिल्हा आरोग्य अधिकारी
- वैद्यकिय अधिकारी (प्रा.आ.कें.)

आपत्ती काळात करावयाची कार्यवाही

१. नैसर्गिक आपत्तीमुळे मृत व्यक्तींचे पोस्टमार्टम अहवाल तात्काळ संबंधित तालुक्याचे तहसिलदार यांना सादर करणे.

२. उपायात्मक औषधोपचार आणि साथीचे रोग पसरणार नाहीत यासाठी लोकांना माहिती देणे.

३. लोकांना दिल्या जाणाऱ्या अन्न, पाणी यावर नियंत्रण ठेवणे, तसेच घाण स्वच्छता याबाबींची काळजी घेणे, सदर कामी स्वयंसेवी संस्था, आणि खाजगी व्यक्ती यांचीच मदत घ्यावी.

४. कर्मचारी, औषधे इत्यादीचे मदतीसाठी तहसिलदारामार्फत आरोग्य अधिकारी, जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.

५. जखमीवर आणि अतिसंवेदनशील व्यक्तींवर रुग्णालयात/प्राथमिक आरोग्य केंद्रात औषधोपचार करणे.

६. आपत्तीग्रस्त भागात प्रथमोपचार आणि औषधोपचार पुरवठा करणे.

७. हॉस्पीटलमध्ये माहिती केंद्राची निर्मिती करणे.

८. जिल्हाधिकारी नियंत्रण कक्षाशी संपर्क ठेवणे.

5. नगरपालिकाप्रशासन – मुख्याधिकारी

आपत्तीच्या काळात

- पावसाळया पुर्वी गावातील नाल्यांची योग्य साफ सफाई केली जाईल, याची काळजी घेणे.
- पावसाळयात पाणी तुंबल्यास ते पाणी निचरा करण्याची व्यवस्था सज्ज ठेवणे.
- आपत्तीच्या काळात नागरिकांना शुध्द व स्वच्छ पाणी पुरवठा करणे.
- आपल्या भागात नियमितपणे जंतूनाशकाची फवारणी करणे.
- आपत्तीग्रस्त भागात अग्निशमनदलाची सेवा कार्यरत करणे.
- आपत्तीग्रस्त भागात लोकांना मदत आणि सोडवणूकीची कार्य करणे.
- आपत्तीच्या काळात जखमींना प्राधान्यांने दवाखान्यात/इस्पीतळातऔषधोपचार करणे.
- आपत्तीमुळे निर्माण झालेल्या घाणीची विल्हेवाट लावणे.
- अधिक मदतीसाठी तहसिलदार मार्फत मुख्याधिकारी जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधणे.
- आपत्तीच्या काळात जिल्हा प्रशासनास संसाधने उपलब्ध करुन देणे.
- आपत्तीच्या काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटने विषयी अद्यावत माहिती देईल.

6. सार्वजनिक बांधकाम विभाग – चंद्रपुर

- अधिक्षक अभियंता
- कार्यकारी अभियंता

आपत्तीच्या काळात

- सार्वजनिक बांधकाम खाते हे महसूल खात्यास पुढील उपक्रमात खालील प्रकारे समन्वय करेल.
- आपत्तीमुळे निर्माण होणारे रहदारीतले अडथळे दुर करणे आणि रस्ता वाहतुकीस पुन्हा खुला करुन देणे.
- आपत्ती प्रसंगी तात्पुरते निवारे उभारणे साठी प्रशासनास मदत करणे.

7. पाटबंधारे विभाग –अधिकारी / कर्मचारी

- कार्यकारी अभियंता
- उप अभियंता
- कनिष्ठ अभियंता

- सरासरी पर्यन्यमापन मापक यंत्र (Rain Ganges) बसविलेल्या ठिकाणंची यादी दुरध्वनी क्रमांकासहीत जिल्हा नियंत्रण कक्षात उपलब्ध करुन देणे.
- आपणांकडे असणाऱ्या मनुष्यबळ व संसाधनाची यादी उदा. बोटी उपलब्ध करुन देणे.
- भूकंप मापकयंत्र (Seismograph) बसविलेल्या ठिकाणाची यादी दुरध्वनी क्रमांकासहीत जिल्हा नियंत्रण कक्षात उपलब्ध करुन देणे.
- आपत्तीच्या काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटनेविषयी अद्यावत माहिती देणे.

आपत्तीच्या काळात

- धरणातील पाण्याच्या पातळीच्या माहितीचे जिल्हा नियंत्रण कक्षात अद्यावतीकरण करणे.
- धरणातील पाणी सोडणार असल्याची माहिती नियंत्रण कक्षात तसेच संबंधीत क्षेत्रातील उपविभागीय अधिकारी, तहसिलदार तसेच बाधीत होणारे क्षेत्रातील लोकांना देणे.

8. विद्युत महामंडळ:- महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्या.

- अधिक्षक अभियंता
- उप अभियंता
- कनिष्ठ अभियंता

आपत्तीच्या काळात

- विद्युत सेवा पुर्ववत करणे.
- आवश्यक भासल्यास विद्युत प्रवाह खंडीत करणे.
- आपत्तीग्रस्त भागातील विजेसाठी पर्यायी व्यवस्था करणे.
- विद्युत सेवा पुर्ववत करणे साठी विविध गट तयार करणे.
- अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.
- आपत्तीच्या काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटने विषयी अद्यावत माहिती दणे.

9. दुरसंचारनिगम (टेलिफोन सेवा)

आपत्तीच्या काळात :-

- दुरसंचार सेवा पुर्ववत करणे.
- दुरसंचारसेवा पुर्ववत करणेसाठी विशिष्ट गट तयार करणे.
- अधिक मदतीसाठी तहसिलदारांमार्फत जिल्हा नियंत्रण कक्षाशी संपर्क साधावा.

- आपत्तीच्या काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटने विषयी अद्यावत माहिती देणे.

10. **रेल्वे विभाग :- आपत्तीचे काळात –**

- रेल्वे स्टेशनवरील लोकांचे गर्दीचे नियंत्रण, रेल्वे पोलीसा मार्फत करणे.
- लोकांना रेल्वे वेळापत्रक, रेल्वे अपघात विषयी अद्यावत माहिती देणे.
- लोकांना / जखमींना प्राधान्याने दवाखान्यात / इस्पितळात हलविणे.
- आपत्तीच्या काळात जिल्हाधिकारी कार्यालयाच्या नियंत्रण कक्षात दर दोन तासांनी घटने विषयी अद्यावत माहिती देणे.
- आपत्तीच्या काळात स्वयंसेवी संस्था आणि मित्र मंडळे ही महत्वपुर्ण भुमिका पार पाडतात. त्यांच्या मदतीने मदत आणि सोडवणूक प्रथमोपचार, माहितीचे वितरण इत्यादी कार्य करणे.

11. **कृषि विभाग :-**

- शेतीच्या नुकसानीचे मोजमाप / सर्वेक्षण करण्यासाठी तहसिलदार यांचे सहाय्याने पथक तयार करणे.
- शेतीच्या नुकसानग्रस्त लाभ धारकांची सर्वेक्षणा नुसार यादी तयार करणे.
- शेतीच्या नुकसानीचे भरपाई वाटप करण्यास जिल्हा व तालुका प्रशासनास मदत करणे.

12. **जिल्हा माहिती कार्यालय :-**

- आपत्ती व्यवस्थापनाच्या अनुषंगाने माहिती प्रसार माध्यमास देणे.
- हवामान विभागाद्वारे प्राप्त पुर्व सुचनांना विविध वृत्तपत्रांतून प्रसिध्दी देणे.
- प्रसार माध्यमांशी समन्वये साधणे.

13. **राज्य परिवहन महामंडळ व प्रादेशिक परिवहन:-**

- बाधित लोकांना स्थलांतरीत करणे साठी एस.टी. बसेस जिल्हा प्रशासनास उपलब्ध करुन देणे.
- आपत्ती काळात जिल्हा प्रशासनास जड संसाधन उपलब्ध करुन देणे. उदा. जेसीबी /क्रेन/पोकलँड / डंपर/ बस इत्यादी.
- पूर असलेल्या भागात विचार पुर्वक वाहनांची यातायात करावी.

14. **ग्रामपंचायत**

- सर्व ग्रामपंचायत मधिल जल सुरक्षकाचे प्रशिक्षण वैद्यकिय अधिकाऱ्यामार्फत घेवून प्रशिक्षित करणे.
- सर्व ग्रामपंचायत मध्ये ब्लिचींग साठा गुणवत्तापुर्ण असलेला उपलब्ध करुन घेण्याच्या सुचना देणे.
- सर्व पिण्याच्या पाण्याच्या स्त्रोतांचे नियमित पाणी नमुने तपासणी करिता प्रयोगशाळेला पाठविणे.

- दुषित असलेल्या पाणी नमुण्याचे शुध्दीकरण करुन परत तपासणी करिता प्रयोगशाळेला पाठविणे.
- संपर्क तुटणाऱ्या गावामधून माहिती देणाऱ्यांची निवड करणे.
- ग्राम पंचायत मार्फत गावातील नाल्यांची साफसफाई करुन नाल्या वाहत्या करणे.
- संडासचे व्हेंट पाईपला बारीक जाळी किंवा सुती कापड बांधावे.
- गावातील पाणीसाठा आठवडयातील एक दिवस कोरडे करुन भरावे. आठवडयातील एक दिवस कोरडा दिवस पाळावा.
- दररोज पुरपरिस्थिती, एपिडेमिक, आपातकालीन परिस्थिती माहिती नियंत्रण कक्षाला देणे.
- लाल कार्ड दिलेल्या ग्रामपंचायती ने एक महिन्याचे आंत पाणी स्त्रोतांची दुरुस्ती करुन वैद्यकिय अधिकाऱ्यामार्फत लालकार्ड चे हिरव्या कार्ड मध्ये रुपांतर करुन घ्यावे.

15. **लोकप्रतिनिधी:-**

- आपत्तीच्या काळात लोकप्रतिनिधींने शासकीय यंत्रणा व लोकांशी सकारात्मक समन्वय साधावा/ठेवावा.
- बाधित लोकांना व त्यांचे नातेवाईकांना धीर द्यावा. त्यांचे सात्वन करावे.

स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी मान्सून पूर्व करावयाची तयारी

- स्थानिक स्वराज्य संस्थांनी गटारे / नाली स्वच्छ करुन ठेवणे.
- नदीच्या काठावरील अतिक्रमणे / अडथळे काढणे.
- स्वस्तधान्य दुकानदार यांना शासनामार्फत पुरविण्यात येणारे धान्य व केरोसीनचा पर्याप्त साठा उपलब्ध करुन ठेवणे.
- गावातील ग्रामपंचायत मध्ये जनतेची सभा घेऊन मुले, महिला व पुरुष यांना पूर प्रतिबंधक परिस्थितीशी सामना करण्याबाबत माहिती देणे.
- प्राथमिक आरोग्य केंद्रांना आवश्यक औषधीसाठा उपलब्ध करुन ठेवणे.
- सर्व गावांना टिसीएल उपलब्ध करुन देणे.
- ग्रामसेवक, तलाठी, कृषि अधिकारी यांनी गावातील पूल, रस्ते, बांधबंधारे, कमकुवत किंवा नादुरुस्त असल्यास त्याची माहिती संबंधित विभागास देणे.
- पूरपरिस्थिती उद्भवल्यास जनतेला सुरक्षित स्थळी हलविणेसाठी आवश्यक ती उपाययोजना करणे. उदा. शाळा, शासकीय इमारत सुस्थितीत करुन ठेवणे.
- आजुबाजूच्या गावातील व्यक्तींची माहिती उपलब्ध करुन ठेवणे.
- पर्जन्यमापक यंत्र सुस्थितीत ठेवणे.

- सर्व अधिकारी / कर्मचारी यांना मान्सून कालावधीत मुख्यालयी उपस्थित राहण्याबाबत सुचना देणे.
- ध्वनी क्षेपक यंत्र सुरक्षित ठेवणे.

❖ पूरपरिस्थितीत करावयाची कार्यवाही

- अतिवृष्टी बाबत सतर्कतेचा इशारा करण्याबाबत संबंधित अधिकाऱ्यांनी पूर नियंत्रण कक्ष, पोलीस नियंत्रण व मदत कक्ष यांनी जनतेस ध्वनीक्षेपक यंत्राद्वारे देवून आवश्यकतेनुसार सुरक्षित स्थळी जनतेस हलविण्यास उपाययोजना करावी.
- तालुका पातळी वरील आपत्ती बचाव समिती बचाव समिती यांची सर्व बचाव साधन सामुग्री तयार ठेवणे व गरज भासल्यास साधन सामुग्री मौक्यावर आणून आपाद ग्रस्तांना मदत करणे.
- तहसिलदार यांनी सुरक्षित स्थळी हलविण्यात आलेल्या लोकांची राहण्याची व जेवणाची व्यवस्था करणे.
- संबंधित महसूल अधिकारी, कृषि अधिकारी , ग्रामसेवक यांनी झालेल्या नुकसानी बाबतची माहिती गोळा करुन त्याचा अहवाल त्वरीत सादर करणे.

पूर परिस्थिती नंतरचे नियोजन :-

- शुध्द पाण्याचा पुरवठा
- आरोग्य तपासणी व आवश्यक उपाययोजना
- नुकसानीचे सर्व्हेक्षण
- शासन निर्णयानुसार मदतीची कार्यवाही

नैसर्गिक आपत्ती विषयी माहिती प्राप्त होताच माहिती पुरवून योग्य कार्यवाही करण्याच्या सुचना देण्यात येईल. आवश्यकते नुसार समन्वय समितीची बैठक बोलावून तातडीने उपाययोजना करणेसाठी सर्व शासकीय यंत्रणा, लोकप्रतिनिधी, स्वंयसेवी संस्था यांच्या सहकार्याने नैसर्गिक आपत्ती निवारणार्थ उपाययोजना केली जाईल. समन्वय समितीचे सर्व सदस्य नैसर्गिक आपत्तीत जिवित व वित्तहानी होवू नये यास्तव प्रयत्न करतील.

जिल्हा समन्वय समितीच्या निर्देशा प्रमाणे तालुका समन्वय समिती कार्यरत राहील. नैसर्गिक आपत्तीच्या प्रसंगी मदत कार्य तात्काळ व वेळेवर होईल यासाठी ही समिती कार्य करील. परिस्थितीची पाहणी करुन सामुग्री व मदत मागविली जाईल. आवश्यकता भासल्यास तथा जरुरी भासल्यास त्या ठिकाणी लष्कराला पाचारण करण्यात येईल.

प्रकरण 6

आदर्श कार्य प्रणाली

१. पुर व्यवस्थापनासाठी आदर्श कार्यप्रणाली

अ.क्रं.	महत्वाची कृती/ कार्यवाही	जबाबदार— विभाग
	पुर येण्यापूर्वीची कार्यवाही	
1	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणातील माननिय सदस्य, आणि इतर महत्वपूर्ण विभागातील अधिकारी यांची विभागीय तयारी जाणून घेण्याकरिता आढावा बैठक	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
2	जिल्हा, तालुका व इतर नियंत्रण कक्ष सुसज्ज कार्यरत व सुज्जत असण्याचा आढावा	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
3	नदी आणि कालव्यातील तटबंदीच्या मागील उल्लंघनांचे आणि कमकुवत निर्बंधांचे संरक्षण;	जलसंपदा,VIDC, सा.बा.वि
4	पावसाची नोंद आणि पाऊस अहवाल जमा करणे.	महसूल, भारतीय हवामान खाते, तहसील, जलसंपदा
5	पुरप्रवण नकाशे आणि चार्ट तयार करणे, लाल-निळ्या लाइन चे नियमन	जलसंपदा,VIDC,
6	पूर मंडळांची जबाबदारी नेमून देणे	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
7	भारतीय हवामान विभाग,पूरविषयक केंद्रे, केंद्रीय जल आयोग, यांनी जारी केलेल्या पावसाच्या बुलेटीन व हवामान अहवाल प्रसारण	जिल्हा माहिती अधिकारी, जिल्हा नियंत्रण कक्ष
8	संवेदनशील बंधारे, गावे इथे बोटे (होड्या) तैनात करणे	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन

		प्राधिकरण, चंद्रपुर
9	पूर-प्रवण भागात तात्पुरती पोलीस वायरलेस स्टेशन आणि अस्थायी टेलिफोनची स्थापना;	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, पोलिस,BSNL
10	टेलिफोन प्रणाली सक्रिय ठेवण्यासाठी व्यवस्था	BSNL
11	आतील, संवेदनशील आणि महत्त्वाच्या भागात अन्न आणि त्यांच्या सुरक्षितेची व्यवस्था	अन्न पुरवठा विभाग
12	कोरडे अन्नपदार्थ, आवश्यक औषधे आणि आयुष्यातील इतर महत्वपूर्ण गरजा यांचा पुरवठा व व्यवस्था	अन्न पुरवठा विभाग, महसूल
13	पर्यायी पिण्याचे पाणी पुरवठा व्यवस्था	सार्वजनिक आरोग्य विभाग
14	ड्रेनेज, सांडपाणी व्यवस्थेची योग्य देखभाल सफाई	स्थानिक स्वराज्य संस्था
15	आरोग्य, पशुवैद्यकीय सेवा इ. साठी योग्य उपाययोजना	आरोग्य व पशुवैद्यकीय विभाग
16	आश्रयस्थान (Floodshelters) ओळख / निवड	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण व महसूल विभाग
17	सैन्य मदतीसाठी आगाऊ व्यवस्था तरतूद	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण
18	विभागीय कर्मचा-याना पूरग्रस्त मदत प्रशिक्षण	जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण
पुरनंतरची कार्यवाही		
19	पुराची माहिती जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणास, इतर विभागातील प्रमुख अधिका-यांना, प्रतिसाद बाल व विविध शोध व बचाव पथकांना देणे	जिल्हा नियंत्रण कक्ष, चंद्रपूर
20	पर्यायी संप्रेषण/संपर्क/संदेश उपकरणे सक्रिय करुन	जिल्हा नियंत्रण कक्ष, चंद्रपुर

	संप्रेषण/संपर्क/संदेश दुवे स्थापित करा	पोलिस
21	प्रभावित क्षेत्रांमध्ये मोबाइल आपत्कालीन संप्रेषण/संपर्क/संदेश तैनात करणे	जिल्हा नियंत्रण कक्ष, चंद्रपुर पोलिस
22	नोडल व संबंधित अधिका-यांची प्रथम बैठक आयोजित करणे	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
23	प्रभावित क्षेत्रामध्ये शोध व बचाव तसेच इतर प्रतिसाद दलाला तात्काळ तैनात करणे आणि शोध व बचावाची कार्यवाही सुरू करणे	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
24	आवश्यकतेनुसार एसडीआरएफ / एनडीआरएफ / आर्मी सहाय्यासाठी विचारना करणे	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
25	मदत शिबिरे आणि पूर आश्रयस्थान आयोजित करणे	महसूल,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर
26	प्रभावित समुदायांना सुरक्षित पेयजल प्रदान करणे	सार्वजनिक आरोग्य विभाग
27	सुरुवातीला किमान ३ दिवसांसाठी अन्न पुरवठा करण्यासाठी नियंत्रित स्वयंपाकघरे आयोजित करणे.	महसूल व अन्न पुरवठा विभाग
28	आरोग्य आणि स्वच्छता सुविधांचा पुरवठा	आरोग्य, सार्वजनिक आरोग्य विभाग
29	हेलिकॉप्टरच्या सहाय्याने प्रभावित गावांमध्ये अन्नपदार्थांच्या पुरवठा करणे	अध्यक्ष,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण, चंद्रपुर, वायु सेना
30	आवश्यक असल्यास पशुधन शिबिराचे आयोजन, आणि प्रभावित पशूंना पशुवैद्यकीय सेवा, चारा आणि पशुखाद्य पुरविणे	पशुवैद्यकीय विभाग
31	अफवा टाळण्यासाठी जनसंपर्क माध्यमातून दैनिक माहिती प्रसारण.	जिल्हा माहिती अधिकारी, जिल्हा नियंत्रण कक्ष

32	आपद्ग्रस्थ लोकांचे पुनर्वसन	महसूल, जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण
33	शेतीविषयक उपक्रमांची सुरूवात - निर्वासन, पुनरुत्थान.	महसूल व शेती विभाग
34	मदत वितरण आणि पुनर्प्राप्ती कारवाई.	महसूल,जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण

पुर परिस्थिती उदभवल्यास विभाग निहाय नेमून दिलेली कामे

अ. क्र.	अधिका-यांचे पदनाम	सोपविण्यांत आलेली जबाबदारी
१	**पोलीस अधिक्षक, चंद्रपुर**	बिनतारी संदेश यंत्रणा व्यवस्थितपणे कार्यान्वीत आहे. खात्री करणे. तसेच आपत्तीचे वेळेस प्राप्त होणारी संदेश निर्गमित करतील आणि पुरपरिस्थितीत मदत आणि बचाव कार्यामध्ये सहकार्य करतील. जिल्हास्तरीय शोध व बचाव पथक कार्यरत ठेवणे.
२	**निवासी उपजिल्हाधिकारी, चंद्रपुर**	पुर परिस्थितीचे वेळी सर्व प्रकारची मदत व सहकार्य यांचा समन्वय राखणे.
३	**जिल्हा पुरवठा अधिकारी, चंद्रपुर**	अन्नधान्य व इतर जिवनावश्यक वस्तुचा पुरवठा व मदत यावर देखरेख ठेवणे आणि पुरामुळे संपर्क तुटणा-या गावामध्ये अगोदरच तीन महिण्याचा साठा उपलब्ध करुन ठेवतील.
४	**जिल्हा शल्य चिकित्सक, चंद्रपुर जिल्हा आरोग्य अधिकारी, चंद्रपुर**	पुर बाधित क्षेत्रातील सर्व रुग्णालय व प्राथ. आरोग्य केंद्रास व जीवनावश्यक औषधाचा पुरेसा साठा ठेवणे आणि अशा गावातील सार्वजनिक आरोग्य विषयक बाबीकडे लक्ष देणे.
५	**जिल्हा माहिती अधिकारी, चंद्रपुर**	आपत्ती व्यवस्थापनाच्या अनुषंगाने वेळोवेळी आवश्यक माहिती वृत्तप्रत्रांच्या माध्यमातुन प्रसिद्ध करणे. मिडिया सेल ची तात्काळ व्यवस्था करणे.
६	**अधिक्षक अभियंता,**	पुल, रस्ते यांची पावसाळयापुर्वी दुरुस्ती करतील तसेच पावसाळया दरम्यान अतिवृष्टी वापुरामुळे खचुन गेलेले रस्ते, पुले इत्यादीं बाबत तात्काळ उचित

	सार्वजनिक बांधकाम विभाग, चंद्रपुर	कार्यवाही करावी. पुल, रस्ते इत्यादी दुरुस्तीचे कामे संबधित यंत्रणे मार्फत करण्याची व्यवस्था करणे आणि संबधित शासकिय यंत्रणेमार्फत पुरग्रस्त व्यक्तीचे इतर सुरक्षित ठिकाणी स्थलांतर करण्यासाठी आणि आवश्यक मदत पोहचविण्यासाठी वाहनाची व्यवस्था करणे.
७	**कार्यकारी अभियंता, जिल्हा परिषद (बां), चंद्रपुर**	पुल, रस्ते यांची पावसाळया पुर्वी दुरुस्ती करतील तसेच पावसाळया दरम्यान अति वृष्टी वा पुरामुळे खचुन गेलेले रस्ते, पुले इत्यादीं बाबत तात्काळ उचित कार्यवाही करावी.
८	**कार्यकारी अभियंता, जिल्हा परिषद सिंचाई, चंद्रपुर**	सर्व मा. तलावाची पाहणी करुन सुव्यवस्थिपणे असल्याची खात्री करुन दुरुस्ती तथा आवश्यक व उचीत कार्यवाही तात्काळ करावी.
९	**उप वनसंरक्षक, वनविभाग, चंद्रपुर**	पुरामध्ये क्षतिग्रस्त झालेल्या घरांचे दुरुस्तीसाठी बांबु/बल्या इत्यादी वस्तुचा पुरवठा करणे. तसेच पावसाळया दरम्यान रस्त्यावर पडलेली झाडे तात्काळ बाजुला करण्याची कार्यवाही बांधकाम विभागाच्या सहकार्याने पार पाडण्यास्तव जिल्हयातील सर्व उप वनसंरक्षक यांचेशी समन्वय ठेवावा.
१०	**कार्यकारी अभियंता (म.रा.वि.वि.कं.) चंद्रपुर**	विजेचा पुरवठा सुरळित करणे.
११	**जिल्हा उपायुक्त (पशुसंवर्धन), चंद्रपुर जिल्हा पशुसंवर्धन अधिकारी, जिल्हा परिषद, चंद्रपुर**	पुरग्रस्त भागातील जनावरांची रोगराईची प्रतिबंधात्मक उपाययोजना करणे आणि पाण्याची वेढलेल्या भागातील जनावरांची सुरक्षित स्थळी हलविण्याचे दृष्टीकोनातुन सुटका करणे. पुरामुळे मृत झालेल्या जनावरांचे शवविच्छेदन अहवाल त्वरीत देतील.
१२	**उप मुख्यकार्यकारी अधिकारी (सा.) जिल्हा परिषद, चंद्रपुर**	पुरग्रस्त व्यक्तीच्या निवासासाठी व्यवस्था करणे आणि पाण्यामुळे वेढलेल्या लोकांची सुरक्षित स्थळी हलविण्याच्या दृष्टीने सुटका करणे.

१३	**उप अभियंता दुरसंचार विभाग, चंद्रपुर**	पुराशी संबंधित दुरध्वनी संदेशाना अग्रकम देणे आणि नादुरुस्त यंत्रणा सुरळित करणे.
१४	**जिल्हा अधिक्षक, कृषि अधिकारी, चंद्रपुर**	पुरामुळे नुकसान झालेल्या पिकांची चौकशी करुन सर्व्हेक्षणाचे अहवाल त्वरीत देतील.
१५	**कृषि अधिकारी, जिल्हा परिषद, चंद्रपुर**	पुरामुळे नुकसान झालेल्या पिकांची चौकशी करुन सर्व्हेक्षणाचे अहवाल त्वरीत देतील.

२. यात्रा व्यवस्थापनासाठी प्रमाणित कार्यपध्दती

यात्रा व्यवस्थापनासाठी करावयाच्या उपाय योजना :

यात्रेच्या ठिकाणी गर्दीमुळे होणारी चेंगराचेंगरी, लागनारी आग व इतर अपघात/आपत्ती टाळण्यासाठी करावयाच्या उपाययोजना :

१. सर्वप्रथम यात्रा व्यवस्थापन नोडल अधिका-याची नेमणुक करावी.

२. यात्रा व्यवस्थापन समितीचे गठण करावे. या समितीमध्ये तालुक्यामधील खालील विभागातील प्रमुखांची सदस्य् म्हणुन निवड करावी व त्या विभागासंबंधीत असलेल्या यात्रा व्यवस्थापनाच्या जबाबदा-यांची अंमलबजावनी करण्याचे निर्देश देण्यात यावे. विभाग यादी: महसुल, पोलीस, सार्वजनिक बांधकाम, पाणी पुरवठा व स्व्च्छता, उर्जा, महानगरपालीका, नगरपालीका, जिल्हापरिषद, आरोग्य्, परिवहन, अग्निशमन, शिक्षण, जलसंपदा, अशासकीय संस्था व धार्मिक, सामाजिक ट्रस्ट ईत्यादी.

३. यात्रा/महाउत्सवा नुसार विशिष्ट योजना/कार्यप्रणाली तयार करण्यात याव्या.

४. यात्रा/महा उत्सव ठिकाणी असलेले मंदिर, पुल, नदीपुल, समुदाय हॉल, व इतर इमारतीचे संरचनात्मक तपास (Structural Audit) सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडुन करण्यात यावे व या ठिकाणांचे अग्निशमन विभागाकडुन फायर तपास (Audit) करण्यात यावे.

५. यात्रा/महा उत्सव ठिकाण चे प्रभावी आपत्ती व्यवस्थापनाच्या दृष्टीने धोका, जोखीम, संवेदनशीलता, क्षमता इत्यादी बाबींचे विश्लेषण करावे.

६. आपतकालीन परिस्थीतीसाठी सुरक्षीत निर्वासन (Evacuation) मार्ग व एकत्र येण्याचे ठिकाण निश्चित करुन ठेवावे.

७. प्रवेश व निकास मार्ग एकापेक्षा जास्त् असावे व निकास मार्ग हे प्रवेश मार्गापेक्षा जास्त् असावे.

८. ठिकठिकाणी प्रवेश, निकास मार्गाचे चिन्हा संकेत फलक यात्रा मांडणी योजना (Lay out plan) लावण्यात यावे.

९. भाविकांची/लोकांची गर्दीच्या ठिकाणी चेंगराचेंगरी होऊ नये म्हणुन काय करावे व काय करु नये याची जागरुकता घडुन आणावी व तसे सुचना फलक ठिक ठिकाणी लावण्यात यावे.

१०. आपातकालीन अतिमहत्वाचे क्रमांक जसे : पोलीस- १००, फायर-१०१, रुग्नवाहीका- १०८, आपत्ती व्यवस्थापन- १०७७, तहसिल नियंत्रण कक्ष क्र.,यात्रा चौकशी कक्ष क्र. इत्यादी क्रमांकाचे फलक ठिक ठिकाणी लावण्यात यावे.

११. यात्रे ला येणा-या भाविकांची/लोकांची नोंदणी करावी.

१२. वृध्द व्यक्ती, लहान मुले, स्त्रीया तसेच दिव्यांग व्यक्तीं करिता विशेष वेगळया उपाययोजना कराव्यात.

१३. यात्रे ठिकाणी भाविकांची/लोकांची गैरसोय होउ नये या करिता खालील बाबींची व्यवस्था उत्सव/यात्रा प्रारंभ होण्या आधीच करुन ठेवावी :

- संपर्क व चौकशी कक्षाची स्थापना
- टेलीफोन बुथ
- पिण्याचे पाणी, भोजन व्वस्था
- शौचालय व मुतारी व्व्वस्था (स्त्री,पुरुष व दिव्यांग)
- दवाखाने/चिकीत्सालय
- मोबाईल् दवाखाने
- रुग्णवाहीका
- प्रथमोपचारपेटी (मोक्याच्या ठिकाणी)
- अग्निशमन वाहन
- अग्निरोधकयंत्र-Fire Extinguisher (मोक्याच्या ठिकाणी)
- कचरा व्यवस्था (कचरापेटी ठिक ठिकाणी)
- नदी/तलाव ठिकाणी – बोटस्, लाईफ जॅकेट तसेच जलतरणपटु

- लाईटींग व्व्वस्था
- बेरीकेड्स
- खुले मैदान
- कायदा व सुव्व्वस्था

वरिल बाबींचे चिन्ह संकेत फलक ठिकठिकाणी उभारण्यात यावे

यात्रेच्या काळातील विविध खात्याकडून पार पाडावयाच्या जबाबदाऱ्या

महसूल खाते —

❖ कोणत्याही यात्रेच्या वेळी उपविभागीय अधिकारी हे जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणा खाली मुख्यनियंत्रण अधिकारी म्हणून कार्य करतील व संबंधित तहसिलदार Nodal Officer म्हणून काम करतील. त्यांनी यात्रे साठी सर्वशासकीय विभागां कडून व देवस्थानकडून तयारी करुन घ्यावी.

❖ मंदिर टेकडीवर असल्यास पायऱ्यांवर कोणतेही दुकान ठेवण्यात येऊ नये, येण्या जाण्यासाठी मार्ग मोकळा ठेवावा.

❖ मंदिरात जेथे नारळ किंवा तेल, मुर्तीवर टाकण्यात येते आणि त्याभोवती असलेल्या परिसरात तेल पसरुन घेण्याची शक्यता असेल अशा परिस्थितीत मंदिर ट्रस्टच्या लोकांकडून नारळ अगर तेल टाकण्यासाठी मुर्ती जवळ एक स्थान निश्चित करावे. तेथे श्रध्दाळू कडून त्यांचे नारळ व तेल टाकण्यात यावे. कोणत्याही परिस्थितीत घसरण्या सारखा पदार्थ परिसरात किंवा पायरी वर पसरु नये याकडे जिल्हा प्रशासनाने लक्ष दयावे.

ट्रस्ट/व्यवस्थापकीय मंडळ :-

❖ ट्रस्ट/व्यवस्थापकीय मंडळ यांनी जिल्हा प्रशासनास विश्वासात घेवून यात्रेचे नियोजन व अंमलबजावणी करावी. तसेच ट्रस्ट मार्फत यात्रे संबंधीचा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करुन तो जिल्हा प्रशासनास सादर करावा.

❖ ज्या ज्या देवस्थानांच्या ठिकाणी व्यवस्थापकीय मंडळ / देवस्थान ट्रस्ट अस्तित्वात आहेत, त्या त्या देवस्थानांच्या वार्षिक यात्रेचे नियोजन संबंधीत ट्रस्टकडून व त्या ट्रस्ट च्या घटनेत नमूद केलेल्या उद्यीष्टानुसारच व्हावे.

❖ भाविकांच्या गर्दी चा विचार करुन त्यांच्या सुलभ आणि सुरक्षित हालचालींसाठी देवस्थान परिसरात पुरेशीजागा उपलब्ध करुन घेणे व बॅरेकेटिंग करुन घेणे आवश्यक आहे.

❖ देवस्थान स्वच्छ व निर्मळ ठेवण्याचा आटोकाट प्रयत्न करणे व भाविकांमध्ये तशी शिस्तीची भावना रुजवणे याकरिता संबंधित ट्रस्ट / व्यवस्थापकीय मंडळ यांनी प्राधान्य द्यावे.

❖ यात्रेच्या तारखा निश्चीत करुन त्या ट्रस्ट मार्फत प्रसिध्द कराव्यात.

❖ भाविकांच्या येण्याजाण्याच्या मार्गावरील अतिक्रमणे काढून घ्यावीत. यासाठी स्टॉल्स दुकानांची संख्या मर्यादित करुन मार्गातील सर्व प्रकारचे अडथळे दूर करावेत.

- ❖ महाद्वार कमानी पासूनवर जाणाऱ्या मार्गावरील ठिकठिकाणी तुटलेल्या पायऱ्या दुरुस्त करुन घ्याव्यात आणि परतीच्या मार्गावरील सर्व उतार काढून या ठिकाणी सममापाच्या व एक सारख्या उंचीच्या पायऱ्या या किमान महाद्वारपर्यंत तयार करुन घ्याव्यात. यासाठी सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडील तज्ञांचे मार्गदर्शन घ्यावे.
- ❖ मंदीर परिसरात भाविकांच्या रांगा लावण्यासाठी व गाभाऱ्यात दर्शन घेतलेले भाविक बाहेर काढण्यासाठी विविध शैक्षणिक संस्था / संघटना, तरुण मंडळे यांच्या मदतीने स्वयंसेवक नेमावेत. त्यांच्या राहण्याची , भोजणाची व मानधनाची व्यवस्था पहावी.
- ❖ मंदिर परिसरात गर्दी नियंत्रणासाठी पोलीसांच्या आराखडयानुसार उभारावे लागणारे अडथळे (बॅरीकेट) लाऊन घ्यावेत.
- ❖ बंदोबस्त कर्तव्यावरील पोलीस अधिकारी , कर्मचारी व गृहरक्षक यांच्या निवास व भोजन व्यवस्थेसाठी पुरेशी जागा उपलब्ध करुन घ्यावी.

जिल्हापरिषद:-

- ❖ भाविकांसाठी यात्रांच्या ठिकाणी स्थायी वैद्यकीय सुविधा पुरवाव्यात व एक वैद्यकीय पथक फिरते ठेवावे. यासाठी जरुरी असल्यास सेवाभावी वैद्यकीय संस्थांची मदत घेवुन त्यांच्याकडून डॉक्टर्स, नर्सेस, औषधे, वैद्यकीय साधने इ. उपलब्ध करुन घ्यावेत. पुरेशा प्रमाणात प्राणवायू, जिवरक्षक औषधे व सुविधा असलेल्या रुग्णवाहिका वैद्यकिय पथकांकडून सुसज्ज ठेवाव्यात. यात्रेत नेमण्यात येणाऱ्या वैद्यकीय पथकांसह प्राथमिक आरोग्य केंद ग्रामिण रुग्णालयात तज्ञ डॉक्टर्स व अनुभवी स्टाफ नेमण्यात यावा. यात्रा परिसर निरोगी व स्वच्छता राहील अशा उपाययोजना कराव्यात. साथीच्या रोगाबाबत प्रतिबंधक लसीकरण करावे. मंदिर व यात्रा येथे भाविकांना पाण्याची कमतरता पडू नये म्हणून तात्पुरता पाणी पुरवठा करावा. भाविकांसाठी गर्दी एकवटणार नाही अशा ठिकाणी पाण्याचे नळ पुरवावेत. भाविकांसाठी तात्पुरती चरीची शौचालये व फिरते सुलभ शौचालये पुरेशा संख्या उपलब्ध करुन द्यावीत.

ग्रामपंचायत :-

- ❖ जिल्हयातील ज्या ग्रामपंचायत व नगरपरिषद यांच्या क्षेत्रात यात्रा भरते त्या सर्व ग्रामपंचायत व नगरपरिषद मार्फत यात्रांचे पुर्व नियोजन केले जाते. केवळ उत्पन्न वाढविण्याच्या दृष्टिकोनातून भाविकांवर कोणत्याही प्रकारचा कर लावण्यात येत नाही. यात्रे मधील दुकानांना परवानगी देतांना पोलीस विभागाचा सल्ला घेण्यात येतो. भाविकांना व रहदारीला रस्त्यालगत लावलेल्या दुकांनामुळे कोणत्याही प्रकारची अडचण निर्माण होणार नाही याची सर्वतोपरी काळजी घेतली जाते. त्याच प्रमाणे पाणी, स्वच्छता, गृह, दुकान व्यवस्था याबाबींचे नियोजन करण्यात येते.

नगरपालीका :-

- ❖ बहुतेक मंदिरे शहर व गावांच्या मध्यवर्ती ठिकाणी किंवा दुर्गम डोंगरावर स्थापित असल्याने यात्रा कालावधीत अशा शहरे व गावांचे नागरी जिवनमान वाहतूक व्यवस्था यात विस्कळीतपणा निर्माण करतांना दिसतात. अशा ठिकाणी मंदिराच्या आसपास भाग हा अतिशय गर्दीचा, अरुंद रस्त्यांचा आहे. मंदिर परिसर व यात्रा परिसर यात भाविकांच्या हालचाली, मदत पथके व मदत सामुग्रीच्या हालचाली सुकर होण्यासाठी तेथील परिसर हा प्रशस्त व मोकळा करणे अत्यंत आवश्यक आहे. महानगरपालीका व नगरपालीका परिसरात ट्रस्टच्या मालकीची जागा असणाऱ्या ठिकाणी परिसर मोकळा ठेवण्याची जबाबदारी महानगरपालीका व नगरपालीका यांची असेल.

मंदीर व्यवस्थापन समिती :-

- ❖ सर्वच देवस्थान मधल्या व्यवस्थापकीय मंडळाकडून स्थानिक स्वयंमसेवकांच्या माध्यमातून भाविकांच्या गर्दीचा विचार करुन त्यांच्या सुलभ व सुरक्षित हालचालीसाठी गाभाऱ्यातील प्रवेश व बाहेर जाण्याबाबतचे नियोजन करण्यात येते. त्याच प्रमाणे मंदिर व मंदिर परिसरस्वच्छ, सुंदर व निर्मळ ठेवण्याचा प्रयत्न मंडळा कडून करण्यात येतो.

स्वयंमसेवी संस्थांचा सहभाग :-

- ❖ चंद्रपूर जिल्हयातील विविध सर्वच ठिकाणी यात्रेंचे नियोजन करण्यासाठी स्थानिक पोलीस बंदोबस्ता सोबतच स्थानिक स्वयंमसेवी संस्था व स्वयंमसेवक तसेच गृहरक्षकदलाची सेवा उपलब्ध करुन देण्यात येते. सर्व संबंधित पोलीस स्टेशन अधिकारी, उपविभागीय अधिकारी, तहसिलदार, यांचेवर संबंधित यात्रेंच्या सुव्यवस्थेची जबाबदारी सोपविण्यात आलेली आहे.

अनिष्ट प्रथांना बंदी :-

- ❖ यात्रांच्या प्रयोजनानुसार अंमलबजावणी करण्यात कार्यकारी यंत्रणांना काही ठिकाणी विशिष्ट प्रथांचे अडथळे निर्माण होत असतात. हे दुर करण्यासाठी भाविकांचे मतपरिवर्तनाची नितांत गरज आहे. म्हणून अशा सामान्यत: अनिष्ट मानल्या गेलेल्या प्रथांचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी अंधश्रध्दानिर्मूलनाशी संबंधित कायदे व नियमांच्या परिणामकारक अंमलबजावणीत जिल्हा प्रशासन ट्रस्ट व्यवस्थापकीय मंडळाचे लक्ष पुरवित असते. प्रचंड व बेशिस्त गर्दीला दुर्घटनेच्या सिमेवरुन परत आणण्यासाठी स्थानिक लोकप्रतिनिधींची मदत घेणे आवश्यक आहे. ग्राम सौंदळा, ता.तेल्हारा येथील यात्रेतील पशुबळींची प्रथा बंद पाडण्यासाठी जिल्हा प्रशासनाने परिपुर्ण प्रयत्न

केलेले आहेत, नारळ व खोबरे फेकणे, भाविकांच्या दर्शन मार्गात नैवेद्य ठेवणे, अरुंद गाभाऱ्यात निसरडया पदार्थाचा अभिषेक चढविणे इत्यादी प्रथांवर नियंत्रण आणण्यासाठी व त्यामुळे होणारे संभाव्य धोके टाळण्यासाठी गर्दीचा विचार करुन त्याकरिता स्वतंत्र जागा निश्चीत करण्यात याव्यात. याविषयीचे भाविकांचे सतत प्रबोधन होणे देखील अत्यावश्यक आहे.

पोलीस प्रशासन :-

❖ कायदा व सुव्यवस्था सांभाळणे यात्रा काळात घडणाऱ्या गुन्हयांना प्रतिबंध घालणे, वाहतूक नियंत्रण सांभाळणे याबाबींना प्राधान्य दयावे. भक्ताच्या रांगा लावण्याचे काम व्यवस्थापकीय ट्रस्टकडून उपलब्ध झालेल्या स्वयंसेवकांच्या मदतीने करुन घ्यावे. वाहतूक नियंत्रण व नियम हा कोणत्याही यात्रेतील महत्वाचा घटक आहे. पोलीस विभागाने यात्रा कालावधी साठी अधिसुचना काढून प्रचलित वाहतूकमार्गात जरुरी प्रमाणे बदल करुन घ्यावेत, वाहनाची पार्किंग मर्यादा निश्चित करावी व तशी पुरेशी जाहिर प्रसिध्दी दयावी. यात्रेतील संभाव्य कायदा व सुव्यवस्था, गुन्हेनियंत्रण आणि सुरक्षिततेचा अभ्यास करुन पोलीस कर्मचारी व गृहरक्षक असे आवश्यक कर्मचारी बंदोबस्तासाठी नेमावेत. त्यात अधिकारी व जरुरी प्रमाणे महिला कर्मचारी नियुक्त करावेत. बंदोबस्तासाठी नेमलेले सर्व अधिकारी व कर्मचारी यांना त्यांचे कर्तव्याचे ठिकाणी आणि त्यांनी करावयाच्या कर्तव्याची माहिती करुन देऊन काही कारणाने आणिबाणीची परिस्थिती निर्माण झाल्यास प्रत्येक अधिकारी व कर्मचारी यांची काय भुमिका असावी व त्यातील प्रत्येकाने त्यावेळी काय कर्तव्य पार पाडावे याबाबत सर्वांना पुरेसे व सखोल मार्गदर्शन करावे. मंदिर परिसरातील गर्दीचा अभ्यास करुन गर्दी नियंत्रणासाठी उभारावे लागणारे अडथळे कशा पध्दतीने उभारावेत याबाबतचा आराखडा तयार करुन तो अध्यक्ष, देवस्थान ट्रस्ट यांना पुरवावा. पोलीस अधिकाऱ्यांनी उपविभागीय अधिकारी यांचे सोबत यात्रास्थळास भेट देऊन पोलीसांच्या निवास व भोजन व्यवस्थेसाठी देवस्थान ट्रस्टकडून जागा उपलब्ध करुन घ्याव्यात. देवस्थान ट्रस्ट कडून नेमण्यात आलेल्या स्वयंसेवकांना त्यांचे कर्तव्याचे ठिकाण नेमून दयावे आणि काही कारणाने आणि बाणीची परिस्थिती निर्माण झाल्यास त्यावेळी त्यांची काय भूमिका असावी व त्यातील प्रत्येकास काय कर्तव्य पार पाडावे याबाबत सर्वांना सखोल मार्गदर्शन करावे व प्रशिक्षण दयावे.

परिवहन विभाग (RTO)

- यात्रा काळात कोणत्याही प्रकारे अवैध प्रवाशी वाहतूक होऊ देऊ नये. यात्राकाळात गर्दीचा अंदाज घेऊन होणाऱ्या वाहनांचा प्रवाह मर्यादित व नियंत्रित ठेवण्यासाठी जिल्हा सरहद्दीवर उभारावेत. प्रस्तावित कारवाई व नियोजना बाबत पुरेशी प्रसिध्दी दयावी.

एस.टी. महामंडळ:-

- भाविकांच्या गर्दीचा अंदाज घेऊन गरजेनुसार पुरेशा संख्येपेक्षा एस.टी. बसेस उपलब्ध ठेवाव्यात. सर्वचालक व वाहक यांना त्यांनी भाविकांशी सौजन्याने वागण्याच्या आणिबाणीच्या परिस्थितीत करावयाच्या कर्तव्याबाबत आगाऊ मार्गदर्शन करावे.

बेशिस्त भाविकांवर नियंत्रण :-

- जिल्हयातील यात्रा ठिकाणावर यात्रेचे नियोजन हे पोलीस विभागात तसेच त्या-त्या मंदिराचे व्यवस्थापकीय मंडळ यांचे मार्फत करण्यात येते. भाविकांच्या गर्दीचा विचार करुन बेशिस्त भाविकांवर नियंत्रण ठेवण्याचे काम पोलीस प्रशासनाकडून करण्यात येते. मंदिर परिसरात भाविकांच्या रांगा लावण्यासाठी व गाभाऱ्यात दर्शन घेतलेले भाविक बाहेर काढण्यासाठी विविध शैक्षणिक संस्था / संघटना, तरुण मंडळे यांच्या मदतीने करावी.

मुलभूत सुविधांची व्यवस्था:-

- यात्रेच्या कालावधीत कोणतीही गैरसोय होऊ नये म्हणून जिल्हा प्रशासनातर्फे पोलीस विभाग, राज्य मार्गपरिवहन विभाग, स्वयंमसेवी संस्था यांचेशी समन्वय साधुन योग्य बंदोबस्त करण्यात येतो आणि सर्व प्रकाराच्या आवश्यक मुलभूत सुविधा यात्रेच्या ठिकाणी पुरविण्यात येतात.

नियंत्रण कक्ष :-

- जिल्हाधिकारी कार्यालय, चंद्रपूर व सर्व तहसिल कार्यालयामध्ये आपत्ती नियंत्रण कक्ष स्थापन केले असून ते वर्षभर २४ तास कार्यरत असते. आपतकालीन परिस्थितीत कार्यालयीन दुरध्वनी क्रमांकावर माहिती उपलब्ध होऊ शकते. जिल्हास्तरावर तालुकास्तरावरील नियंत्रण कक्षाचे नियंत्रण अधिकारी यांचे नांव / दुरध्वनी क्रमांक दर्शविण्यात येते.

गाव पातळीवरील समिती :-

- प्रत्येक गावपातळीवर ग्राम आपत्ती व्यवस्थापन समितीची स्थापना करण्यात आली असून यासमितीमध्ये सरपंच, तलाठी, ग्रामसेवक, पोलीसपाटील, उपसरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य, सामाजिक कार्यकर्ता, मुख्याध्यापक, अंगणवाडीसेविका आणि ए.एन.एम. यांचा समावेश करण्यात येतो. यात्रेच्या नियोजनाकरिता त्यांची मदत घेण्यात येते. यात्रेच्या नियोजन यशस्वी होण्यास ग्रामस्थांचे सहकार्य असणे आवश्यक आहे.

महसूल खाते :-

- कोणत्याही यात्रेच्या वेळी उपविभागीय अधिकारी हे जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणाखाली मुख्य नियंत्रण अधिकारी म्हणून कार्य करतील व संबंधित तहसिलदार Nodal Officer म्हणून काम करतील. त्यांनी यात्रेसाठी सर्व शासकीय विभागाकडून व देवस्थानकडून तयारी करुन घ्यावी. मंदिर टेकडीवर असल्यास पायऱ्यांवर कोणतेही दुकान ठेवण्यात येऊ नये, येण्याजाण्यासाठी मार्ग मोकळा ठेवावा. मंदीरात जेथे नारळ किंवा तेल मुर्तीवर टाकण्यात येते आणि त्याभोवती असलेल्या परिसरात तेल पसरुन घसरण्याची शक्यता असेल अशा परिस्थितीत मंदिर ट्रस्टच्या लोकांकडून नारळ अगर तेल टाकण्यासाठी मुर्तीजवळ एक स्थान निश्चीत करावे. तेथे श्रध्दाळू कडून त्यांचे नारळ व तेल टाकण्यात यावे. कोणत्याही परिसरात घसरण्यासारखा पदार्थ परिसरात किंवा पायरीवर पसरु नये सुचना विश्वस्त मंडळाला जिल्हा प्रशासन देत असते.

ट्रस्ट / व्यवस्थापकीय मंडळ :-

- ट्रस्ट /व्यवस्थापकीय मंडळ यांनी, जिल्हा प्रशासनास विश्वासात घेवून यात्रेचे नियोजन व अंमलबजावणी करावी. तसेच ट्रस्ट मार्फत यात्रेसंबंधीचा आपत्ती व्यवस्थापन आराखडा तयार करुन तो जिल्हा प्रशासनास सादर करावा. ज्या ज्या देवस्थानांच्या ठिकाणी व्यवस्थापकीय मंडळ / देवस्थान ट्रस्ट अस्तित्वात आहेत. त्या त्या देवस्थानांच्या वार्षिक यात्रेचे नियोजन संबंधीत ट्रस्ट कडून व त्या ट्रस्टच्या घटनेत नमूद केलेल्या उदीष्टानुसारच व्हावे. भाविकांच्या गर्दीचा विचार करुन त्यांच्या सुलभ आणि सुरक्षित हालचालींसाठी देवस्थान परिसरात पुरेशी जागा उपलब्ध करुन घेणे व बॅरेकेटींग करुन घेणे आवश्यक आहे. देवस्थान स्वच्छ व निर्मळ ठेवण्याचा आटोकाट प्रयत्न करणे व भाविकांमध्ये तशी शिस्तीची भावना रुजवणे याकरिता संबंधीत ट्रस्ट / व्यवस्थापकीय मंडळ यांनी प्राधान्य द्यावे. यात्रेच्या तारखा निश्चीत करुन त्या ट्रस्टमार्फत प्रसिध्द

करावयात. भाविकांच्या येण्या जाण्याच्या मार्गावरील अतिक्रमणे काढून घ्यावीत. यासाठी स्टॉल्स व दुकानांची संख्या मर्यादित करुन मार्गातील सर्व प्रकारचे अडथळे दुर करावेत. महाद्वार कमानी पासूनवर जाणाऱ्या मार्गावरील ठिकठिकाणी तुटलेल्या पायऱ्या दुरुस्त करुन घ्याव्यात आणि परतीच्या मार्गावरील सर्व उतार काढून याठिकाणी सममापाच्या व एक सारख्या उंचीच्या पायऱ्या किमान महाद्वारपर्यंत तयार करुन घ्याव्यात. यासाठी सार्वजनिक बांधकाम विभागा कडील तज्ञांचे मार्गदर्शन घ्यावे.

प्रकरण ७

आर्थिक व्यवस्था

आर्थिक यंत्रणा

आपत्ती व्यवस्थापनाचे काम करण्याकरिता जिल्ह्याला निधि उपलब्ध करण्यासाठी भारत व महाराष्ट्र शासनाने खालील प्रमाणे तरतुदी करून ठेवल्या आहेत.

राष्ट्रीय आणि राज्य पातळीवर उपलब्ध निधी:

१३ व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार वित्त मंत्रालयाने आपत्ती व्यवस्थापन संस्था, क्षमता निर्मिती आणि प्रतिसाद यंत्रणेस मजबूत करण्यासाठी निधी वाटप केली आहे.

पंतप्रधान मदत निधी:

राष्ट्रीय पातळीवर, स्वातंत्र्यानंतर लवकरच पंतप्रधानांच्या मदत निधीची निर्मिती सार्वजनिक उपक्रमाने केली गेली ज्यामुळे संकटातील लोकांना त्वरित मदत मिळू शकेल:

a) पीडितांना आणि नातेवाईकांना त्वरित आर्थिक सहाय्य.
b) शोध आणि बचाव मदत.
c) पीडितांना आरोग्य सेवा
d) निवारा, अन्न, पिण्याचे पाणी आणि स्वच्छता.
e) रस्ते, पूल, संप्रेषण सुविधा आणि वाहतूक तात्पुरती पुर्नसंचयित करणे.
f) शिक्षण आणि आरोग्य सुविधा तात्काळ पुर्नसंचयित करणे.

जेव्हा जेव्हा जिल्हा प्रशासन व राज्य स्तरावरील निधी मदत आणि प्रतिसाद मिळण्यासाठी पुरेशी नसेल तेव्हा अतिशय तीव्र दुष्काळ आणि पूर येतो तेव्हा हा निधी विचारता येऊ शकतो.

मुख्य मंत्री मदत निधी

राज्य पातळीवर, नैसर्गिक आपत्तीग्रस्त आणि रस्ते, वायु आणि रेल्वे दुर्घटनांमुळे मुख्यमंत्री मदत निधीच्या अंतर्गत दुर्घटनाग्रस्तांना त्वरित पाठिंबा देण्यासाठी तरतुदी करण्यात आल्या आहेत.

आपत्ती मदत निधी (Calamity Relief Fund)

दुष्काळ, पूर आणि इतर नैसर्गिक आपत्तींसाठी मदत पुरवण्यासाठी, "२२४५-नैसर्गिक आपत्तींच्या मुक्तीवर" मुख्याच्या अंतर्गत राज्य बजेटमध्ये निधी उपलब्ध आहे. स्थापना शुल्काशिवाय, अन्न सवलत पुरवठा, अपंग व्यक्तींना रोख रक्कम, बियाणे अपंग ठेवण्यासाठी रोख रक्कम, चारा, औषधे, महामारी प्रतिबंध करणे, पिण्याचे पाणी, वाहतूक, तरतुदी यासाठी अनुदान दिले जाते. वस्तू आणि चाचणी मदत कार्यांसाठी सुविधा. नैसर्गिक आपत्ती आणि इतर संबंधित उद्देशांशी संबंधित अनपेक्षित खर्च पूर्ण करण्यासाठी निधी देखील प्रदान केला जातो

राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी

कोणत्याही आपत्तीनंतर आपत्कालीन प्रतिसाद आणि मदत कारवाई करण्यासाठी राज्य आपत्ती प्रतिसाद निधी राहत, महसूल विभाग आयुक्त यांना उपलब्ध करुन दिला जातो ज्या अंतर्गत केंद्र सरकार ७५% आणि सरकारला वाटेल. १३ व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीनुसार महाराष्ट्राच्या २५% हिस्सा सामायिक करावा लागेल.

आपत्ती प्रतिसाद आणि सौम्यीकरन निधि

आपत्कालीन प्रतिसाद व सौम्यीकरनाकरिता राज्य व जिल्हा स्तरावर आपत्ती प्रतिसाद आणि आपत्ती सौम्यीकरन ह्या दोन निधिचे प्राविधान आपत्ती व्यवस्थापन कायद्यात करण्यात आले आहे. हा निधि महाराष्ट्र आपत्ती जोखीम व्यवस्थापन कार्यक्रम राबविण्यासाठी उपयोगात आणल्या जातो. दरवर्षी चंद्रपूर जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाला सौम्यीकरन व क्षमता बांधिनी करिता ३० ते ५० लक्ष्य निधि महाराष्ट्र शासन उपलब्ध करुन देते.

जिल्हा नियोजन निधी

विभागीय व्यवस्थेतून विकासात्मक कामासाठी मिळालेल्या सपाट, शमन, क्षमता निर्माण आणि पुनर्प्राप्ती निधी खासदार किंवा आमदार अनुदानांकडूनही वाढवता येते. चंद्रपूर जिल्ह्यातील खासदार आणि आमदारांना आपणास आपत्ती जोखीम कमी करणे आणि जिल्ह्यातील पाण्याचे उपाय यासाठी खर्च करणे आवश्यक आहे.

भागीदारी

जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरणाने विविध राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय संघटनांसह ऑक्सफॅम, युनिसेफ, यूएनडीपी आणि इतर स्थानिक एनजीओबरोबर भागीदारीत सहभागी होणे आवश्यक आहे. यामुळे जलसंधारण विकासावर दुष्काळग्रस्त गाव जसे चंद्रपुरच्या परिसरात आपत्ती जोखीम कमी होण्यास प्रोत्साहन व गुंतवणूक करावी. अशा प्रकल्प / योजना आहेत ज्यामध्ये सार्वजनिक क्षेत्र प्राधिकरण आणि भागीदारीमधील खाजगी पक्षांकडून फंडिंग केले जाऊ शकते (पीपीपी मोड फंडिंगवर देखील म्हणतात). जिल्हा आपत्ती व्यवस्थापन प्राधिकरण आणि खाजगी संस्था आणि स्थानिक व्यवसाय गटासह त्यांचे भाग डीआरआर उपायांसह सामायिक करावे. विविध विभाग आणि योजनांद्वारे लाइन विभागाने स्वतःचा निधी, डीएम ऍक्ट २००५ च्या अनुसार, प्रत्येक लाइन विभागाने जिल्ह्यातील आपत्ती धोके निवारण क्रियाकलापांवर एकूण निधीच्या १० टक्के आपत्ती व्यवस्थापनासाठी मध्ये गुंतवणूक करावी.

प्रकरण ८

सुरक्षेतेचे उपाय

दुष्काळ / अवर्षण

दुष्काळ/अवर्षणावर प्रतिंधात्मक उपाय :

- ❖ जलाशय, तलाव, नद्या, पाण्याचे स्त्रोत यांचा गरजेनुसार उपयोग करावा.
- ❖ कोरड वाहू शेतीच्या माध्यमातून पाणी पुरवठ्यात वाढ करावी.
- ❖ पाण्याचे साठे वाढवावे.
- ❖ शेतीतून वाहून जाणाऱ्या पाण्याचा अटकाव करणे व ते जमीनीत पाणी जिरवावे.
- ❖ जलसिंचनाची सुविधा अधिकाधिक भागात पोहोचविणे.
- ❖ माती अडवून पाणी जिरवावे.

आग

- ❖ आगीच्या ज्वालापेक्षा धूर आणि विषारी वायूमुळे जास्तीत-जास्त मृत्यु मुखी पडतात.
- ❖ आगीपासून दूर राहावे.
- ❖ उष्णता, इंधन आणि प्राणवायू यांना एकत्रित ठेवू नये
- ❖ तेलामुळे किंवा विजेमुळे लागलेली आग, वाळू किंवा माती टाकून विजवावे.
- ❖ जळावू वस्तु आगेपासून दूर ठेवावेत.
- ❖ लाकूड, कपडे, कोळसा, कागद इत्यादी प्रकारच्या आग लागलेल्या वस्तु पाणी घालून विझवाव्यात.
- ❖ पेट्रोल, तेल, वार्निश द्रावके, स्वयंपाकाचे तेल, रंड इत्यादी ज्वलनशील द्रव्य फेसयुक्त पदार्थ टाकून विझवावे.
- ❖ निष्काळजीपणा, अज्ञान, अपघात, यंत्रसामुग्री, हे आग लागण्याचे कारणे आहेत. ह्यापासून सावध राहावे.
- ❖ आगीचा उग महाउष्णता, इंधन, इलेक्ट्रीकल, ठिणग्या, घर्षण, स्थितविद्युत, शार्टसर्किट, इत्यादीमुळे होतो. यांचा उपयोग काळजीपुर्वक करावा.

आगीपासून संरक्षणासाठी :

आपल्या घरामध्ये, कामाच्या ठिकाणी अथवा हॉटेल मध्ये निकासाचे मार्ग (Escape Route) जाणून व समजून घ्यावे.

आग लागल्यास :

- ❖ अग्निशमन दलाला फोन (१०१) करावा. जमिनीवर लोळून आग विझविण्याचा प्रयत्न करा. आग लागलेल्या ठिकाणी असल्यास उभे न राहता गुडघ्याच्या मदतीने निकासाकडे जावे. तोंडावर ओला रूमाल/कपडा ठेवून धुरापासून दूर राहण्याचा प्रयत्न करावा.
- ❖ गॅस सिलेंडर चा रेग्युलेटर बंद करावा. दर सहा महिन्यांनी गॅस नळी बदलवावी. स्टोव्ह, मेणबत्ती इत्यादी ज्वालाग्राही वस्तु गॅसपासून दूर ठेवाव्यात.
- ❖ विजेच्या उपकरणांचा उपयोग करण्यापुर्वी सदर उपकरणांची तपासणी करावी.
- ❖ गोदामे, घरातील कोठीघर इत्यादी ठिकाणी कचरा, तेल कट पदार्थ जळावू पदार्थ जमा करू नये. निकास मार्ग नेहमी अडथळे विरहीत ठेवावे.

पूर

पूरासारख्या नैसर्गिक आपत्तीचा सामना करावा लागल्यास घ्यावयाची खबरदारी

सुरक्षेचे उपाय :

- ❖ घरातील सर्व सदस्यांना सुरक्षित स्थळाबद्दल माहिती असावी.
- ❖ मातीचे घरे पाण्यात लवकर पडतात. अशा घरात राहणाऱ्या लोकांनी विशेष काळजी घ्यावी.
- ❖ पाणी, सुके खाद्यपदार्थ (बिस्किट, गुळ, शेंगदाणे) यांचा योग्य साठा घरामध्ये असावा. मेणबत्ती माचिस, साखर, मीठ, मजबुत दोर बॅटरी ठेवावे.

पूर येण्याची पूर्वसुचना/चेतावणी मिळाल्यास :

- ❖ रेडिओ, टिव्ही वा स्थानिक प्रशासनाकडून मिळणाऱ्या सुचनांचे पालन करावे.
- ❖ संभावित धोक्याबाबत घरातील सर्वांना माहिती द्यावी.
- ❖ अफवांवर विश्वास ठेऊ नये वा अफवा पसरवू नये.
- ❖ घरातील उपयुक्त सामान सुरक्षित ठिकाणी स्थलांतर करा.

पूरादरम्यान :

- लहान मुलांना पाण्याजवळ जाऊ देऊ नये.
- विजेच्या उपकरणांचा वापर करून नये. विज पुरवठा बंद करावा.
- उकळलेले पाणी प्यावे, खाद्य पदार्थ झाकून ठेवावे.
- साथींच्या रोगांवर प्राप्त झालेल्या औषधींची योग्य वापर करावा.
- स्थानिक अधिकाऱ्यांना मदत सामग्री वाटपा मध्ये मदत करावी.
- स्थलांतर करावे लागल्यास आवश्यक वस्तुच बरोबर घ्याव्यात व सुरक्षित रस्त्यांचा वापर करावा.
- आपत्ती प्रसंगी जवळील तहसिल कार्यालय, पोलिस स्टेशन अथवा अग्निशामकदलाशी सपर्क साधवा.

पूर प्रतिबंधात्मक उपाय :

- वृक्षारोपन करावे, वनाचे संरक्षण करावे.
- पाणी साठ्या मधील गाळ साफ करावे.
- तलावाचे जतन करावे.
- बंधारे, धरणे, कालवे, यामध्ये पूराचे पाणी अडवावे.
- घरे बांधतांना पाण्याच्या क्षेत्रापासून लांबणीवर बांधावे.
- साठविलेल्या सांडपाण्याचे आवश्यकते नुसार पंम्पिग करावे.
- सांडपाणी वाहून नेणारी यंत्रणा व तुंबलेली भूयारे, गटारे साफ करावे.
- सांडपाणी वाहून नेण्याची क्षमता वाढवावी.
- अनाधिकृत बांधकामे आणि बेकायदेशीर अतिक्रमण टाळावे.

सर्पदंश

जगामध्ये सुमारे २७०० प्रकारचे साप आढळतात. भारतात २७८ जाती सापडतात. यात काही विषारी आहेत तर काही सौम्यविषारी आहेत तर बहुसंख्य बिनविषारी आहेत. आपण एकदा जर विषारी साप ओळखायला शिकलो आणि स्वत: त्याच्यापासून सुरक्षित अंतरावर राहिलो तर सापापासून स्वत:ला सहज वाचवता येते. जोपर्यंत आपण एखाद्या प्राण्याला दुखवत नाही किंवा मारायचा प्रयत्न करीत नाहीत तोपर्यंत तो प्राणी तुमच्यावर हल्ला करीत नाही, चावा घेत नाही. साप सुध्दा अपवाद नाही.

मात्र या जीवनसृष्टीत माणूस हा एकमेव प्राणी आहे जो विनाकारण स्वत: बरोबर इतरांनाही त्रास देतो आणि स्वत: वर नको ती संकटे ओढवून घेतो. विषारी साप ओळखण्याचा एक सोपा उपाय म्हणजे प्रत्येक विषारी साप धोका दिसताच आवाज काढतात. नाग मोठ्याने फस्स आवाज काढतो, मण्यास सक्सक् असा आवाज काढतो, घोणस कुकरच्या शिटी प्रमाणे आवाज काढतो तर फुरसे अंगावरील खवले घासून खसखस असा आवाज काढतो.

सापाचा घरातील प्रवेश किंवा सर्पदंश कसे टाळणे :

- ❖ आपल्या घराच्या बाहेरील भिंतीमध्ये किंवा कुंपणाच्या भिंतीमध्ये जर भोके किंवा तडे गेले असतील तर ते ताबडतोब बुजवुन टाका.
- ❖ घराच्या परीसरात पालापाचोळा व केरकचरा साचू देवू नका, घराच्या खिडक्या, दारे किंवा घरास लागून जर वेल किंवा झाडाच्या फांद्या असतील तर त्या दूर करा.
- ❖ आपणास पशू पक्षांची हौस असल्यास ते प्राणी घरात न ठेवता काही अंतरावर सुरक्षित पिंजऱ्यात ठेवा.
- ❖ उंदिर सापांचे आवडते खाद्य आहे. तरी घरात उंदीर होणार नाही याची काळजी घ्या. धान्य धातूच्या पेट्यात ठेवा.
- ❖ रात्रीबाहेर जावयाचे असल्यास बॅटरीचा (टॉर्चवापरकरा.) पायात बुट घाला.
- ❖ जळणासाठी सरपण व गोवऱ्या घरा जवळ न ठेवता त्या काही अंतरावर व जमिनीपासून थोड्या उंच ठिकाणी ठेवा.
- ❖ उथळ पाण्यात सर्पाचा वावर असल्यामुळे गाई-म्हशी, कपडे भांडी धुतांना किंवा आंघोळ करतांना काळजी पूर्वक जागेची पाहाणी करा.
- ❖ जंगलात फिरत असतांना एखाद्या अडथळ्याची (लाकडाचाओंडका/दगड) दूसरी बाजू न पाहाता ओलांडू नका. चारा हाताने काढू नका.
- ❖ जर आपण आणि साप समोरा समोर आलो तर घाबरून न जाता स्तब्ध उभे राहून आपल्या जवळील रूमाल किंवा पिशवी, सर्प सापाच्या तोंडा समोर फेकल्यास साप तुम्ही फेकलेल्या वस्तु कडे आकर्षिला जाईल आणि तेवढ्या वेळात तुम्ही तेथून जाऊ शकाल.
- ❖ सर्प हलणाऱ्या वस्तुंवरच हल्ला चढवीत असतो हे नेहमी लक्षात ठेवा.

- ❖ किमान प्रशिक्षण घेतल्यास साप पकडणे सोपे आहे. परंतु साप मारण्याचा प्रयत्न करणे म्हणजे मृत्युला आमंत्रण हे पक्के लक्षात ठेवा.
- ❖ परिसरात साप आढळल्यास वन विभाग, पोलीस, अग्निशामक दल, ग्रामपंचायत, नगरपालिका आणि महानगरपालिका यांना कळवा. वरिल विभांगाकडे स्थानिक सर्पमित्रांची यादी उपलब्ध असते.

सर्पदंशाची लक्षणे :

नाग : नाग चावल्याने दंशाच्या जागेवर बधीरपणा येतो, सूज येते, गुंगी यायला आगून तोंडातून लाळ गळू लागते, श्वास घेण्यास त्रास होतो, उलट्या होतात.

मण्यार : या सापाचे विष दंश लांबीला कमी असतात. मात्र विष नागाच्या विषापेक्षा पंधरापट तीव्र असते. बरीचशी लक्षणे नागाच्या दंशाप्रमाणेच असतात. पोटात बेंबीजवळअसह्य दुखते.

घोणस/हिरवा घोणस : दंश झालेल्या जागी तीव्र वेदना होतात. दंश जागी सुज येते. जखम वाहत राहते. नाडीचे ठोकेअनियमित होतात. प्रकाशाच्या तीव्रते नुसार डोळ्यांच्या बाहुल्या लहान मोठ्यान होता विस्फारतात. सर्व सांधे दुखू लागतात.

फुरसे : दंश झालेल्या जागी प्रथम जळजळ होते. नंतरती अवयवात पसरते. दंश झालेल्या भागातून, हिरडीतून, लघवी तून रक्त पडते. दंश झालेला भाग हिरवट निळसर होऊन सुजु लागतो.

रात सर्प किंवा पट्टे दार पोवळा :दंशाची लक्षणे मण्यारीचा दंशा प्रमाणेच.

समुद्र साप : दंशाची लक्षणे नागाच्या दंशा प्रमाणेच.

अपरिचित सर्पदंश :एखाद्या व्यक्तीस सर्पदंश झाला, जखमेमुळे सूज आली नाही आणि विषाची वरील प्रमाणे लक्षणे नजरेस आली नाहीत तर निश्चितच बिनविषारी सर्पदंश आहे असे समजावे.

सर्पदंश झाल्यास करावयाचे प्रथमोपचार :

- ❖ सर्पदंश झालेल्या व्यक्तीला प्रचंड मानसिक धक्का बसतो. म्हणून अशा व्यक्तीस मानसिक आधार द्यावा.
- ❖ सर्पदंश झालेल्या व्यक्तीस कोणतेही श्रम न करता शांत पडून राहवयास सांगावे.
- ❖ सर्पदंश झालेल्या अवयव ह्रदयाच्या खालच्या पातळी वर ठेवावा.

- ❖ जखम हळूवार पणे जंतूनाशकाने स्वच्छ करा. यासाठी साबण, पाणी, सॅव्हलॉन अथवा डेटॉल यांचा वापर करावा. मात्र पोर्टेशिअम परमँगनेट वापरू नये.
- ❖ सर्पदंश झालेल्या भागाच्या वर आवळपट्टी बांधावी, बांधण्या साठी रिबन, रूमाल, मफलर, ओढणी किंवा चपटी दोरी यांचा वापर करावा. आवळ पट्टी बांधतांना घट्ट बांधू नये, पेन किंवा बोट काढून घ्यावे.
- ❖ विषारी सर्प दंशावर प्रति सर्प विष एएसव्हि हेच ऐकमेव औषध आहे. विषारी साप चावल्यानंतर ही वेळेवर योग्य उपचार मिळाल्यास व्यक्ती वाचते.

सर्प दंशावरील उपचारास आर्थिक मदत :सुयोग्य वेळी प्रथमोपचारामुळे खर्च कमी होऊ शकतो. सर्प दंश प्रामुख्याने आदिवासी शेतकरी, शेतमजुर, ऊसतोड कामगार, तसेच झोपडपट्टी वासीयांच्या वाट्याला येतो. सर्पदंशावर उपाय योजनेसाठी दवाखान्यात प्रचंड खर्च येतो, हा खर्च पेलने सर्वांनाअवघड असते. अशा वेळी सामाजिक जबाबदारीचे भान ठेवत यांना आर्थिक मदत करणे शक्य आहे. अनेक उत्सवा प्रसंगी जी वर्गणी जमा होते, त्यातील काही भाग सर्पदंशावरील उपचाराचा समावेश करता येतो.

सर्पविषयक अंधश्रध्दा व गैरसमजुती आणि स्पष्टीकरण :

- ❖ काही सापांच्या शरीरावर सोनेरी, पांढरे केस असतात असा समज आहे. साप हा सस्तन प्राणी नाही. त्यामुळे त्याच्या अंगावर केस नसतात. काही गारूडी मेंढीचे केस सापाच्या त्वचेशी शिवतात.
- ❖ नागाच्या डोक्यात नागमणी असतो असा समज आहे. नागाच्या डोक्यात नागमणी नसतो. मेलेल्या सापाच्या डोक्यात विषाची गुठळी आढळते.
- ❖ साप चावला आणि उलटा झाला तरच विष शरीरात जाते असा समज आहे. सापाचे दात बोरीच्या काट्या प्रमाणे वाकडे असतात. ते बाहेर काढण्यासाठी साप जरा तिरपा होऊन दात काढतो. खरे तर साप ज्याक्षणाला चावतो त्याच क्षणाला विष शरीरात टोचले जाते.
- ❖ पुंगीच्या संगीता वर साप डोलतो असा समज आहे. सापाला कान नसल्यामुळे त्याला पुंगीचा आवाज ऐकू येत नाही. हलणाऱ्या पुंगीचा वेध घेण्यासाठी तो पवित्रा घेतो.
- ❖ एकटक पाहून माणसांना बघतो असा समज आहे. सापाच्या डोळयावर पापण्या नसतात. त्यामुळे त्याचे डोळे नेहमी उघडे असतात.

- जुळ्यातील एक मारल्यास दुसरे बदला घेते असा समज आहे सापाचा मेंदू विकसित नाही त्यामुळे असे कृत्य साप करीत नाही.
- साप डुख धरतो व ती व्यक्ती जेथे असेल तेथे जाऊन दंश करतो असा समज आहे. बदल्याची भावना निर्माण होण्या इतपत सापाच्या मेंदूचा विकास झालेला नाही.
- साप धन रक्षणासाठी बसलेला असतो हा समज आहे. सापाला धनाची गरज नाही.
- साप हजारो वर्षे जगतो असा समज आहे. साप जास्तीत जास्त २५ ते ३० वर्षे जगतो.
- साप अति वेगाने पळतो असा समज आहे. वेगाने काही मिनिटेच पळतो. त्यानंतर तो दमून त्याचा वेग कमी करतो. सापाच्या शरीरात घाम येऊन उष्णतेचे नियमन करण्याची योजना नसते.
- मांडोळास दोन तोंड असतात असा समज आहे. मांडोळाचे शेपूट जाड असते. त्यामुळे ते दोन तोंडा सारखे दिसतात.
- सापास दूध आवडते असा समज आहे. सापाचे अन्न दूध नव्हे. साप हा पूर्ण मांसाहारी प्राणी आहे.
- धामणीच्या शेपटीस विषारी काटा असतो असा गैरसमज आहे. तीच्या शेपटीवर काटा नसतो आणि विषही नसते. धामण विनविषारी आहे.
- धामन गाई म्हशीच्या पायांना विळखा घालून दूध पिते असा समज आहे. कोणताही साप आचळातील दूध शोषण्याची क्रिया करू शकत नाही. तसेच तोंडाच्या स्नायूंची ही रचना शोषनाला योग्य नसते. त्यामुळे आचळातील दुध पितायेत नाही.
- धामण व म्हैस यांची नजरा नजर झाल्यास म्हैस मरते असा समज आहे. धामणीच्या नजरे ने म्हैस मरत नाही. अचानक म्हैस मरण्याची अनेक कारणे असू शकतात.
- फुरसे सहा फूट उंच उडी मारून नाक पकडते असा समज आहे. फुरसेतीन फुटापेक्षा उंच उडी मारतायेत नाही.
- पूजेने साप प्रसन्न होतो असा समज आहे. पूजेचाअर्थ समजण्याइतपत सापाची बुध्दी विकसित नाही.
- रॉकेलने साप जिवंत होतो असा समज आहे. नुकत्याच मारलेल्या सापाच्या जखमेवर रॉकेल ओतल्यास वेदना होतात. त्यामुळे तो वळवळू लागतो.
- साप मारल्यास त्याच्या रक्तातून अनेक साप तयार होतात असा समज आहे. सापाची पिल्ले आसपास लपलेली असतात. साप मारताना कचऱ्याची हालचाल झाल्यास ती बाहेर येतात.

- ❖ साप गाडी खाली सापडल्यास त्याचे भूत होऊन तो पाठलाग करतो असा समज आहे. मेल्या नंतर सर्व संपते.
- ❖ सापाचे २ तुकडे केल्यास सापाचे मुंडके मारणाऱ्याचा माग काढतो असा समज आहे. पण तोडलेला साप जिवंत राहू शकत नाही.
- ❖ मुंगूसाला साप चावल्यास ते शरीरातील अमृताने विष मारते असा समज आहे. मुंगूसाच्या शरीरात अमृत नसते. लांब केसामुळे त्वचेत विष टोचले जात नाही. विष टोचले गेल्यास मुंगूस मरतो.
- ❖ मंत्राने जादुचे झुडूप वापरून, लिंबाच्या झाडण्या देऊन, जादूचा संदेश देऊन, दर्गे, मंदीरात ठेवून किंवा देवऋषीपणाकरुन विष उतरते असा समज आहे. पुरेशा प्रमाणात चढलेले विष उतरविण्यासाठी प्रति विषा शिवाय पर्याय नाही.
- ❖ मोहरमच्या दुव्याने (कटगून) वर्ष भर शरीरावर विष संरक्षण कवच तयार होते असा समज आहे. कोणत्याही दुव्यात, मंत्र तंत्रात प्रार्थनेत विष विरोधी कवच करण्याचे सामर्थ्य नाही.
- ❖ काही धार्मिक स्थळामध्ये सर्प विष उतरवण्यासाठी दंशाच्या जागेवर नागमनी चिकटवतात. वास्तवात नागमनी अस्तीत्वात नाही.

विज कोसळणे

वीज चमकणे हा असा अपूर्व देखावा आहे, जो मनुष्या जातीला भुरळ पाडतो आणि घाबरवतो सुध्दा. वीज पृथ्वीवर प्रत्येक सेकंदाला ५० ते १०० वेळा आदळते. दरवर्षी २०,००० पेक्षा जास्त लोक वीज कोसळण्याने बाधित होतात, तर कित्येक लोक मृत्यू पावतात. एखाद्या प्रदेशात वीज कोसळल्यामुळे होणाऱ्या मृत्यूला त्या प्रदेशातील लोकसंख्येची घनता, साक्षरतादर आणि त्याप्रदेशाचे झालेले शहरीकरण हे घटक कारणीभूत ठरतात. भारतात दरवर्षी २००० पेक्षा जास्त मृत्यू वीज कोसळल्यामुळे होतात. भारतात महाराष्ट्र राज्यात सर्वात जास्त मृत्यू झालेले आढळतात. विद्युत प्रवाह बंद होणे, जंगलात आगी लागणे ह्याचे मुख्य कारण वीज कोसळणे आहे. वीज कोसळल्याने दळणवळण, संगणक साहित्य व विमानांना सुध्दा नुकसान पोहचते.

पृथ्वीच्या वातावरणातील तीव्र उर्ध्वगामी पुज पर्जन्य मेघ (उंच व मोठे काळे पावसाचे ढग) (एकत्रित अनेक ढग) हे वीज प्रपात निर्मितीचे मुख्य स्त्रोत असतात. अशा प्रकारचे एकत्रित आलेले

अनेक ढग हे उष्ण व समशीतोष्ण कटिबंधात जास्त प्रमाणात आढळतात, तर धृवीय प्रदेशात कमी आढळतात.

मेघ गर्जने सह विजांचा लखलखाट व प्रचंड वादळ ह्यांचा कधी ना कधी अनुभव भारतातील बहुतेक प्रदेश घेतातच. हवामान शास्त्रानुसार भारतातील दक्षिण भागात पावसाळ्यापुर्वी ह्या प्रकारची मेघ गर्जना व विजे सहित होणारी वादळे मोठ्या प्रमाणात असतात, तर उत्तरेकडे ती कमी-कमी होत जातात. याउलट, पावसाळ्यात ही वादळे मोठ्या प्रमाणात उत्तर भारतात होतात, तर दक्षिण भारतात त्याचे प्रमाण कमी-कमी होत जाते. भारतातील वेग वेगळ्या प्रदेशांचा मेघ गर्जना व विजेसह होणाऱ्या वादळांचा अभ्यास करणारे श्री. त्यागी यांनी २००७ मध्ये गेल्या वर्षांच्या (१९५०-१९८०) आयएमडी संकलित माहिती वरून अशा प्रकारच्या वादळांची दरवर्षी ८० दिवासांपेक्षा जास्त वारंवारिता उत्तर-पूर्व भागात, केरळच्या काही भागात व जम्मू-काश्मीरच्या काही भागात नोंदवली आहे.

भारतातील वीज विषयक हवामानशास्त्र

वीज म्हणजे वादळी ढगांतून वादळाबरोबर उत्सर्जित होणारी मोठी प्रकाशमान विद्युतशक्ती आहे. वातावरणात तीन प्रकारे उत्सर्जन होते. १) विद्युत मेघाच्या आतल्या आत (Intra-cloud), २) एका विद्युत मेघाचे दुसऱ्या विद्युत मेघाशी (Inter-Cloud), ३) विद्युतमेघ आणि जमीन (CG). शेवटचा प्रकारच जीव व मालमत्तेची हानी करतो आणि म्हणूनच तो आपल्याशी जास्त निगडीत आहे. वीज म्हणजे पृथ्वीच्या वातावरणात शिरणारा आणि पूर्ण मार्गाची लांबी काही किलोमीटर असणारा प्रचंड भाराचा विद्युत प्रवाह होय. विजे मध्ये सर्वोच्च शक्ती व उच्चदाब असतो. उच्च दाबाची वीज ज्यावेळेस उत्सर्जित होते. ती जवळ जवळ १० कोटी वॅट/मीटर प्रवाहित असू शकते आणि तिचे सर्वोच्च तापमान ३०,००० सेटिग्रेड पर्यंत असते. वीजप्रवाह उत्सर्जित होण्याची मर्यादा कधी कधी १००० पेक्षा जास्त किलो ॲम्पिअर पर्यंत पोहाचू शकते. सर्वसाधारत: ती ४० किलो ॲम्पिअर असते. ठराविक वेळेला ठराविक ठिकाणी वीज कोसळण्याचे भाकीत करणे खुप अवघड किंवा अशक्यप्राय आहे. परंतू, विजा कोसळण्याचा काळ किंवा ऋतूहा खूप प्रदेशात काही प्रमाणात माहित असतो.

ढगामध्ये असलेले बर्फाचे कण वाढत जाऊन एकमेकांवर आदळतात आणि तुकडे-तुकडे होऊन बाजूला होतात. असे अनुमान आहे की, छोटे कण धन भारित होतात व मोठे ऋण भारित होतात. ढगांच्या आतील ऊर्ध्वगामी हवेचे झोत व अधोगामी गुरूत्वाकर्षण याचा परिणाम ढगातील बर्फाचे कण एकमेकांपासून दूर जाण्यात होतो. त्यामुळे ढगाचा वरील भाग धनभारित होतो व खालील भाग

ऋणभारिता होतो. ह्या भिन्नभारांमुळे प्रचंड विद्युत क्षमता ढगांच्या आत मध्ये आणि ढव जमिनीत ही निर्माण होते. ती विद्युत क्षमता कोट्यावधी व्होल्ट्सची असून शकते आणि सरते शेवटी हवेतील विद्युत प्रतिराध खंडित होतो व विज चमकतात. वीज म्हणजे वादळी ढगांमध्ये होणारे धन व ऋण भागातील विद्युत उत्सर्जन.

वीज कोसळण्याने होणारे नुकसान आणि उपशमन

काही लोक वादळाची चिन्हे दिसली तरी त्याकडे दुर्लक्ष करतात आणि त्याचा परिणाम म्हणजे ऐनवेळेला वादळात योग्य आसरा न मिळाल्याने मृत्यू पावतात किंवा गंभीर जखमी होतात. वीज कोसळल्याने होणाऱ्या धोक्याबद्दल माहिती देणाऱ्या शैक्षणिक कार्यक्रमांचा दृष्टीकोन हे धोके कमी करण्याचा असतो. हे कार्यक्रम विशेषत: ग्रामीण भागात जिथे लोक मोकळ्या जागांवर किंवा शेतात काम करतात, अशा लोकांना अनुलक्षित करणारे असावेत. कोणत्याही व्यक्तीला जास्तीत जास्त सुरक्षित ठिकाणी आसरा मिळाला पाहिजे. लोकांनी मोकळ्या जागेत असतांना शक्यतो लहान टेकडी, एकाकी झाड आणि झेंड्याचे खांब, प्रक्षेपण मनोरे अशा माणसांनी बनवलेल्या पण आजूबाजूच्या जमिनीपेक्षा फार उंच असलेल्या जागांचा आश्रया टाळावा. तसेच विजेपासून संरक्षण मिळण्यासाठी कोणत्याही जागा पूर्णपणे सुरक्षित नसतात पण तरीही बंदिस्त इमारती किंवा चार चाकी वाहने, ट्रक, बस, व्हॅन, शेतातील बंदिस्त वाहनेही त्यामानाने बरीच सुरक्षित, आसरा घेण्यासारखी ठिकाणे आहेत. भारतात वीज कोसळण्यामुळे होणारे जास्तीत जास्त मृत्यू हे शेतावर काम करणाऱ्या लोकांचे असतात. उदा. महाराष्ट्रात विजेमुळे होणाऱ्या एकूण मृत्यूं पैकी ८६ टक्के मृत्यू शेतावर काम करणाऱ्या व्यक्तींचे असतात.

वीज ही गुराढोरांसाठीही अनिष्टच असते. वादळात बहुधा गुरे ढोरे झाडा खाली एकत्र गोळा होतात आणि विजेच्या एका झटक्याला अनेक गुरे बळी पडतात. वादळी हवा जाणवताच गुरांना गोठ्या मध्ये किंवा प्राधान्याने जिथे वीज प्रतिबंधक योजना असते अशा सुरक्षित ठिकाणी नेऊन धोका कमी करता शकतो.

विद्युत व टेलिफोनच्या ताराह्या जमिनीखालून नेण्यामुळे वीज कासळण्याने होणारे नुकसान खूपच कमी होते. परंपरागत पध्दतीने खांबावरुन जाणाऱ्या तारा विद्युत प्रवाहाबरोबरच विजेलाही इमारती पर्यंत वाहून नेतात, त्यामुळे घरातील विद्युत उपकरणांचे आणि इमारतींचेही नुकसान होते.

मेघ गर्जना आणि वीज, वादळ ह्या वेळी होत असतांना हे करा आणि हे करू नका

हे करा :

- ❖ तुम्ही घराबाहेर असाल, तर त्वरीत आसरा शोधा, इमारत हा सुरक्षित आसरा आहे. पण इमारत नसेल तर तुम्ही गुहा, खड्डा किंवा खिंडी सारख्या भागात आश्रय घ्या. झाडे ह्यासाठी कधीच सुरक्षित नसतात. उंच झाडे स्वत: कडे विजेला आकर्षित करतात.
- ❖ तुम्हाला आसरा मिळाला नाही. तरी परिसरातील सर्वात उंच जागा टाळा. जर जवळपास फक्त उंच झाडे असतील, तर झाडाच्या उंचीच्या दुप्पट अंतरावर थांबा जमिनीवर वाका किंवा वाकून बसा.
- ❖ घरातच राहा किंवा बाहेर असाल, तर घरी जा. जर वादळाची चाहूल लागली, तर अगदी गरजेचे नसेल तर बाहेर जाणे टाळा. लक्षात ठेवा-विजेचा प्रकाश आणि आवाज ह्यातील अंतर जितके सेकंद असेल, त्याला तीन ने भागले असता वा ज्या ठिकाणी कोसळली तिथ पर्यंतचे अंतर किलोमीटरमध्ये अंदाजे कळू शकते.
- ❖ जेव्हा विजा चमकणे किंवा वादळ खूप जोरात चालू असेल, तेव्हा विजेच्या सुवाहकांपासून दूर रहा. उदा. धुराडी, रेडिएटर्स, स्टोव्ह, धातूचेनळ, आलेल्या जागाआणि टेलीफोन.
- ❖ पाण्यातून तात्काळ बाहेर या, छोट्या नावेतून पाण्यातून जात असाल तरीही.
- ❖ जर तुम्हाला विद्युत भारित वाटत असेल, तुमचे केस उभे असतील किंवा त्वचेला मुंग्या येत असतील, तर तुमच्या वर विज कोसळण्याची शक्यता आहे. त्वरित जमिनीवर ओणवे व्हा किंवा गुडघ्यात मान घालून बसा.

काय करू नये :

- ❖ विद्युत उपकरणे चालु करून वापरू नका. जसे की-हेअर ड्रायर, विद्युत टुथ ब्रश किंवा विद्युत रेझर, जर विज तुमच्या घरावर किंवा घराजवळ कोसळली, तर तुम्हाला विजेचा धक्का बसू शकतो.
- ❖ वादळात टेलिफोनचा वापर टाळा. विज टेलिफोनच्या घरावरील तारांमधुन वाहू शकते.
- ❖ बाहेर असतांना धातूच्या वस्तूंचा वापर टाळा.

कोसळणाऱ्या विजे पासून सुरक्षित राहण्यासाठी तपशीलवार माहिती

- ❖ विजा चमकत असतांना सर्वात सुरक्षित ठिकाण म्हणजे-बंदिस्त इमारत, सहली साठीचे तंबू किंवा पडवी नाही. दुसरे सुरक्षित ठिकाण म्हणजे —धातूचे बंदिस्त वाहन. जसे-चारचाकी गाडी, ट्रक, व्हन इ. पण मोटर सायकल किंवा हलक्या छताची वाहने नाहीत. सुरक्षित इमारत म्हणजे-ज्याला भिंती, छप्पर, फरशी असे, जसेकी-घर, शाळा, कार्यालयाची इमारत किंवा बाजराच्या इमारती.
- ❖ भक्कम छताची वाहने, जसे की-चार चाकी गाडी, एस.यू.व्ही., बस, ट्रक्टर इ. (टार पोलिनचे छत असलेली किंवा घडी करता येत असणारी छते असलेली वाहने सुरक्षित नाहीत.) जर तुम्ही तुमच्या वाहनात आसरा घेतला असेल, तर दारे-खिडक्यापूर्ण बंद असल्याची खात्री करा. धातू असलेल्या वाहनाच्या भागाला स्पर्श करू नका.
  - ❖ जेव्हा डोक्यावर गडद काळे ढग जमू लागतात किंवा पहिल्यांदा वादळाचा आवाज येतो, तेव्हाच सुरक्षित आसरा शोधा.
  - ❖ उंच एकाकी झाडा खाली आसरा घेऊ नका. झाडामुळे तुम्ही कदाचित कोरडे राहाल, पण विजेमुळे होणाऱ्या हानीची शक्यता तिथेच जास्त आहे. पावसामुळे तुमचा मृत्यू होणार नाही, पण विजेमुळे होऊ शकेल.
  - ❖ अर्धवट अवस्थेत बांधकाम झालेल्या इमारतीचा आसरा घेऊ नका.

जर तुम्हाला खरोखरच सुरक्षित इमारत किंवा वाहन मिळाले नाही, तर पुढील उपायांचा अवलंब करा.

- ❖ पुलाखाली उभे राहून वादळ जाण्याची वाट पहा. पुलाच्या लोखंडी तुळया-कमानींना स्पर्श करू नका. तुमच्या दुचाकी पासून दूर अंतरावर थांबा, शक्यतो कोरड्या जागे वर थांबा, पूल हा स्थापत्य शास्त्रानुसार काळजी पूर्वक बांधलेला असतो. पूल जरी जमिनी पासून उंचावर असला आणि जर त्यावर विज कोसळली, तरी विजेचा प्रवाह सुरक्षित पणे जमिनीत जातो.
- ❖ एखादा पूल शोधा, पाण्यापासून दूर राहा. धातूच्या वस्तूं पासून दूर राहा. जर पुलाखाली उभे असाल, तर पाण्याच्या सतत वाढणाऱ्या पातळीची दखल घ्या.
- ❖ उच्च दाबाच्या तारा : जर उच्च दाबाच्या तारा रस्त्याच्या एका बाजूकडून दुसऱ्या बाजुकडे जात असतील आणि त्याखाली आसरा घ्यायचा असेल, तर ज्या उंच मानेऱ्यांना ह्या तारा जोडल्या असतील, त्याच्या खूप जवळ जाऊ नका. कमीत कमी ५० फूट अंतर सोडा. जर

विज ह्या तारांवर किंवा मनोऱ्यावर कोसळली, तर विजेचा प्रवाह सुरक्षितपणे या तारांतून जमिनीत निघून जावा, अशीच त्यांची रचना असते.

वादळ होत असतांना टाळावीत अशी ठिकाणे व घटना :

- ❖ विज ही नेहमी कोणत्याही ठिकाणाच्या सर्वांत उंच जागेवर कोसळते. शक्यतो धातूच्या वस्तूंवर-जेवढी मोठी धातूची वस्तू तेवढी विज कोसळण्याची शक्यता जास्त. शक्यतो मोकळ्या जागेवरील किंवा डोंगराच्या उंचावरील भागात असलेल्या एकाकी झाडाचा आसरा घेणे टाळा. झाडाच्या पसरलेल्या फांद्यांखाली उभे राहणे, हे तर जास्तच धोकादायक, सर्वच प्रकारची झाडे धोकादायक असतात. जेवढे झाड उंच, तेवढा धोका अधिक. एकाकी झाडा एवढाच काही झाडांचा छोटा समूहही तेवढाच धोकादायक असतो. झाडाजवळ उभे राहिल्याने झाडावरील विजेचा झोत हा शेवटी जवळ असलेल्या व्यक्तीकडेच येतो.

हे सुध्दा धोकादायक आहे :

- ❖ जंगलासभोवती असलेली मोठी झाडे.
- ❖ मोकळ्या जागेवरील असंरक्षित वास्तू. जसे की-धान्याची कोठारे, छोटी मोठी चर्च, वाळलेल्या गवताच्या गंजी लाकडी गाड्या, निरीक्षण मनोरे, उंचवटे असलेल्या जागा, झोपड्या आणि इतर आसरे.
- ❖ धातूचे कोणतेही भाग नसलेल्या लाकडाच्या-ज्यात पाण्याचे धातूचे नळ आहेत, त्या नळांना स्पर्श करणे टाळा.
- ❖ जवळपास असलेल्या असंरक्षित विजेच्या तारा किंवा धातूचे मनोरे.
- ❖ झेंडा उभा करायचा खांब, दुरदर्शन अँटिना, नळ किंवा धातूची उंची कायम स्वरूपी वास्तु ह्यांच्या जवळ जाऊ नका.
- ❖ तळीव पाण्याचे तलाव, बहुधा ही ठिकाणे मदत मिळण्यास दुरापास्त असतात. विशेषत: साठलेल्या पाण्यात, तळ्यात किंवा खजणात तरंगणारी होडी.
- ❖ गोल्फ कोर्स आणि इतर मैदाने इथे विजा कोसळण्याची शक्यता असते.
- ❖ उंच सुळके व पर्वतांच्या कडा.
- ❖ डोंगर माथा, दरीपेक्षा डोंगर माथ्यावर जास्त विजा कोसळतात.

- ❖ विजेपासून संरक्षित नसलेल्या नावा व तंबू.
- ❖ कायम स्वरूपी धातूच्या तारांची बनवलेली कुंपणे, आधार घेण्यासाठी लावलेल्या धातूच्या नळ्या व धातूची इतर मोठी बांधकामे.
- ❖ सायकल, मोटरसायकल, उघडा ट्रक्टर किंवा घोडा चालवणे.
- ❖ धातुची हत्यारे जसे की – पहार, कुदळ, कुऱ्हाड, खुपे, छत्र्या, धातुचे झोपाळे, बागेत बसायच्या धातूच्या खुर्च्या, बाक इ.
- ❖ उघड्या मैदानावर किंवा एखाद्या असंरक्षित लहान खोलीत लोकांचे एकत्र जमणे.
- ❖ मोटारीच्या बाहेर उभे राहणे, मोटारीतून बाहेर डोकावणे किंवा मोटारीला रेलून उभे राहणे.
- ❖ रोड रोलर किंवा धातूची तत्सम मोठी वाहने यांचे सानिध्य.

अचानक आलेल्या वादळात घ्यायची काळजी :

- ❖ छत्र्या, कोयते, सुऱ्या, गोल्फ खेळण्याची काठी अशा धातूच्या वस्तुंची जवळीक टाळा. विशेषत: त्यावस्तू आपल्या उंचीवर असतील तर, विज पडतांना पाहणे किंवा ऐकणे धोकादायक असते.
- ❖ अचानक आलेल्या वादळाच्या वेळी झाडा जवळ असाल, तरी शरीराची रचना कशी असावी यासाठी खालील आकृती पाहा.

- ❖ जमिनी वर बसा, दोन्ही पावले जमिनीवर ठेवा, पाय गुडघ्यात दुमडून ऐकमेकांना जोडा आणि त्याभोवती हातांचा विखाला घाला. हनुवटी गुडघ्यावर दाबून धरा. खालील आकृती पाहा.

घरा बाहेर असताना विजे पासून होणारा धोका कमी करण्यासाठी :

जर	तर
जंगलात असाल	शक्यतो कमी उंचीच्या झाडामध्ये लपण्याचा प्रयत्न करा.
मोकळ्या जागेत असाल	शक्यतो कडे-कपारीमध्ये आसरा मिळवा. अचानक येऊ शकणाऱ्या पुरापासून सावध राहा.
पाण्यावर असाल	त्वरा करा व जमिनीवर आसरा शोधा.

जर विज पडली तर :

जर तुमच्या आसपास अथवा कोणा व्यक्ती वर विज पडली, तर ताबडतोब वैद्यकीय मदत मिळवा. बाधित व्यक्ती वर प्राथमिक उपचार करतांना या गोष्टींचा विचार करा.

- **श्वासोच्छवास** –जर थांबला असेल, तर त्या व्यक्तीच्या तोंडावर तोंड ठेवून कृत्रिम श्वासोच्छवास द्यावा. त्यामुळे त्या व्यक्तीच्या श्वासोच्छवास नैसर्गिक रीत्या सुरू होण्यास मदत होईल.
- **ह्रदयाचे ठोके** –थांबले असल्यास सीपीआरचा उपयोग करावा.
- **नाडीचा ठोका** –चालु असेल आणि श्वासोच्छवास चालू असेल, तर इतर काही जखमा, अंगावर भाजल्याच्या खुणा, हाडांच्या इजा ह्याबाबत नोंद करा. दृष्टी ठीक आहे नाव ऐकू येत आहे ना व इतर हालचाली याची नोंद घ्या.

कडाडणाऱ्या विजेबद्दल काल्पनिक कथा आणि वास्तव :

- **समजूत :** विज एकाच ठिकाणी दुसऱ्यांदा कधीही पडत नाही.

  वास्तव : निर्जनस्थळी उंच इमारती वरील कळसावर विज वारंवार कोसळते. अमेरिकेतील एम्पायर स्टेट बिल्डिंगवर वर्षातून कमीत कमी २५ वेळा तरी विज पडते आणि त्यामुळे तिथे कोसळणाऱ्या विजे बद्दल संशोधन करणारी प्रयोगशाळा आहे. जिथे विज पडण्याची शक्यता जास्त असते, अशा जागा वादळी हवामानात टाळाव्यात.

- **समजूत :** पाऊस पडत नाही व ढगाळ हवामान नसेल, तर आपल्यावर विज पडणार नाही.

  वास्तव : वीज जवळ जवळ ५ किमी अंतरावर सुध्दा पडु शकते. त्यामुळे हवामान ढगाळ नाही, पाऊस नाही, तरीही विज पडू शकते. वज्राघात (जास्त ताकदीची वीज) कधी कधी २०-२५ किमी अंतरावर सुध्दा पडु शकते. अगदी दुर्मिळ प्रसंगी विज ८० किमी अंतरावर सुध्दा पडल्याच्या घटना घडल्या आहेत.

- **समजूत :** चारचाकी वाहनातअसतांना रबर टायरमुळे विजे पासून संरक्षण होते.

वास्तव: वीज टायर पासून २ इंच दूरच राहते हे खरे आहे. पण खरे पाहता, संरक्षण होण्यास टायर बरोबरच धातूचे छप्पर व बाजू मुळे मदत होते. मोटरसायकल, सायकल, उघड्या टपाची चार चाकी वाहने, फायबर ग्लास, प्लॅस्टिकचे कवच असलेली चार चाकी वाहने यांना विजे पासून तसे संरक्षण मिळत नाही.

शेतावरील टॅक्टर-ट्राली यांना जर छप्पर नसेल, तर त्यांना तसे संरक्षण मिळत नाही. पण त्यांना छप्पर असेल तर ती वाहने सुरक्षित राहतात.

❖ **समजूत** :ज्याच्या अंगावर विज पडली आहे, ती व्यक्ती विद्युत भारित असते आणि तिचा स्पर्श केल्यास आपल्याला सुध्दा विजेचा झटका बसतो.

वास्तव : मानवी शरीर विज साठवून ठेवू शकत नाही. त्यामुळे विज बाधित व्यक्तीला स्पर्श करणे वा त्या व्यक्तीला प्राथमिक उपचार करणे, यात मदत करणाऱ्या व्यक्तीला कसलाही धोका नसतो. वरील कल्पित समज अत्यंत चुकीचा आहे. अशा अपसमजामुळे सीपीआर किंवा कृत्रिम श्वासोच्छवास असे प्राथमिक उपचार दिले गेले नाहीत, तर एखादी व्यक्ती वाचू शकण्याची ९० टक्के शक्यता असून सुध्दा ती मृत्युमुखी पडू शकते.

❖ **समजूत** :जर पावसाळी वादळी हवामानात सापडलात, झाडा खाली आश्रय घ्यावा.

वास्तव : विज पडून मृत्युमुखी पाडण्याची जी प्रमुख कारणे आहेत, त्यात झाडा खाली खांबलेल्या लोकांचा दुसरा नंबर लागतो.

❖ **समजूत** : पावसाळी/वादळी हवामानात मी घरातच राहिलो, तर मी सुरक्षित आहे.

वास्तव : पावसाळी/वादळी हवामानात घरात राहणे हे निश्चितच चांगले आहे, पण पूर्ण सुरक्षित आहे असे नाही. विज -प्रवाह ज्याच्या तून वाहू शकतो, अशा गोष्टी असुरक्षित आहेत. उदा- बाहेरून येणारी ओली पाऊल वाट, टेलिफोनच्या-टीव्हीच्या-विजेच्या तारा, विजेची उपकरणे, तसेच नळ (अगदी प्लॅस्टिकचे नळ-ज्यातून पाणी वाहतअसते.) लोखंडी दारे, खिडक्या इत्यादी, विजेचा कडकडाट होत असताना खिडकी जवळ उभे राहणे धोकादायक असते. त्यापेक्षा खोलीत आतील भागात राहणे जास्त सुरक्षित असते.

❖ **समजूत** : मैदानी खेळ चालू असतांना विजेचा कडकडाट झाला, पाऊस आले, तरी आसरा घ्यायच्या ऐवजी खेळ संपे पर्यंत खेळत राहिले पाहिजे.

वास्तव : मैदानी खेळात विज पडून मृत्युमुखी पडणे/जखमी होणे ह्याचे प्रमाण दिवसंदिवस वाढतच चालेले आहे आयुष्यापेक्षा कुठलाही खेळ महत्वाचा नसतो. मैदानी खेळ खेळणाऱ्या

व्यक्तींनी कडाडणाऱ्या विजेपासून संरक्षण मिळवण्यासाठी आधिच एक योजना बनवावी आणि ती सर्वांना माहिती करून द्यावी. त्याप्रमाणे वागणे बंधनकारक करावे. वरील हवामानात विजेच्या कडकाडाटासह पाऊस झाला, तर सुरक्षित जागेत त्वरीत आसरा घ्यावा. लहान मुलांचे संरक्षण करणे, ही मोठ्याची जबाबदारी आहे, हे विसरू नये.

- **समजूत** :धातू निर्मित वस्तु, अंगावरील धातूचे दागिने, घड्याळ, पाठीवरील पिशव्या विजेला आकर्षिक करतात.

  वास्तव : उंच, टोकदार आणि एकाकी जागा ह्यांच्यावर विज पडणे ह्याची शक्यता जास्तीत जास्त असते. त्यामुळे धातूनिर्मित गोष्टी असल्यातरी काही फरक पडत नाही. डोंगर जरी दगडा-मातीचे असले, तरी त्यावर दरवर्षी अनेकदा वीज कोसळते. विजेचा कडकडाट सुरू झालातर प्रथमत: चांगले संरक्षण मिळणार नाही, अशी जागा टाळावी. धातू विजेला जरी आकर्षित करत नसेल, तरी पण ज्यांची लांबी जास्त आहे आशा धातू निर्मित वस्तू (तारेची कुंपण कठडे वाहने इ.) धोकादायक असतात. त्यापासून दुरच राहावे. वीज जर कोसळली, तर अशा वस्तू वील भारवाहक असल्याने ती प्रवाहित वीज अगदी १०० मीटर अंतरापर्यंत येऊन एखाद्या व्यक्तीला मृत्युदंड देऊ शकते.

- **समजूत** : वादळी हवामान, विजा कडकडत असताना जर एखादी व्यक्ती त्यात अडकली, जर जमिनीवर लोटांगण घालणे-हे सुरक्षित.

  वास्तव : ही अगदी काल बाह्य व पूर्ण चुकीची समजूत आहे. खरे पाहता जमिनीवर बसावे, दोन्ही गुडघे एकत्र करून त्यात डोके खुपसावे आणि दोन्ही हातांनी पायांना मिठी मारून बसावे. जमिनी वर वीज प्रवाह वाहू लागल्यास तो ३० मीटरपर्यंत सुध्दा वाहतो, आणि तो धोकादायक असू शकतो. जरी जमिनीवर झोपल्याने पडणाऱ्या विजेपासून संरक्षण मिळण्याची प्रमाण वाढते, ही गोष्ट चांगली, तरी जमिनीवरून प्रवाहित विजेचा धोका वाढतो, ही गोष्ट वाईटच. त्यामुळे कमीत कमी उंचीवर असणे व जमिनीशी कमीत कमी स्पर्श असणे, ह्याची सांगड घालायची असेल, तर वरील कृती करणे, हेच जास्त सुरक्षित. खरे पाहता, घराबाहेर जाताना वादळी हवामान टाळणेच महत्वाचे ठरते. हा उपाय अगदी शेवटचा.

- **समजूत** : जर वीज पडण्याची शक्यता असेल, तर टोकदार सुळक्याच्या जवळ ४५ च्या शंकु क्षेत्रात पाहोचल्याने वीज क्षती पासून संरक्षण मिळते.

वास्तव : शंकुक्षेत्र संरक्षण हा समज चुकीचा आहे. उंच इमारती सुळके ह्यांच्यावर वीज पडण्याची जास्तीत जास्त शक्यता असते, तरीही त्याच्या जवळपास असणाऱ्या व्यक्ती, वस्तू यावर विज पडणारच नाही असे नाही. त्यावरही विज पडू शकते. शिवाय उंची इमारती, सुळके ह्यांच्यावर विज पडली, तर त्याच्या ३० मीटरच्या परिघात असलेल्या व्यक्तींवर पण त्याचा आघात हाऊ शकतो आणि जर विज ज्यावर पडली असेल, त्यावस्तूला स्पर्श झाला किंवा वीज स्फोटाच्या परिघात जरी एखादी व्यक्ती असेल, तरी मृत्युदंड निश्चितच. त्यामुळे हे लक्षात घ्यावे की, विजेचा कडकडाट होत असतांना बाहेर जाणे टाकणे, हेच इष्ट.

विद्युत-प्रपात निवारक : एक उपकरण – जे विद्युत आणि विद्युत भारित उपकरणाचे संरक्षण करू शकते.

विद्युत उपकरणे किंवा विद्युत परमाणू उपकरणे इमारतीच्या आत असली, तरी विद्युत प्रवाहात विरोधक वरील उपकरणे बाधित न करता विद्युत प्रवाह सरळ जमिनीत निघून जातो. विद्युत-प्रपात निवारक बसवल्याने उपकरणाच्या काम करण्यामध्ये कसलीही अडचण नसते. जणू काही विद्युत निवारक अस्तित्वातच नाही. विजा कडाडत असतांना उपकरणातील विद्युत-प्रपात प्रवाहाचा विद्युतभार जर ठरवून दिलेल्या विद्युत भारापेक्षा वाढला, तर विद्युत निवारक क्रियाशील होतो आणि वीज प्रवाह खंडीत करून सरळ जमिनीपर्यंत पोहोचवतो. विद्युत-प्रपात निवारक क्रियाशील होण्यास अत्यंत कमी वेळ लागतो -म्हणजेच १/१०९ सेकंद. त्यामुळे विजेचा विद्युतभार/प्रवाही उपकरणाच्या प्रवाहावर काहीही परिणाम करू शकत नाही व उपकरणे सुरक्षित राहतात.

महाराष्ट्रामध्ये विज प्रपातांची स्थाने निश्चित करणारे जाळे:

असे निदर्शनास आले आहे की – विदर्भ आणि मराठवाडा ह्या भागात वीज कासळणे, वादळी वारे ह्या आपत्तीमुळे मानव व पशुधन ह्यांचे अतोनात नुकसान झाले आहे. सद्यपरिस्थितीतील अनुभव/माहिती ह्याव्दारे वीज नक्की कोठे कोसळेल/वादळी वारे नक्की कोठे होतील, यांचे अनुमान काढणे खुपच अवघड आहे. महाराष्ट्रातील नुकसानाची तीव्रता पाहता, भारत सरकार पृथ्वी विज्ञान मंत्रालयाच्या अखत्यारीत असलेल्या भारतीय उष्ण देशीय मौसम विज्ञान संस्थान (आय.आय.टी.एम.) यास्वायत्त संस्थाना ने एक प्रकल्प हाती घेतला आहे, ज्याव्दारे विज प्रपातांची स्थाने निश्चित करणारे जाळे (एलएलएन) असलेल्या भागात विशेष पध्दतीने अभ्यास करण्यात सुरूवात केली आहे. ह्या अभ्यासामुळे वीज नक्की कोठे पडु शकते/वादळी वारे नक्की कोठे धडकू शकतात, ह्याचे व्यवस्थित अंदाज बांधता येतील आणि १-२ तास आधी धोक्याची पूर्वसूचना देता येईल. भारतीय उष्ण देशीय मौसम

विज्ञान संस्थान (आय.आय.टी.एम.) पुणेच्या अंतर्गत २० ठिकाणांना संपर्कात ठेवणारे संदेश वाहकाचे जाळे स्थापित केले आहे. प्रत्येक संदेश वाहक २०० कि.मी. परिघातील माहिती मोजु शकतो. भारतीय विज्ञान दिवसाच्या पूर्व सध्येला २८ फेब्रुवारी, २०१४ रोजी डॉ. शैलेश नायक-सचिव, पृथ्वी विज्ञान मंत्रालय, भारत सरकार ह्यांनी योजनेचे उद्घाटन केले.

रस्ता सुरक्षा

घातक पदार्थांची वाहतुक करणाऱ्या वाहनांचा अपघात घडल्यास घ्यावयाची काळजी

घातक रसायनांचे प्रकार

१) स्फोटक पदार्थ	२) ज्वलनशील वायु
३) ज्वालाग्राही द्रव	४) ज्वालाग्राही घन पदार्थ
५) प्राणवायुपूरक पदार्थ	६) विषारी व संसर्गजन्य पदार्थ
७) किरणोत्सर्गी पदार्थ	८) गंजविणारे पदार्थ

१) अपघाताच्या जागेवरून सर्व माणसांना जनावरांना अपघातस्थळा पासून दूर सुरक्षित जागी हलवावे.

२) कोणासही बिडी, सिगारेट किंवा जळती वस्तू जवळआणू देवू नये.

३) वाहनांमध्ये ड्रायव्हरकडील माहिती पत्रक (ट्रेमकार्ड) प्राप्त करून त्यातील सुचने प्रमाणे योग्य वस्तुंचा आग विझविण्यासाठी उपयोग करावा. आग विझविताना सर्व रसायंनांवर पाण्याचा उपयोग करता येत नाही हे लक्षात ठेवावे.

४) पोलीस व अग्निशमन दलाशी त्वरीत संपर्क साधावा.

५) वाहनाचे इंजिन चालू असल्यास बंद करण्याचा प्रयत्न करावा.

६) वाहनामधून रसायनाची गळती होत असल्यास ते रसायन गोळा करू नये किंवा गळती थांबविण्याचा प्रयत्न करू नये.

७) गळतीमुळे आग व स्फोटाचा संभव असल्याने वाहना जवळ कोणत्याही व्यक्तीस जाऊ देऊ नये.

शहरात गाडी चालविण्याच्या सूचना :

१) आवश्यक असेल तेव्हाच हॉर्न वाजवा.

विनाकारण व अनावश्यक हॉर्न वाजवण्याने इतरांना त्रास होतो व मानसिक ताण पडतो.

२) रात्रीच्या वेळी हॉर्न वाजवणे टाळा, डिपर स्विचने इतरांना इशारा दिल्यास पुरेसा आहे.

३) सरळ रस्त्यावर गाडी चालवतांना थांबायचे किंवा वळायचे नसल्यास गाडी रस्त्याच्या मधोमध चालवावी. रोड डिव्हायडर असेल तेव्हा उजवीकडील लेन मधून गाडी चालवा. रस्त्याची डावी बाजू वापरून टू-व्हीलर, सायकल, पादचारी ह्यांच्या वाहतूकीत अडकू नका.

४) रस्त्यावरील रहदारीच्या गतीने गाडी चालवा. म्हणजे तुमच्यावर ताण पडणार नाही व तुमचा वेळ वाया जाणार नाही.

५) गाडीतील स्टिरीओ हळू आवाजात लावावा.

६) आपली गाडी पार्क करताना इतर वाहनांना व पार्क केलेल्या वाहनांना त्रास होणार नाही याची काळजी घ्या. तसेच पार्क केलेले आपले वाहन रस्त्यावर आणताना कोणत्याही अडचणीत सापडणार नाही ह्याची काळजी घ्या.

७) ट्रॅफिक सिग्नल तोडू नका. तसे करण्याने आपण आले व इतरांचे आयुष्य धोक्यात घालतो. मुख्य चौकात येताना वाहनाच्या वेगावर नियंत्रण ठेवा. चौकातील सिग्नल हिरवा झाल्यावरच चौक ओलांडा. चौक ओलांडण्याच्या आधी जर पिवळा दिवा लागला तर थांबायच्या रेषेच्या आधी वाहन थांबवायचा प्रयत्न करा. असे करतांना जर गाडी घसरण्याचा अथवा मागील गाडीला तुमच्या गाडीशी टक्कर होण्याचा संभव असल्यास चौक ओलांडून टाका.

८) दोन वाहनांमध्ये योग्य अंतर ठेवा. वेग जास्तअसल्यास जास्त अंतर ठेवा.

९) वाहतुकीचे नियम व कायदा कलम काटेकोरपणे पाळा.

१०) गाडी वळवताना गिअर बदलू नका.

हायवेवर गाडी चालविण्याच्या सुचना :

१) हायवेवर गाडी चालविण्यापुर्वी सिटबेल्ट बांधा.

२) आवश्यकता असेल तेव्हा हॉर्न वाजवा.

३) डाव्या बाजूने कधीही ओव्हरटेक करू नका.

४) ओव्हरटेक करताना नेहमी वाहनांच्या वेगाचा विचार करा.

५) ओव्हरटेक करतांना हॉर्न वाजवून पुरेसा इशारा द्या. रात्रीच्या वेळी डिपर स्विचने येणाऱ्या जाणाऱ्या वाहनांना इशारा पुरेसा असतो.

६) समोरून येणारे वाहन जवळ येत असताना डिपर स्विचचा वापर करून इशारा करावा. वाहन निघून गेल्यावर परत पूर्ण हायबिम लावावा.

७) नेहमी रिअर मिररवर नजर ठेवून मागील रहदारीवर लक्ष ठेवा.

लक्षात ठेवा : हायवेवर वाहन चालवताना सुरक्षित ओव्हरटेकींग करणे दुसऱ्याला सुरक्षित ओव्हरटेक करू देणे हे गरजेचे आहे. जर हे नियम व्यवस्थित पाळले तर अपघात टाळता येईल.

❖ **उजवीकडे वळणे :**

उजवीकडील इंडीकेटर लावा. हळूहळू गाडी रस्त्याच्या मध्यावर आणा, समोरून येणाऱ्या गाडीला जाऊद्या नंतर उजवीकडे वळा.

❖ **डावीकडे. वळणे :**

डावीकडील इंडीकेटर लावा, गाडी डावीकडील पट्ट्यावर आणा, गाडी डावीकडे राहील ह्याची खबरदारी घेत गाडीवळवा वळण्याची क्रिया पूर्ण होताच योग्य वेगाने व योग्य पट्ट्यामध्ये वाहन चालवा. साईड इंडिकेटरचा दिवा बंद झाल्याची खात्री करा.

भूकंप

भुकंपा दरम्यान काय कराल ?
जर तुम्ही रस्त्यावर असाल तर......

❖ पटकन मोकळ्या जागेत जा, घाई-गडबड, दंगा करू नका.

❖ उंच, जुन्याआणि सलगअसणाऱ्या इमारतींपासून, भिंती, वीजेच्या तारांपासून लांब थांबा.

जर तुम्ही गाडी चालवत असाल......

❖ जुन्या इमारती, भिंती, इलेक्ट्रीक वायर, केबल वायर, उंचवटाया पासून आपले वाहन लांब नेऊन थांबवा.

भूकंपा नंतर काय कराल ?

❖ धुम्रपान करू नका, काढी ओढू नका अथवा वीज बटन लगेचच चालू करू नका. कारण गॅस गळती अथवा शॉर्ट-सर्किट होण्याची शक्यता असते.

❖ विजेच्या तारांना हात लावू नका.

❖ दुषीत/उघड्यावरचे पाणी पिणे टाळा, जेणेकरून रोगांना प्रतिबध होईल

❖ प्रत्यक्ष भूकंपामुळे लोक मृत्युमुखी पडत नाहीत, तर धोकादायक पध्दतीने बांधलेल्या इमारतींमुळेच जिवित हानी अधिक प्रमाणात होत असते.

भूकंपाचा धक्का बसत असतांना इमारतीच्या आत असाल तर :

- घरातील सुरक्षित ठिकाणी आसरा घ्या. (उदा. टेबलाखाली, बिमखाली, तुळईखाली, दरवाजाच्या चौकटी खाली, कॉलम जवळ)
- लिफ्टचा वापर करू नका, दारा जवळअथवा प्रवेशव्दाराजवळ गर्दी करू नका.
- भिंती, आरसे, फर्निचर, कंदील (असल्यास) यांच्या पासून लांब रहा.
- निकासाचा योग्य मार्ग नसल्यास त्रिकोण आकाराचा मार्ग तयार करावा.

भुकंपानंतर काय कराल ?

- रेडिओ/टि.व्ही. वरून मिळणाऱ्या आपत्ती विषयक सूचना काळजीपूर्वक ऐका व त्याचे पालन करा.
- मुख्य धक्क्यांनतर छोटे छोटे धक्के बसू शकतात.
- पाणी, विज, गॅस कनेक्शन सुरू असल्यास बंद ठेवा.
- जर काही व्यक्ती जमिनीखाली गाडल्या गेल्या असतील तर घटनास्थळीच थांबा व येणाऱ्या मदतनीसांना सहकार्य करा.

भूकंप प्रतिबंधक घर बांधतांना कोणताही अवास्तव खर्च येत नाही.

- RCC बिल्डींग बांधतांना कोणताही अवास्तव खर्च येत नाही.

  लोड बेअरिंग घर बांधतांना प्रत्येक खोलीच्या चारही कोपऱ्याचे मजबूतीकरण करण्यासाठी सलोह कॉँक्रीट वापरणे व त्याची प्लीन्थ, लिंटल व रूफबँड मध्ये सांधणी करणे आवश्यक आहे.

पावसाळयात होणाऱ्या आजारां बाबत घ्यावयाची काळजी.

पावसाळा सुरू झाल्यानंतर पिण्याचे पाणी दुषित होऊन साथरोगांचा प्रादुर्भाव होण्याची शक्यता असते. दुषित पाण्यामुळे होणाऱ्या आजारा मध्ये सामान्यत: गॅस्ट्रो, अतिसार, कॉलरा, विषमज्वर, काविळ, अमिबिया सिसकृमि विकार, अपचन, चर्मरोग, डोळ्यांचे विकार, मुत्राशयाचे आजार, लेप्टोस्पायरॉसीस या आजारांचा समावेश होतो.

साथीच्या आजाराची कारणे :

- पिण्याच्या पाण्यात वितरणापूर्वी पुरेशा प्रमाणात ब्लिचिंग पावडर न टाकणे.
- ब्लिचिंग पावडर निकृष्ट दर्जाचे वापरणे, नळ योजनेतील पाईप लाईन व व्हॉल्व मध्येअसलेल्या लिकेज मधून आजूबाजूच्या परिसरातील घाण सांडपाणी जाऊन पिण्याचे पाणी दूषित होणे.
- विहीर/हातपंपा मध्ये गटाराचे पाणी घूसणे.

- कामावर असतांना नदी, नाले, तलावातील पाणी पिण्यासाठी वापरणे तसेच घरी साठवलेले पाणी दूषित झाल्यामुळे जलजन्य साथीचे रोग होतात.

घ्यावयाची दक्षता :

- स्वच्छ व पुरेसे पिण्याचे पाणी उपलब्ध झाल्यास पाण्यापासून होणाऱ्या आजाराचे प्रमाण बरेचसे कमी होऊन त्यामुळे होणारे मृत्यु टाळता येऊ शकतात.
- ब्लिचिंग पावडर टाकून निर्जन्तुकीकरण केलेले पाणी पिण्याकरिता वापरावे.
- अन्न हाताळतांना स्वच्छतेची काळजी घेणे.
- जेवणापूर्वी हात स्वच्छ धुवावे.
- शिळे अन्न खाऊ नये, उघड्यावरील बाजारातील अन्नपदार्थ सडकी फळे खाऊ नये.
- पिण्याचे पाणी काढण्यासाठी तांब्या, मग्गा, लोटाचा वापर करावा.

प्रकरण ९

को वड-19

करोना वषाणु सर्वसाधारण माहिती

करोना हे एका वषाणू समुहाचे नाव आहे. हे वषाणु भारताला पूर्वीपासून माहित आहेत. 2003मध्ये आढळलेला सार्स हा आजार कंवा 2012 मध्ये आढळलेला मर्स हा आजार हे सुद्धा करोना वषाणूमुळे होणारे आजार आहेत. परंतु डसेंबर 2019 मध्ये चीनच्या वूहान शहरात उरू झालेल्या उद्रेकामध्ये जो करोना वषाणु आढळला तो यापूर्वीच्या क्रोना वषाणु पेक्षा वेगळा आहे. म्हणून त्याला नोवेल अर्थात नवीन करोना असे संबोधण्यात येते. जागतिक आरोग्य संघटनेने या आजारास को वड-19 असे नाव दिले आहे.

करोनाचे मूळ स्थान

करोना हा प्राणी जगतातून मानवाकडे आलेला वषाणु आहे. तो मुख्यत्वे वटवाघूळामध्ये आढळतो. बेसुमार जंगलतोड, वाढते शहरीकरण, कच्चे मास खाण्याची सवय इत्यादी कारणांमुळे प्राणी जगतातील सूक्ष्मजीव मानवामध्ये प्रवेश करतात.

करोना वषाणुमुळे होणारा आजार कसा पसरतो

करोना हे एका वषाणु समुहाचे नाव आहे, जे प्राण्यांमध्ये सामान्यतः आढळून येतात. कधी कधी लोकांना प्राण्यांचा अथवा त्यांच्या मांसाचा निकटसंपर्क आल्यामुळे यां वषाणूची लागण होते, जे नंतर संसर्गामुळे इतर लोकांमध्ये पसरू शकते. उदाहरणार्थ, सार्स हा आजार मांजरींशी संबं धत होता आ ण मर्स हां आंजार उंटाद्वारे प्रसारित झाल्याचे अनुमान आहे. याकरिता स्वतःचे रक्षण करण्यासाठी मांस वक्रीच्या बाजारात जाताना, प्राणी, आ ण त्यांच्या मांसाच्या संपर्कात असलेल्या पुष्ठभागाशी थेट संपर्क टाळा. कच्चे मांस, दूध, कंवा जनावरांच्या अवयवांना काळजीपूर्वक हाताळा. कच्चे व अर्धवट शजवलेल्या अन्नपदार्थांचे सेवन करणे टाळा.

खोकला कंवा श्वास घेत असताना नाक कंवा तोंडातून लहान थेंबाद्वारे हे वषाणु एका व्यक्तीकडून दुसऱ्या व्यक्तीकडे संक्र मत होतात. हे लहान थेंब सभोवतालच्या वस्तू कंवा पुष्ठभागावर पडतात. त्यानंतर इतर लोकांनी अशा वस्तूंना कंवा पुष्ठभागास स्पर्श केल्यास त्यांच्या हातावाटे डोळे, नाक, कंवा तोंडातून हा वषाणु शरीरात प्रवेश करतो. संसर्ग

असलेल्या एखाद्या व्यक्तीच्या संपर्कात आल्यास आपल्याला देखील हा आजार होऊ शकतो. म्हणूनच आजारी असलेल्या व्यक्तीपासून 1 मीटर (3 फूट) लांब राहणे महत्वाचे आहे.

करोना वषाणु आजारावर कोणतेही औषध अथवा लस उपलब्ध नाही. संभाव्य लस आ ण व शष्ट औषध उपचारांची चाचणी चालू आहे. जागतिक आरोग्य संघटना या वषाणूच्या प्रतिबंधासाठी लस आ ण औषधे वक सत करण्यासाठी क्लिनिकल चाचण्यांद्वारे आंतरराष्ट्रीय सहकार्यातून प्रयत्न करीत आहे. सध्या रुग्णास त्याच्या लक्षणानुसार उपचार केले जातात.

करोना वषाणु आजाराची लक्षणे

करोना आजाराची लक्षणे ही मुख्यत्वे श्वसनसंस्थेशी निगडीत असतात. ती सर्वसाधारणपणे इन्फ्लुएन्झा आजारासारखी असतात. सर्दी, खोकला, श्वास, घ्यायला त्रास होणे, ताप, न्युमोनिया, काही वेळां मूत्र पंड निकामी होणे अशी लक्षणे आढळतात. या व्यतिरिक्त काही रुग्णांमध्ये अंगदुखी, घसा खवखवणे कंवा अतिसार हि लक्षणे असू शकतात. हि लक्षणे सहसा सौम्य असतात आ ण हळूहळू त्यांची सुरुवात होते. बहुतेक लोकांमध्ये (सुमारे 80%) हा आजार सौम्य प्रकारचा असतो तसेच वशेष उपचार न घेताच स्वतःच्या प्रतिकार शक्तीने (Self-Limiting) या आजारापासून ते बरे होतात.

हा आजार सामान्यतः सौम्य असतो वशेषतः मुले आ ण तरुण प्रौढांसाठी. तथा प, हा वषाणु वृध्द लोक आ ण उच्च रक्तदाब, हृदयरोग कंवा मधुमेही व्यक्तीमध्ये गंभीर आजारास कारणीभूत ठरू शकतो. त्यामुळे या संसर्गाचा त्यांच्यावर आ ण निकटवर्तीयांवर होणाऱ्या परिणामा वषयी जागरूक राहणे आवश्यक आहे.

या आजाराला कारणीभूत वषाणु पुष्ठभागावर कती काळ टिकतो हे निश्चित नाही. अभ्यासानुसार करोना वषाणु काही तास कंवा कत्येक दिवस पुष्ठभागावर टिकून राहू शकतात. हे परिस्थितीनुसार भन्न असू शकते (उदा. पुष्ठभागाचा प्रकार, वातावरणाचे तापमान आ ण आद्रता).

जर आपल्याला असे वाटत असेल क एखादा पुष्ठ्भाग संक्र मत झाला आहे, तर वषाणू नष्ट करण्यासाठी आ ण स्वतःचे व इतरांचे रक्षण करण्यासाठी साध्या जंतूनाशकाने तो पुष्ठभाग साफ करा. आपले हात साबण आ ण पाणी वापरून स्वच्छ धुवा. आपले हात, डोळे कंवा कां नाक यास स्पर्श करणे टाळा.

अ धशयन कालावधी

अ धशयन कालावधी म्हणजे वषाणूचा शरीरामध्ये प्रवेश झाल्यापासून ते आजाराची लक्षणे दिसण्यापर्यंतचा काळ. हा कालावधी आजपर्यंतच्या अभ्यासावरून साधारणपणे 1 ते 14 दिवसांचा असतो, तथा सर्वसाधारणपणे 5 दिवसांचा असतो.

- आपले हात नियमतपणे साबण व पाणी वापरून आपले हात स्वच्छ धुवा.

  का करावे

  नियमतपणे साबण व पाणी वापरून आपले हात स्वच्छ धुतल्याने आपल्या हातावर असलेले वषाणु नष्ट होतात.

- स्वतःमध्ये आ ण खोकण्या-या कंवा शंकणा-या व्यक्तीमध्ये कमीतकमी 1 मीटरचे अंतर असावे.

  का करावे

  जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला खोकला कंवा शंक येते तेव्हा त्याच्या नाकातुन कंवा तोंडातुन लहान द्रव्य थेंबावाटे बाहेर फेकले जातात. ज्यात वषाणु असु शकतो. जर तुम्ही त्या व्यक्तीच्या खुप जवळ असाल तर तुमच्यादेखील शरिरात प्रवेश करण्याची शक्यता असते.

- डोळे नाक आ ण तोंडाला स्पर्श करणे टाळावे

  का करावे

  आपल्या हाताव्दारे ब-याचशा वस्तु फर्निचर, हॅंडल्स इ. ठिकाणी स्पर्श कंला जातो, ज्यामुळे वषाणु संक्रमणाची दाट शक्यता असते. एकदा का दु षत झाल्यास आपल्या हाता वाटे ते वषाणु डोळे नाक कंवा तोंडात शरकाव करतात. मग तेथून, वषाणु आपल्या शरीरात प्रवेश करून आपण आजारी पडू शकतो.

- शंकताना खोकताना या गोष्टींची सवय लावा

  आपण आ ण आपल्या सभोवतालच्या लोकांनी श्वसनासंबंधी आरोग्यदायी सवयींचा अवलंब करून आपण आपल्या हाताच्या कोपराने कंवा टीश्यु पेपरने झाकावे. वापरलेल्या टिश्यु पेपरांची वल्हेवाट लावावी.

  का करावे

लहान-लहान थेंबाव्दारे वषाणु पसरतात. श्वसनासंबंधी आरोग्यदायी सवयींचा अवलंब करून आपण आपल्या आजूबाजूच्या लोकांना सर्दी, फ्लू आ ण को वड-19 यांसारख्या वषाणुपासून वाचवतो.

- जर आपल्याला ताप, खोकला आ ण श्वास घेण्यास त्रास होत असेल टर वैद्यकीय मदत घ्या व पूर्वसूचना म्हणून डॉक्टरांना संपर्क करा. या काळात आपल्या स्थानिक आरोग्य अ धका-यांच्या निर्देशांचे पालन करा.

  का करावे

  कारण आपल्या भागातील परिस्थिती वषयी स्थानिक आरोग्य अ धका-यांकडे अद्ययावत माहीती असते. पूर्वसूचना म्हणून संपर्क केल्यास आपल्या जवळच्या आरोग्य केंद्रामध्ये त्वरित आपल्याला योग्य आरोग्य सु वधा मळवून देता येईल. यामुळे आपले संरक्षण देखील होईल आ ण जीवघेणे वषाणु आ ण इतर संसर्गाचा फैलाव रोखण्यास मदत होईल.
- पूर्णपणे शजवलेले अन्न खावे.
- मांस आ ण अंडी पूर्णपणे शजवून वा उकडून घ्या.
- घराबाहेर पडताना नेहमी मास्क चा वापर करावा, मास्क नसेल तर रुमाल वा कपडा तोंडावर बांधावा.

प्रकरण 10

धरणाचे पाणी सोडल्यानंतर चंद्रपूर/गड चरोली जिल्हयात येण्यासाठी लागणारा वेळ दर्श वणारा तक्ता

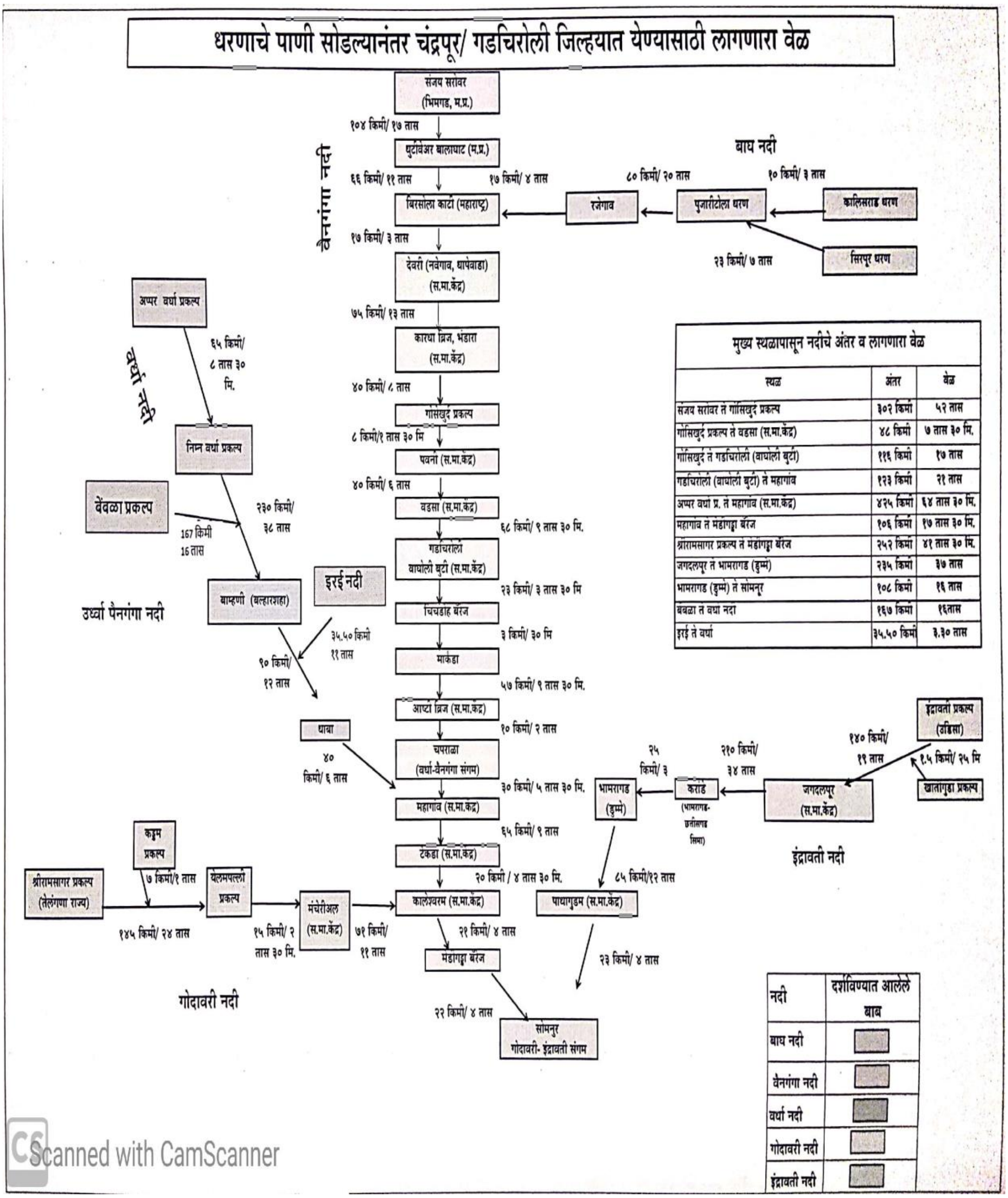

मुख्य स्थळापासून नदीचे अंतर व लागणारा वेळ		
स्थळ	अंतर	वेळ
संजय सरोवर ते गोसिखुर्द प्रकल्प	३०२ किमी	५२ तास
गोसिखुर्द प्रकल्प ते वडसा (स.मा.केंद्र)	४८ किमी	७ तास ३० मि.
गोसिखुर्द ते गडचिरोली (वाघोली बुटी)	११६ किमी	१७ तास
गडचिरोली (वाघोली बुटी) ते महागांव	१२३ किमी	२१ तास
अप्पर वर्धा प्र. ते महागांव (स.मा.केंद्र)	४२५ किमी	६४ तास ३० मि.
महागांव ते मेडीगड्डा बॅरेज	१०६ किमी	१७ तास ३० मि.
श्रीरामसागर प्रकल्प ते मेडीगड्डा बॅरेज	२५२ किमी	४१ तास ३० मि.
जगदलपूर ते भामरागड (डुम्मे)	२३५ किमी	३७ तास
भामरागड (डुम्मे) ते सोमनूर	१०८ किमी	१६ तास
बेंबळा ते वर्धा नदी	१६७ किमी	१६तास
इरई ते वर्धा	३५.५० किमी	३.३० तास

गोसीखुर्द प्रकल्पामुळे प्रभा वत होणा-या क्षेत्राचा नकाशा

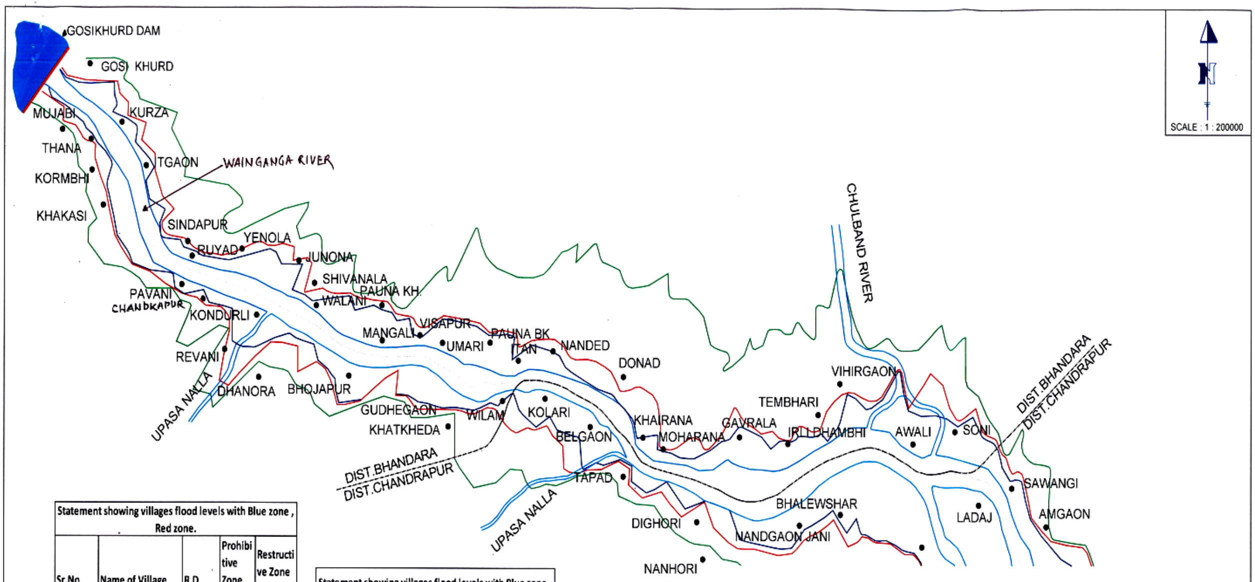

Statement showing villages flood levels with Blue zone , Red zone.				
Sr.No	Name of Village	R.D.	Prohibitive Zone ,(Blue Zone)	Restructive Zone ,(Red Zone)
1	2	3	4	5
1	Mujbi	520	234.52	236.68
2	Thana	3200	233.75	235.85
3	Kurza	3200	233.75	235.85
4	Korambhi	4600	233.43	235.50
5	Itgaon	5600	232.93	235.00
6	Khakasi	7600	232.31	234.30
7	Sindapur	8450	232.11	234.13
8	Pavani	9450	231.65	233.59
9	Ruyad	9450	231.65	233.59
10	Yenola	10450	231.26	233.15
11	Chandakapur	10950	231.25	233.15
12	Junona	12000	231.01	235.94
13	Kondurli	12750	230.68	232.64
14	Shivanala	13250	230.72	232.67
15	Revani	14250	230.42	232.28
16	Walani	14750	230.28	232.15
17	Dhanora	15250	230.16	232.04
18	Bhojapur (New)	16250	229.74	231.63
19	Pauna kh.	16850	229.78	231.63
20	Bhojapur (old)	17350	229.73	231.59

Statement showing villages flood levels with Blue zone , Red zone.				
Sr.No	Name of Village	R.D.	Prohibitive Zone (Blue Zone)	Restructive Zone (Red Zone)
1	2	3	4	5
21	Mangali	17850	229.68	231.54
22	Visapur	19300	229.14	230.86
23	Gudhegaon	19800	229.08	230.85
24	Umari	20300	229.07	230.85
25	Pauna Bk	21300	228.94	230.91
26	Khatkheda	22300	228.35	230.08
27	Wilam	23300	227.72	229.47
28	Itan	24850	227.19	228.99
29	Nanded	25840	223.70	228.46
30	Donad	27860	226.08	227.96
31	Khairana	29720	225.44	227.27
32	Moharana	31750	223.09	225.29
33	Gavrala	33780	223.17	224.58
34	Irli Dhambhi	35790	222.68	224.12
35	Tembhari	38540	221.92	223.34
36	Vihirgaon	40110	221.57	223.01
37	Awali	42140	221.25	222.69
38	Soni	43730	221.14	222.06

NOTE :
Village maps showing Red and Blue Zone are available in Gosikhurd Dam Division, Wahi (Pauni)

LEGEND
- CAUTION ZONE
- RESTRICTIVE ZONE
- PROHIBITIVE ZONE

VIDARBHA IRRIGATION DEVELOPMENT CORPORATION, NAGPUR
GOSIKHURD PROJECT CIRCLE , NAGPUR
GOSIKHURD DAM DIVISION , WAHI (PAUNI)

EMERGENCY ACTION PLAN FOR GOSIKHURD PROJECT

MAP SHOWING PROHIBITIVE ZONE, RESTRICTIVE ZONE, & CAUTION ZONE (DIST. BHANDARA)

ASSISTANT ENGINEER GR-1 GOSIKHURD DAM SUB. DIV.NO.1, GOSIKHURD	EXECUTIVE ENGINEER GOSIKHURD DAM DIVISION, WAHI (PAUNI)
SUPERINTENDING ENGINEER GOSIKHURD PROJECT CIRCLE , NAGPUR	CHIEF ENGINEER GOSIKHURD PROJECT WRD , NAGPUR

इरई धरणातील वसर्गामुळे प्रभा वत होणा-या क्षेत्राचा नकाशा

नकाशा क्र.1

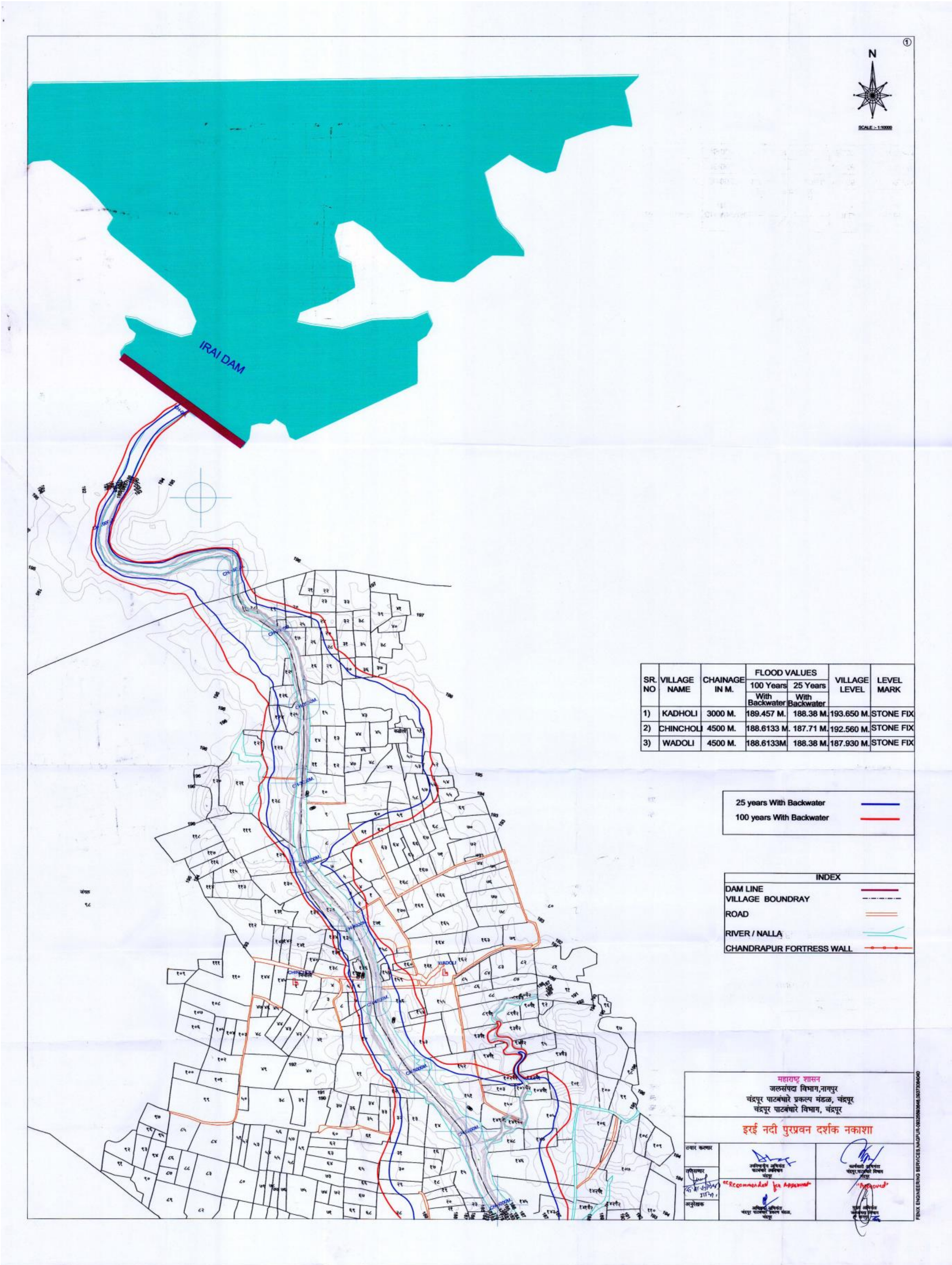

नकाशा क्र.2

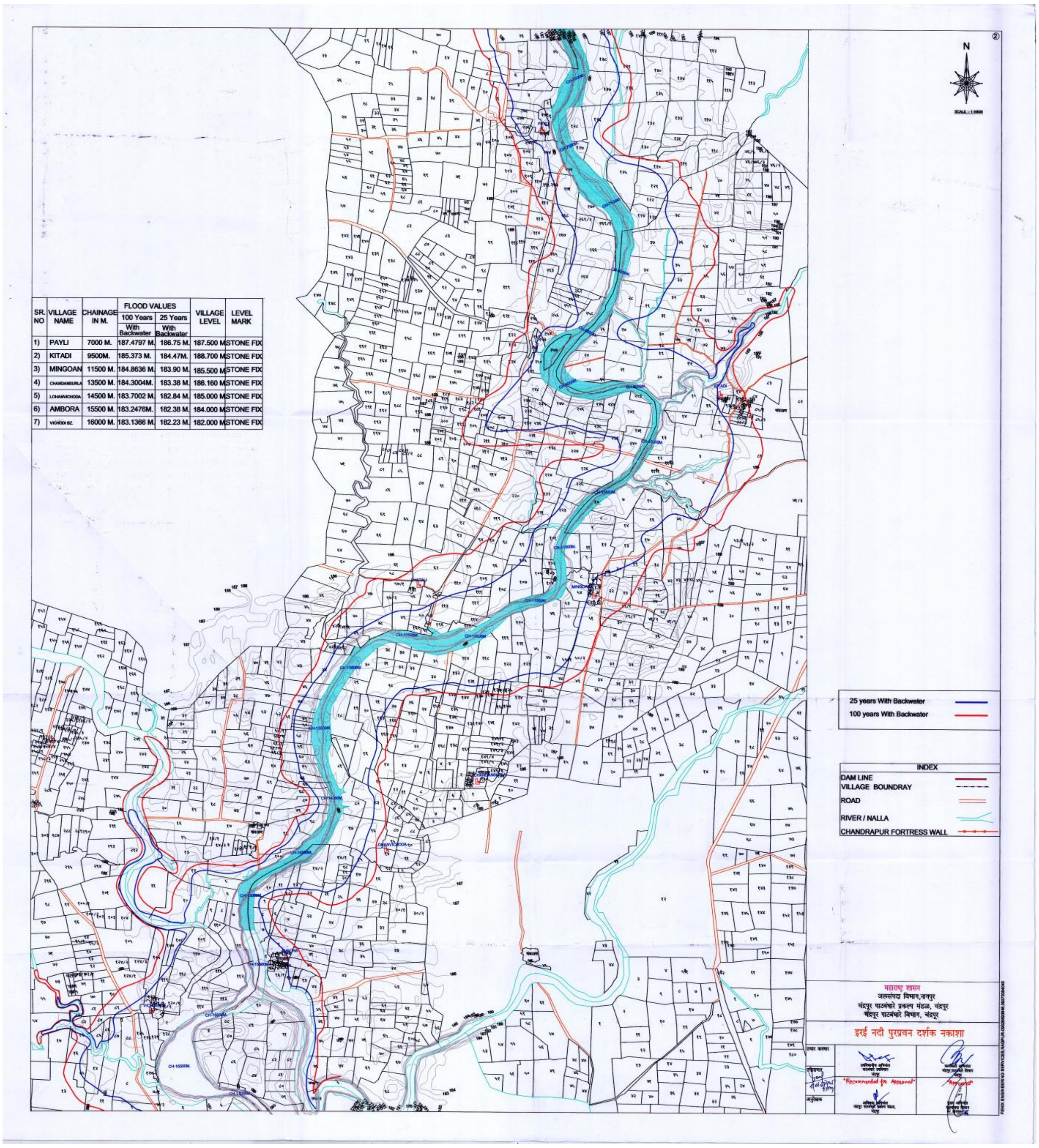

SR. NO	VILLAGE NAME	CHAINAGE IN M.	FLOOD VALUES 100 Years With Backwater	FLOOD VALUES 25 Years With Backwater	VILLAGE LEVEL	LEVEL MARK
1)	PAYLI	7000 M.	187.4797 M.	186.75 M.	187.500 M	STONE FIX
2)	KITADI	9500M.	185.373 M.	184.47M.	188.700 M	STONE FIX
3)	MINGOAN	11500 M.	184.8636 M.	183.90 M.	185.500 M	STONE FIX
4)	CHANDANBURLA	13500 M.	184.3004M.	183.38 M.	186.160 M	STONE FIX
5)	LOHARVICHODA	14500 M.	183.7002 M.	182.84 M.	185.000 M	STONE FIX
6)	AMBORA	15500 M.	183.2476M.	182.38 M.	184.000 M	STONE FIX
7)	VICHODA BZ.	16000 M.	183.1366 M.	182.23 M.	182.000 M	STONE FIX

नकाशा क्र.3

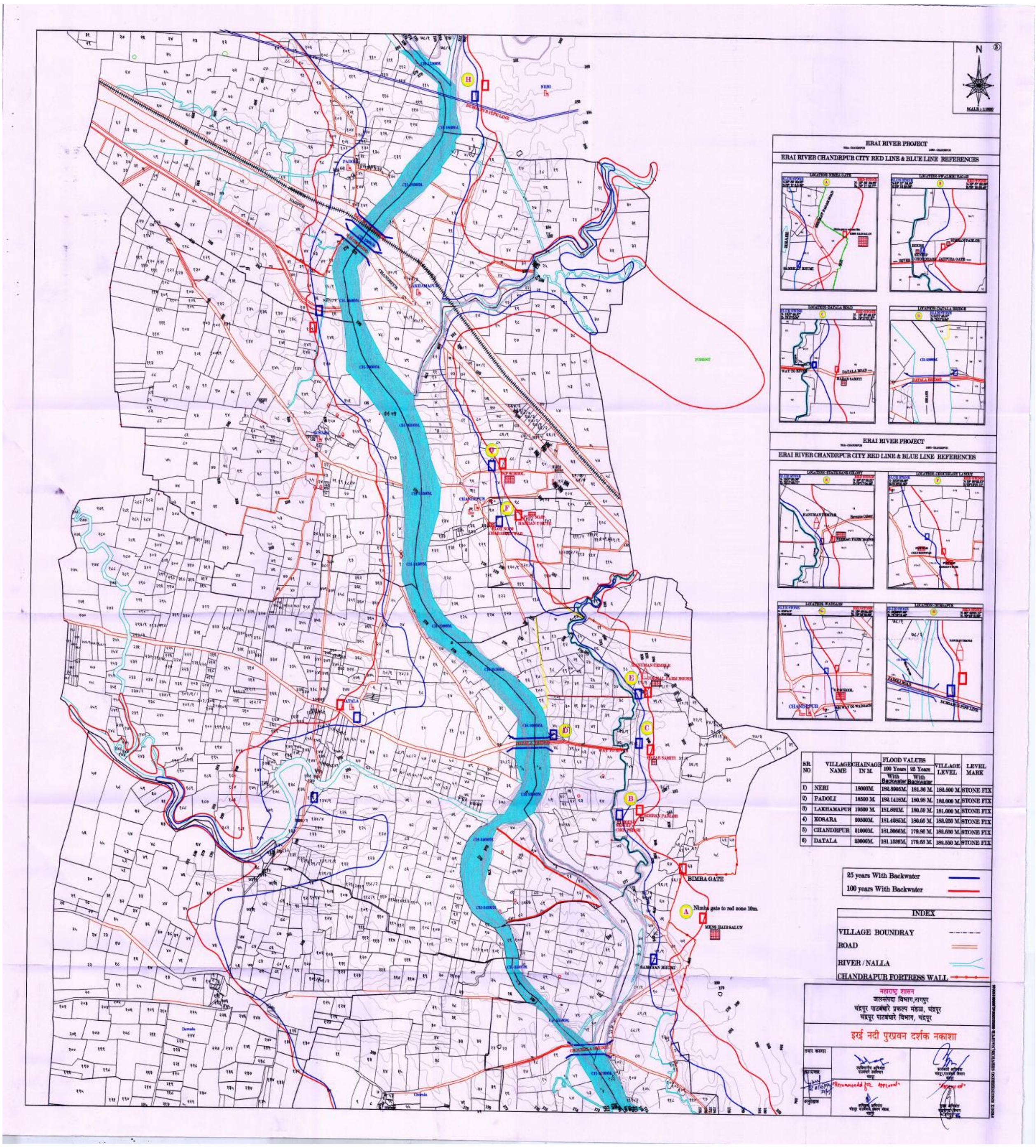
ERAI RIVER PROJECT
ERAI RIVER CHANDRPUR CITY RED LINE & BLUE LINE REFERENCES
SR. NO | VILLAGE NAME | CHAINAGE IN M. | FLOOD VALUES 100 Years With Backwater | 25 Years With Backwater | VILLAGE LEVEL | LEVEL MARK
1) NERI 18000M. 182.3905M. 181.36 M. 182.500 M. STONE FIX
2) PADOLI 18500 M. 182.1418M. 180.98 M. 182.000 M. STONE FIX
3) LAKHAMAPUR 19500 M. 181.892M. 180.59 M. 181.000 M. STONE FIX
4) KOSARA 20500M. 181.4985M. 180.05 M. 183.250 M. STONE FIX
5) CHANDRPUR 21000M. 181.3066M. 179.86 M. 182.650 M. STONE FIX
6) DATALA 23000M. 181.1530M. 179.63 M. 182.550 M. STONE FIX
25 years With Backwater
100 years With Backwater
INDEX
VILLAGE BOUNDRAY
ROAD
RIVER / NALLA
CHANDRAPUR FORTRESS WALL
महाराष्ट्र शासन
जलसंपदा विभाग,नागपूर
चंद्रपूर पाटबंधारे प्रकल्प मंडळ, चंद्रपूर
चंद्रपूर पाटबंधारे विभाग, चंद्रपूर
इरई नदी पुरप्रवन दर्शक नकाशा
"Recommended for Approval"
"Approved"
BIMBA GATE
CHANDRAPUR
N

जिल्ह्यातील तलावांची तालुकानिहाय संख्या

अ.क्र.	तालुका	ल.पा.तलाव	मा.पा.तलाव	गाव तलाव	एकूण
1.	चंद्रपूर	04	40	03	47
2.	बल्लारपूर	03	22	---	25
3.	गोंडपिपरी	07	40	01	48
4.	पोंभुर्णा	08	52	03	63
5.	मुल	05	154	---	159
6.	सावली	07	261	03	271
7.	वरोरा	10	41	05	56
8.	भद्रावती	11	85	----	96
9.	चिमुर	05	162	03	170
10.	ब्रम्हपूरी	02	246	---	248
11.	सिंदेवाही	02	242	---	244
12.	नागभिड	04	293	---	297
13.	राजुरा	12	39	06	57
14.	कोरपना	02	01	02	5
15.	जिवती	03	---	03	6
	एकूण	85	1678	29	1792

चंद्रपूर जिल्ह्यात 2020 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभा वत झालेली गावे

अ.क्र.	तालुका	अ.क्र	प्रभा वत गावे	लोकसंख्या
1	ब्रम्हपूरी	3.	लाडज	1300
		4.	पंपळगाव	4711
		5.	अन्हेरगाव	4666
		6.	भालेश्वर	658
		7.	चखलगाव	2012
		8.	सोंद्री	1455
		9.	हरदोली	962
		10.	सुरबोडी	899
		11.	सोनेगाव	1387
		12.	बेलगाव	1236
		13.	कन्ही	1381
		14.	बेटाळा	1669
		15.	पारधगाव	1633
		16.	रणमोचन	1428
		17.	खरकाडा	1966
		18.	नंदगाव जानी	2075
		19.	कोठुलना	536
		20.	मांगली	1037
		21.	गांगलवाडी	2047
		22.	हल्दा	3555
		23.	बराड कन्ही	2930
		24.	जुगनाला	2426
		25.	बोधेगाव	603
		26.	उदापूर	2405

		27.	कोलारी	1232
		28.	गवराळा	233
		29.	मुई	1056
		30.	कुडेसावली	1147
		31.	चचगाव	1489
		32.	झलबोडी	538
		33.	आवलगाव	4114
		34.	बेलपटाली	651
		35.	मालडोंगरी	1962
		36.	धानोली	726
		37.	चंचोली	1636
2	सावली	1.	करोळी	878
		2.	निमगाव	2970
		3.	डाबगाव	896
		4.	कढोली	785
		5.	साखरी	1052
		6.	उसेगाव	1667
		7.	कवठी	1934
		8.	पारडी	1419
3	मुल	1.	जुनासुरला	2899
		2.	चांदपूर	1958
		3.	बेंबाळ	3898
		4.	नवेगाव भुज	9191
		5.	कोरंबी	492
		6.	चुरूड तुकूम	348
		7.	बोंडाला भुज	924
4	गोंड पपरी	1.	चक लखीतवाडा	1016
		2.	वढोली	2022

		3.	तारडा	368
		4.	चक तारडा	64
		5.	कुल्था	407
		6.	फुरडी हेती	689
		7.	भानर हेती	666
		8.	नांदगाव जानी	464
		9.	येनबोथाला	391
		10.	तरसा खुर्द	1207
		11.	तरसा बुजुर्ग	667
		12.	रालापेठ	614
		13.	सालेझरी	874
		14.	पानोरा	683
		15.	शवनी देशपांडे	710
		16.	वठ्ठल वाडा	2511
		17.	भांगराम तळोधी	3446
5	पोंभूर्णा	1.	टोक	110
		2.	गंगापूर चक	200
		3.	जुनागाव	1309
		4.	पोंभूर्णा	6308
		5.	वेळवा माल	1260
		6.	मोहाळा रे.	645
		7.	जाम खुर्द	1228
		8.	थेरगाव	1018
		9.	चक बल्लारपूर	1019
		10.	अस्था	700

चंद्रपूर जिल्ह्यात 2013 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभा वत झालेली गावे

अ.क्र.	तालुका	प्रभा वत गावे	लोकसंख्या
1.	चंद्रपूर (शहर)	चंद्द्र्पूर शहर (लखमपूर, राह्मतनगर, सस्टर कोलोनी, वठ्ठल मंदिर, अचलेश्वर गेट, ह्नुमान खडकी, नगीनाबाग, घुटकाला वार्ड, बालाजी वार्ड, हवेली गार्डन, वडगाव वार्ड, दडमहल वार्ड, तुळजाभवानी वार्ड	226105
2.	चंद्रपूर (ग्रामीण)	वढा	875
3		पपरी	1587
4.		आरवट	626
5.		मर्दा	1718
6.		धानोरा	1435
7		दाताळा	1187
8		कोसारा	375
9.		पडोली	3132
10.		चांदूर	330
11.		वचोडा राय	374
12.		पायली भटाळी	1983
13.		वढोली	429
14.		चंचोली	1344
15.	बल्लारपूर	बल्लारपूर शहर	83511
16.		वसापूर	8925
17.		कोठारी	5245
18.		चारवट	284

19.		हाडस्ती	522
20.		बमहानी	3774
21.		नांदगाव	3020
22.		माना	----
23.	गोंड पपरी	गंगापुर	193
24.		टोक	139
25.		कुलथा	362
26.		टोहोगाव	3117
27.		करंजी	2713
28.		चकबाबपुर	630
29.		कोडसा	517
30.		सरांडी	291
31.	वरोरा	सोईट	1646
32.		एकोना	926
33.		आष्टी	---
34.		तुलाना	605
35.		करंजी	834
36.		बमराडा	352
37.		नांद्रा	220
38.		जामणी	891
39.		खापरी	326
40.		आमडी	920
41.	भद्रावती	चारूर-धारापुरे	390
42.		परोडी	736
43.		पपरी	837
44.		चारबर्डी	712
45.		कोची	417
46.		माणगाव	----
47		थोराना	270

48.		पडासगाव	521
49.		पाटाला	2346
50.	ब्रम्ह्पुरी	कोलारी	1122
51.		देऊळगाव	371
52.		अहेरनवरगाव	4190
53.		लाडज	1496
54.		हर्दोली	827
55.		कन्ही	1205
56.		रनमोचन	1228
57.		भालेश्वर	534
58.		पंपळगाव	4002
59.		बरड कन्ही	2558
60.		मांगली	----
61.		खरकाडा	1643
62.		बेटाला	1456
63.	संदेवाही	वरसा	815
64.		जमसाला	1555
65.	राजुरा	कोलगाव	960
66.		सस्ती	6398
67.		पवनी	687
68.		राजुरा शहर	18696
69.		सोन्दो	239
70.	कोरपना	कोडाशी बु.	863
71.		कोडाशी खु.	840
72.		शेराज बु.	959
73.		संगोडा	710
74.		करवा	111
75.		अंतरगाव	375
76.		जेवारा	----

77.		वनोजा	616
78.		परसवाडा	786
79.		वरूर गाडेगाव	1140
80.		पारडी	320
81.		सोनुर्ली	311
82.		पपरी	939
83.		काथोडा बु.	1030
84.		काथोडा खु.	122
85.		तुलाशी	212
86.		इराई	322

चंद्रपूर जिल्ह्यात 2005 व 2006 साली आलेल्या पुरामध्ये प्रभावित झालेली गावे

अ.क्र.	तालुका	अ.क्र.	प्रभा वत गावे	नदीचे नाव	लोकसंख्या
1.	ब्रम्हपुरी	1.	लाडज	वैनगंगा नदी/ संजय सरोवर धरण	1237
		2.	अहेरनवरगाव		4396
		3.	बरड कन्ही		2771
		4.	हर्दोली		871
		5.	मांगली		1001
		6.	खरकाडा		1813
		7.	रनमोचन		1364
		8.	कोलारी		1116
		9.	पंपळगाव		4431
		10	बेताला		1650
		11.	भालेश्वर		578
2.	चंद्रपूर	1.	वढा	वर्धा नदी	818
		2.	आरवट	इरई नदी	725
		3.	मर्दा		1726
3.	बल्लारपूर	1.	हाडस्ती	वर्धा नदी	570
		2.	चारवट		312
		3.	माना	इरई नदी	----
4.	राजुरा	1.	कोलगाव	वर्धा नदी	892
		2.	सास्ती		5458
5.	गोंड पपरी	1.	तोहगाव	वर्धा नदी	3125
		2.	करंजी		3007
6.	भद्रावती	1.	पपरी	वर्धा नदी	893
		2.	कोची		464
7.	कोरपना	1.	कोडाशी बु.	पैनगंगा नदी	848

		2.	कोडाशी खु.		941
		3.	शेराज बु.		685
		4.	संगोडा		805
		5.	अंतरगाव		1706
		6.	जेवारा		399
		7.	वनोजा		767
		8.	परसोडा		888
		9.	पपारी		1043
		10.	काथोडा बु.		1069
		11.	काथोडा खु.		77
		12.	पारडी		1168
	एकूण	35 गावे			

चंद्रपूर जिल्ह्यातील पाणी तपासणी प्रगतीपर अहवाल

आरोग्य विभाग, जिल्हा परिषद चंद्रपूर

अ.क्र.	पंचायत स मती	तपासलेले नमुने		दु षत पाणी नमुने		दु षताची टक्केवारी		शेरा
		मा सक	प्रगतीपर	मा सक	प्रगतीपर	मा सक	प्रगतीपर	
1.	चंद्रपूर	139	852	0	14	0.00	1.64	
2.	बल्लारपूर	14	243	0	4	0.00	1.65	
3.	गोंडपिपरी	28	190	3	7	10.71	3.68	
4.	पोंभुर्णा	24	247	0	30	0.00	12.15	
5.	मुल	134	337	9	25	6.72	7.42	
6.	सावली	150	372	2	9	1.33	2.42	
7.	वरोरा	75	648	1	7	1.33	1.08	
8.	भद्रावती	32	181	1	8	3.13	4.42	
9.	चिमुर	143	443	25	60	17.48	13.54	
10.	ब्रम्हपूरी	25	368	0	12	0.00	3.26	
11.	सिंदेवाही	87	340	4	6	4.60	1.76	
12.	नागभिड	17	207	0	7	0.00	3.38	
13.	राजुरा	31	240	0	12	0.00	5.00	
14.	कोरपना	113	385	5	8	4.42	2.08	
15	जिवती	7	105	0	7	0.00	6.67	
1.	ग्रामीण विभाग	1019	5158	50	216	4.91	4.19	प्रा.आ.कें. व ग्रामीण रुग्णालय
2.	शहरी विभाग	360	2602	17	207	4.72	7.96	नगरपा लका व म.न.पा.
	एकूण	1379	7760	67	423	4.68	5.45	

आरोग्य वभागाद्वारे तालुकास्तरावर स्थापन करण्यात आलेलं नियंत्रण कक्ष

अ. क्र.	जबाबदार अधिका–याचे नाव	पद व मुख्यालय	कार्यालयीन दूरध्वनी क्र.	भ्रमणध्वनी क्रमांक
१	डॉ. माधुरी मेश्राम	ता.आ.अधि.चंद्रपूर	07172-277175	9834808431
२	डॉ. अतुल कोहपरे	ता.आ.अधि.बल्लारपूर	07172-241396	8806416482
३	डॉ. पि.एम. नगराळे	ता.आ.अधि.राजुरा	07173-223854	9420444834
४	डॉ. स्वप्नील टेंभे	ता.आ.अधि.कोरपणा	07173-258083	8806704242
५	डॉ. अनकाडे	ता.आ.अधि.जिवती	07173-247034	8554974170
६	डॉ. संजय आसुटकर	ता.आ.अधि.भद्रावती	07175-267404	9527588988
७	डॉ. मुंजनकर	ता.आ.अधि.वरोरा	07176-282721	7350969866
८	डॉ. दिगंबर मेश्राम	ता.आ.अधि.चिमुर	07170-266253	9423675610
९	डॉ. सुमेध खोब्रागडे	ता.आ.अधि. मुल	07174-221113	9764171274
१०	डॉ. संदेश मामीडवार	ता.आ.अधि.सावली	07174-274901	8275743850
११	डॉ. विलास मानकर	ता.आ.अधि.सिंदेवाही	07178-288411	7020070844
१२	डॉ. विनोद मडावी	ता.आ.अधि.नागभिड	07179-241039	7769893672
१३	डॉ. विलास दुधपचारे	ता.आ.अधि.ब्रम्हपूरी	07177-273274	9422644068
१४	डॉ. संदेश मामीडवार	ता.आ.अधि.पोभुर्णा	07172-258122	8275743850
१५	डॉ. दिनेश चकोले	ता.आ.अधि.गोंडपिपरी	07171-220527	9405904603

चंद्रपूर जिल्ह्यातील जोखीमग्रस्त गावांचा गोषवारा (आरोग्य वभाग)

1.	एकूण तालुके	15
2.	एकूण प्रा.आ.केंद्र	31
3.	एकूण उप केंद्र	56
4	एकूण गावे	121
5.	मोठी यात्रा भरणारी गावे	4
6.	संभाव्य पाणीटंचाईग्रस्त गावे	8
7.	संभाव्य पूरग्रस्त गावे	18
8.	पावसाळ्यात संपर्क तुटणारे	61
9.	साथ उद्रेकग्रस्त गावे	17
10.	नदीकाठची व इतर गावे	16

तहसिल स्तरावर आपत्ती व्यवस्थापनासाठी उपलब्ध असलेल्या साहीत्याची यादी

अ.क्र.	तहसिलचे नाव	उपलब्ध साहीत्य											
		लाईफ जॉकेट	लाईफ बाय	सर्च लाईट	मेगा फोन	गमबुट	सेप्टीबेल्ट	लॅडर	ऑक्सीजन किट	मास्क चेंजेबल फिल्टर	हेल्मेट लाईट	रिफलेक्टेड जॉकेट	इनफलॅटिबल लाईट टॉवर
1	2	3	4	5	6	9	10	11	13	15	17	23	24
1	बल्लारपूर	25	5	2	3	8	4	1	3	3	5	15	0
2	वरोरा	5	0	1	0	3	0	0	0	0	0	5	1
3	सावली	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
4	भद्रावती	5	0	1	0	3	0	0	0	0	3	5	0
5	कोरपना	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6	ब्रम्हपूरी	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
7	चंद्रपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
8	नागभिड	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
9	पोंभुर्णा	10	5	0	0	2	0	0	0	0	2	3	0
10	मुल न.प.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
11	सिंदेवाही न.पंचायत	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
12	बल्लारपूर न.प.	6	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	एकूण	55	32	17	3	16	4	1	3	16	10	18	2

चंद्रपूर जिल्हा सा.बा. वभाग क्र.1 व 2 पुरबुडीत पुलांची यादी व पर्यायी मार्ग

अ.क्र.	पुलाचे नाव	रस्त्याचे नाव	पर्यायी मार्ग
1.	अंधारी नदी पूल	नागपुर-मुल-खेडी-गोंड पपरी प्र.रा.मा.9	नाही
2.	झरण नाला	बल्लारपूर-आलापल्ली- सरोंचा-रस्ता रा.मा.367	जुनोना-पोंभुर्णा-आक्सापूर-गोंड पपरी रस्ता
3.	आकापूर नाला	आक्सापूर-पोंभुर्णा-जानाळा रस्ता प्र.जि.मा.24	नाही
4.	वड्कुली नाला	आक्सापूर-पोंभुर्णा-जानाळा रस्ता प्र.जि.मा.24	नाही
5.	अंधारी पूल	आक्सापूर-पोंभुर्णा-जानाळा रस्ता प्र.जि.मा.24	नाही
6.	पोंभुर्णा नाला	आक्सापूर-पोंभुर्णा-जानाळा रस्ता प्र.जि.मा.24	नाही
7.	चंतलधाबा नाला	आक्सापूर-पोंभुर्णा-जानाळा रस्ता प्र.जि.मा.24	नाही
8.	पोंभुर्णा नाला	जुनोना-सातारा-तू.पोंभुर्णा-नवेगाव मोरे रस्ता रा.मा.371	नाही
9	अंधेरी नदी पूल	जुनोना-सातारा-तू.पोंभुर्णा-नवेगाव मोरे रस्ता रा.मा.371	नाही
10.	मोहाडा नाला	जुनोना-सातारा-तू.पोंभुर्णा-नवेगाव मोरे रस्ता रा.मा.371	नाही
11.	नवेगाव नाला	जुनोना-सातारा-तू.पोंभुर्णा-नवेगाव मोरे रस्ता रा.मा.371	नाही
12.	हत्तीगोटा नाला	येनबोडी-इटोली-गील्बिली रस्ता प्र.जि.मा.22	नाही
13.	उमा नदी पूल	मुल-चामोर्शी रस्ता रा.मा. 370	नाही
14.	इरई नदीवरील पूल	चंद्रपूर-दाताळा-एम.आय.डी. स. रस्ता प्र.जि.मा.39	चंद्रपूर-घुग्गुस (वळण रस्ता)
	सार्वजनिक बांधकाम वभाग क्र.2 चंद्रपूर		
1.	इरई नदी	पडोली-छोटा नागपूर-भटाळी-पद्मापूर रस्ता प्र.जि.मा.40	चंद्रपूर-मोहर्ली रस्ता 31

पुरबुडीत पुलांची यादी व पर्यायी मार्ग (सार्वजनिक बांधकाम वभाग, नागभीड)

अ.क्र.	पुलाचे नाव	रस्त्याचे नाव	पर्यायी मार्ग
1	बामणी	नागपूर नाग भड मुल रस्ता प्ररामा-9	चंधीचक-गों वदपूर-तळोधी रस्ता
2	पळसगाव	पळसगाव वाढोणा आकापुर मौशी तोरगांव रस्ता प्रजिमा-31	प्रजिमा-32
3	सातनाला	वरोरा चमुर काम्पा रस्ता रामा – 314	शंकरपूर भसी कवठाळा चमुर प्रजिमा-38
4	नेरी गावाजवळ	चमुर नेरी नवरगांव संदेवाही रस्ता रामा - 322	नेरी जांभुळघाट भसी रस्ता प्रजिमा-37
5	गोदणी नदीवरील पूल	नेरी सरपूर सोनापूर रस्ता प्रजिमा-32	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
6	सोंन्द्री नाल्यावर	सुरबोडी सोन्द्री पंपळगांव पहाणी बामणी रस्ता प्रजिमा-34	वडसा ब्रम्हपूरी नाग भड रस्ता रामा-314
7	सोनापूर गावाजवळील पूल	नेरी सरपूर सोनापूर रस्ता प्रजिमा-32	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
8	गोवार पेठ	पारडगांव मालडोंगरी धामनगांव वायगांव रस्ता प्रजिमा-33	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
9	बरड कनी	चमुर नेरी नवरगांव संदेवाही रस्ता रामा - 322	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
10	तळोधी जवळ	तळोधी मेंडकी गांगलवाडी रस्ता प्रजिमा-32	तळोधी नाग भड ब्रम्हपूरी रस्ता
11	पळसगांव/ मोहाळी	मासळ पळसंगांव पपर्डा पेंटगांव राजोली प्रजिमा-44	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
12	दाबगाव जवळ	व्याहाड निफंद्रा गांगलवाडी रस्ता प्रजिमा-29	पाथरी वरखल रस्ता
13	आवळगाव जवळ	व्याहाड निफंद्रा गांगलवाडी रस्ता प्रजिमा-29	वांद्रा भूज पदमापूर मुडझा रस्ता
14	दाबगाव जवळील पूल	व्याहाड निफंद्रा गांगलवाडी रस्ता प्रजिमा-29	पाथरी वरखल रस्ता
15	सामदा गावाजवळील पूल पालेबारसा गावाजवळील पूल	निफंद्रा मगरमेंढा पालेबारसा सामदा सेलदा मेंढकी रस्ता प्रजिमा-30	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही पाथरी ऊसरपार चक पालेबारसा रस्ता
16	पान्होळी गावाजवळील पूल	पळसगाव वाढोणा आकापूर मौशी तोरगांव रस्ता प्रजिमा-31	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही
17	बाम्हणी गावाजवळील पूल	सुरबोडी सोन्द्री पंपळगांव पहाणी बामणी रस्ता प्रजिमा-34	पर्यायी मार्ग उपलब्ध नाही

चंद्रपूर जिल्ह्यातील यात्रा/सामाजिक, धा मक उत्सव/कार्यक्रम यादी

अ.क्र.	तालुका	यात्रेचे नाव	ठिकाण	यात्रेची वेळ
1.	चंद्रपूर	महाका ल यात्रा	चंद्रपूर	ए प्रल/मे
2.		वठ्ठल रुक्माई यात्रा	वढा, ता.चंद्रपूर	कार्तिक, ऑक्टोबर/नोव्हेंबर
3.		धम्मचक्र प्रवर्तन सोहळा	चंद्रपूर	ऑक्टोबर
4.	कोरपना	दत्त जयंती	दवघाट रिठ, ता, कोरपना	डसेंबर
5.		उरूस	कुसळ ता. कोरपना	मार्च
6.	गोंड पपरी	कुलथा महा शवरात्री यात्रा	कुलथा	मार्च
7.		कोंडय्या महाराज	धाबा, ता.गोंड पपरी	जानेवारी
8.	जिवती	महादेव यात्रा	जिवती	डसेंबर
9.		मराई-पाटण उत्सव	मराई-पाटण ता.जिवती	मार्च
10.		महादेव यात्रा, नंदप्पा	नंदप्पा ता.जिवती	फेब्रुवारी
11.		खंडोबा यात्रा	शेणगाव ता.जिवती	डसेंबर
12.	चमूर	घोडा यात्रा	चमूर	फेब्रुवारी
13.		संत तुकडोजी महाराज, गोंदोडा गुफा यात्रा	गोंदोडा ता. चमूर	जानेवारी
14.		संत तुकडोजी महाराज यात्रा	आंबोली चौरस्ता	जानेवारी
15.	नागभीड	शवटेकडी	सोनापूर ता.नागभीड	फेब्रुवारी-मार्च
16.		सातवाहणी तपोवन	सोनपूर ता. नागभीड	फेब्रुवारी-मार्च
17		गायमुख यात्रा	बाळापूर ता. नागभीड	जानेवारी

हे लपॅड ठिकाणांची माहिती

अ.क्र.	तालुका	स्थळ	अक्षांश	रेखांश
1.	चंद्रपूर	मोरवा धावपट्टी	19°57’00”	79°13’00
2.	ब्रम्हपुरी	शासकीय तंत्रनिकेतन, ब्रम्हपुरी समोर वन वभागाची जागा	20°36’19.20”	79°49’33.56

तालुका नियंत्रण कक्षांचे क्रमांक

अ.क्र.	तालुक्याचे नाव	नियंत्रण कक्ष क्र.
1.	चंद्रपूर	07172-261700
2.	बल्लारपूर	07172-241391
3.	गोंडपिपरी	07171-295825
4.	पोंभुर्णा	07171-295999
5.	मुल	07174-220585
6.	सावली	07174-274412
7.	वरोरा	07176-282110
8.	भद्रावती	07175-265080
9.	चिमुर	07170-265547
10.	ब्रम्हपूरी	01777-272073
11.	सिंदेवाही	07178-288245
12.	नागभिड	07179-240050
13.	राजुरा	07173-222131
14.	कोरपना	07173-236658
15.	जिवती	07173-295700

शहर आपत्ती व्यवस्थापन स मती

अ.क्र.	अ धकारी यांचे नाव/ पदनाम	स मतीमधील स्थान	संपर्क क्रमांक
1.	श्री. राजेश मोहिते, आयुक्त, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	अध्यक्ष	9420084600
2.	श्री. वशाल वाघ, उपायुक्त, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9960193829
3.	श्री. गजानन बोकडे, उपायुक्त, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9422154353
4.	श्री. महेश बराई, शहर अ भ./कार्य.अ भ. चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9011018639
5.	श्री. धनंजय सरनाईक, सहाय्यक उपायुक्त, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9850427397
6.	श्री. अनिल घुमडे, उप-अ भयंता, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9011018643
7.	श्री. चैतन्य चोरे, क.अ भयंता, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	7972554397
8.	श्री. यु धष्टीर रैच, जनसंपर्क अ धकारी, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	9970255587
9.	श्री. अंकुश धोपटे, अग्निशमन अ धकारी, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	8605789371
10.	श्री. अर्जुन तुंबेकर, अग्निशमन अ धकारी, चंद्रपूर शहर महानगरपा लका, चंद्रपूर	सदस्य	7875119133

अग्निशामक सेवा

महानगरपालिका व नगरपालिका चंद्रपूर

अ.क्र.	अग्निशामक स्थानक	मनुष्यबळ	अग्निशामक वाहने	अग्निशामक क्षमता	संपर्क क्रमांक
1.	चंद्रपूर महानगरपालिका	45	3	4000 लटर 4000 लटर 500 लटर (foam)	9772554397 07172-254614, 101
2.	बल्लारपूर, नगर परिषद	17	2	4000 लटर पाणी वाहन क्षमता उपलब्ध आहे	7083483076 8668267141
3.	भद्रावती, नगर परिषद	2	1	5000 लटर	8830023092 7841854255 9665704099
4.	वरोरा नगर परिषद	3	1	3500 लटर	9689335369
5.	चमूर नगर परिषद	2	1	4000 लटर	9657499777
6.	नागभीड नगर परिषद	4	1	4000 लटर	940535394
7.	ब्रम्हपुरी नगर परिषद	2	1	3000 लटर	9423642208
8.	पोंभुर्णा नगर परिषद	2	1	4000 लटर	7066694841

जिल्ह्यातील सरकारी/खाजगी प्रकल्पांमधील अग्निशमन वभागांची माहिती

अ.क्र.	अग्निशामक स्थानक	मनुष्यबळ	अग्निशामक वाहने	अग्निशामक क्षमता	संपर्क क्रमांक
1.	MEL	4	1	4000 लटर	942001333
2.	BILT	5	1	4500 लटर	9552212264
3.	Chanda Ordinance Factory	120	8	5000 लटर 1 3000 लटर 4 3500 लटर 3	07175-261117
4.	CSTPS	78	3	9000 लटर 2 Multipurpose	9423691140 07172-4100
5.	Wardha Warora Power Plant	14	1	4500 लटर (Multipurpose)	8956126201
6.	Ultratech (Awarpur)	6	1	5000 लटर (Multipurpose)	9922963693
7.	ACC	3	1	3500	8605000271
8.	GMR, Power plant, (Warora)	25	2	2500 लटर (Multipurpose) 3000 लटर	8550906767
9.	Dhariwal Power Plant	12	1	4500 लटर	9561112098

प्रकरण 11

Emergency Contact Numbers

Office	Telephone No.		
	Office	Residential	Fax/Mobile
COLLECTOR OFFICE CHANDRAPUR			
Shri. Ajay Gulhane District Collector Chandrapur	255300	255200	255500 9545464000
Smt. Vidyut Warkhedkar Additional Collector	256101	256050	9923461046
Shri . Vishalkumar Meshram R.D.C.,Chandrapur	255400	255291	255400 8149107336
Smt. Dipti Suryawanshi Dy.District Election Officer	256588		9421124898
Shri. VIshalkumar Meshram Dy. Collector Rehabilation	252193		9881225828
Shri Shri Mahadev Khedkar Dy. Collector Land Acquisition	252193		8275200728
Smt. Pallavi Ghadge Dy. Collector E.G.S.	07172-250001		9763715797
Shri.Shalikrao Bharadi District Supply Officer	252272	255450	9834643994
Smt. Priti Dudulkar Supdt. Collector Office	250350		7620174583
Shri Yashwant Dhait Tahsildar (Genral) Collector Office	250659		9420184177
District Control Room	251597 Toll Free 1077		251597

Shri. Jitesh Surwade District Disaster Management Officer Chandrapur	251597 272480		9004008216
Shri Suresh Naitam District Mining Officer	272690		9763704839
SUB-DIVISIONAL OFFICER (ALL)			
Shri Rohan Ghughe Sub-Divisional Officer,Chandrapur	07172-251401		8802288310 9890339456
Smt. Dipti Suryawanshi Sub-Divisional Officer,Ballarpur	07172-240400		9421124898
Shri.Subhash Shinde Sub-DivisionalOfficer,Warora	07176-282110	07176-282092	8600565888
Shri Sampat Khalate Sub-Divisional Officer, Rajura	07173-222123		8788451089
Shri Sandip Bhaske Sub-Divisional Officer, Brahamapuri	07177-272028		9404744442
Shri Mahadev Khedkar Sub-Divisional Officer, Mul	07174-221310		8275200728
Shri Prakash Sankpal Sub-Divisional Officer, Chimur	07170-265055		9260320820
Shri Sanjay kumar Dawle Sub-Divisional Officer Gondpipri	07171-228047		9767335511
TAHSILDAR (ALL)			
Shri Nilesh Gaud Tahsildar ,Chandrapur	07172-250206		9823624494
Shri Sanjay Rainchwar Tahsildar,Ballarpur	07172-240248		9422137736
Shri Ravindra Holi Tahsildar, Mul	07174-220310		9422840942

Shri Parikshit Patil Tahsildar, Saoli	07174-274412		9595957883
Smt. Roshan Makwane Tahsildar,Warora	07176-282110		9422777464
Shri Ganesh Jagdale Tahsildar,Sindewahi	07178-288245		8275303046
Shri Prajakta Burande Tahsildar,Chimur	07170-265547		7304546179
Shri Harish Gade Tahsildar, Rajura	07173-222131		9158584577
Shri Mahendra Vaklekar Tahsildar,Korpana	07173-236658		7038754822
Shri U. S. Gedam Tahsildar,Jiwti	07173-258046		7798735005
Smt. Usha Chouhan Tahsildar, Bramhpuri	07177-272073		7972490968
Shri. Aniket Sonawane Tahsildar Bhadrawati	07175-265080		7722090272
Shri.Manohar Chaouhan Tahsildar, Nagbhid	07179-240050		8806260090
Shri Shubhangi Kanwade Tahsildar,Pombhurna	07171-268858		8419973939
Shri K. D. Meshram Tahsildar ,Gondpipri	07171-228040		9403004161
ZILLA PARISHAD			
Smt. Mital Sethi C.E.O.,Z.P.Chandrapur	07172-256401	07172- 250671	9552041375
Smt. Varsha Gourkar Additional C.E.O.(Incharge)	07172-258122		9423076726
Shri Shyam Wakharde Dy.Chief Executive Officer (General) Z.P.Chandrapur	07172-255592		9766910644

Shri Kapilnath Kalode Dy.Chief Executive Officer(Panchayat)	07172-250660		9823415600
Shri Kapilnath Kalode Dy.Chief Executive Officer (MGEGS)	07172-277711		9823415600
Shri. Shyam Wakharde Dy.Chief Executive Officer Water Supply & Sanitation	07172-274352		9422154030
Shri Girish Barsagade Executive Engineer Rural Water Supply Dept. Z.P.Chandrapur	07172-273978		9405155201
Shri Avinash Bangade Excutive Engineer (Const.)Z.P.	07172-250518		9422908812
Dr.Shri Rajkumar Gahlot District Health Officer Z.P. Chandrapur	07172-253275		9420683658
Smt. Kalpana Chouhan Education Officer (Highschool) Z.P. Chandrapur	07172-255013		9860619563
Shri Prakash Lokhande Education Officer (Primary) Z.P.Chandrapur	07172-252560		9881487768
Shri Laxminarayan Dodke Dist.Agriculture Officer,	07172-253019		9850010956
Dr.Umesh Hirulkar District Animal Husbandry Officer	07172-260177		9423104814
Shri.Ashok Matkar Chif Finance & Account Officer	07172-250273		8805024105
Smt. Priti Khartude Dy.Chif Finance & Account Officer	07172-250273		7387476985
Shri. Sangram Shinde Woman & Child Devlopment Officer	07172-272606		8208600618
Shri. Suresh Pendam Incharge Dist.Social Welfare Officer	07172-255933		9850164235
Block Development Officer (All)			
Shri. Ashutosh Sapkal B. D. O, Chandrapur	07172-250231		8237850407
Shri Vijay Pendam (I/C) B. D. O, Jiwati	07173-258119		9423620497 8805570262
Shri. Kiran Dhanwade B. D. O, Ballarpur	07172-243855		9766882907
Smt Prajakta Bhasme (I/C) B. D. O, Bramhpuri	07177-272038		730000260
Shri. Mangesh Arewar B. D. O, Bhadrawati	07175-266031		9004438628 8007682555

Smt. Pranali Khochre B. D. O, Chimur	07170-265535		7058959896
Shri. Sheshrao Bulkunde B. D. O, Gondpimpri	07171-220024		9637456157
Shri. Bailanwar B. D. O, Korpana	07173-236717		9767892986
Shri. Sunil Karadwar (I/C) B. D. O, Mul	07174-220208		9404107531
Smt. Pranali Khochre B. D. O, Nagbhir	07179-240029		7058959896
Shri. Dhananjay Salve (I/C) B. D. O, Phombhurna	07171-268834		9623210159
Shri. Kirankumar Dhanwade (I/C) B. D. O, Rajura	07173-222124		9766882907
Shri. Sanjay Puri B. D. O, Sindewahi	07178-288224		9421795454
Smt. Sunita Maraskolhe B. D. O, Sawali	07174-274539		9604934812
Shri. Rajesh Rathod B. D. O, Warora	07176-282052		9423435644
Police Department			
Shri Arvind Salwe District Police Superindent, Chandrapur	07172-255100	07172 255202	255800 9011390100
Shri Amit Kulkarni Additional Superindent Of Police, Chandrapur	07172- 255102	07172- 250383	9823144551 9923093064
Smt. Radhika Fadake Deputy Superindent of Police (Home) Chandrapur	07172-261155	07172- 255303	9923114188
Shri. Sudhir Nandanwar Sub-divisional Police Officer, Chandrapur	07172-251300	07172- 255351	7798477222
Shri Raja Pawar Sub-divisional Police Officer,Rajura	07173-222149	07173- 222149	7888057755 7387133366
Shri Milind Shinde Sub-divisional Police Officer, Bhramapuri	07177-272004	07177- 273404	7888067755
Shri Sushilkumar Nayak Sub-divisional Police Officer, Gadchandur	07173-266309		9145863173 7888037755

Shri Ayush Nopani Sub-divisional Police Officer,Warora	07176-280444	07176-282904	7888027755 9835400212
Shri Mallikarjun Ingle Sub-divisional Police Officer,Mul	07174-220244		7888087755 9011901188
Shri. Sanjay Sangle Sub-divisional Police Officer,Chimur	07172-261155		9405446266
Shri Shekhar Deshmukh Sub-divisional Police Officer, Economic Offence Wing, Chandrapur			7888057755
Shri Ravindra Shinde Police Inspector, Special Branch, Chandrapur	07172-261155		9082437352
Shri. Sachin Rakhunde Police Inspector, Security Branch, Chandrapur			9552804706
Shri V.P. Ingle Police Inspector, Econmic Offence Cell, Chandrpur	07172-261155		8888818776
Shri. V. Jaiswal Police Inspector Cyber Police, Chandrapur	07172-264300		9028377233
Shri. Balasaheb Khade Police Inspector Crime Branch, Chandrpur	07172-255750		7887891040
Shri K.S. Gedam Police Sub Inspector Wireless Department, Chandrapur			8999258291
Shri. Pravinkumar Patil Police Inspector Traffic Branch, Chandrapur	07172-250600		7020212092
Shri. Suresh Askar Police inspector Motor Department, Chandrapur	07172-259803		9923243941
Chandrapur District Police Station			
Shri Yogesh Pardhi Police Control Room Chandrapur	07172-251200 07172-273258	253100	9404872100 8806000700
Police Headquarter Chandrapur	07172-250241		8007744486
Shri Rajesh Mule	07172-253200		9850823266

Police Inspector, Ramnagar Police Station, Chandrapur			
Shri Sudhakar Ambhore Police Inspector City Police Station,Chandrapur	07172-252200		9623301000
Shri Swapnil Dhule Police Inspector Durgapur Police Station, Chandrapur	07172-265630		9545173289
Shri Umesh N Patil Police Inspector Police Station, Ballarpur	07172-240327		9822511751
Shri R.V. Gangurde Police Inspector, Ghuggus	07172-240327		7887891005
Shri. M. Kasar Police Inspector, Padoli	07172-287488		7887891006
Shri Dipak S Khobragade Police Inspector Police Station,Warora	07176-282093		9823068765
Shri Vinit Ghage Assit.Police Inspector Police Station ,Majri	07175-280154		9763785687
Shri Sunilsingh Pawar Police Inspector Police Station ,Bhadravati	07175-265093		9664065553
Police Station ,Defence Ordinance Factory, Bhadravati	07175-256550		9049965014
Shri Sudhir Borkute API,Police Station, Shegaon	07176-283032		9422640108
Shri. Prakash Raut API Police Station, Tekamandwa	9309184734		7218651100
Shri C. V. Bahadure Police Inspector Police Station, Rajura	07173-222128		9689990505
Shri Sandip Dhobe Assit.Police Inspector Police Station, Gondpipri	07170-228033		9970841506
Shri Tushar Chavhan Asst. Police Inspector, Police Station, Kothari	07172-244125		9594768584
Shri Krushankumar Tiwari	07173-255164		8888803284

API,Police Station, Virur			
Shri Dharmendra S Joshi API,Police Station, Pombhurana	07171-265527		8668365878
Shri Sushil Dhopate Police Station, Dhaba	07171-256740		9527774336
Shri Gopal Bharti Police Inspector Police Station, Gadchandur	07173-246538		9975520045
Police Station, Awarpur	07173-266309		
Shri Arun Gurnule Police Inspector Police Station, Korpana	07173-236672		9130494100
Shri Mallikarjune Ingale Police Inspector Police Station, Bhramhapuri	07177-272002		9011901188
Police Station, Mendhaki	07177-275011		
Shri Pramod Madame Police Inspector Police Station, Nagbhid	07179-240030		8806142228
Shri Ravindra Kairkar API, Police Station, Talodhi	07179-236455		7972036614
Shri Ravindra Shinde Police Inspector Police Station, Chimur	07170-265536		9082437352
Shri Manoj Gabhane Police Inspector Police Station, Bhisi	07170-264433		9923593130
Shri Yogesh S. Ghare Assit.Police Inspector Police Station, Sindewahi	07178-288227		7588397725
Police Station, Navargaon O.C.	07178-258285		
Shri Satishsingh Rajput Police Inspector Police Station, Mul	07174-220227		8087031261
Shri Satish Bansod API Police Station, Pathari	07174-276627		9823011177
Shri Santosh Ambike Assit.Police Inspector Police Station, Jiwati	07173-258148		8689989888
Shri Roshan B. Sirsat Police Inspector	07174-274428		9923701425

Police Station, Saoli			
Police Station, Bembal O.C.	07174-267727		
Shri N. G. Kukade API, SPS Umari Potdar	8668937099		9420717922
Shri Pradipkumar Rathod PSI, SPS Lathi	7350691100		8390707537
Smt Nilam Dongare PSI, SPS Patan	9021948908		7038141100
Shri Shrad Aware PSI, SPS Pittiguda	8208480279		9822304228
Shri Dhiraj Masram PSI, SPS Bhari	9552587889		8379852193
Shri Sachin Jagtap API, Wani Camp	8652777894		7588631926
Distrit Planning Office			
Shri. Gajanan Wayal District Planning Officer	07172-256603	256604	8600100550
Shri. Sunil Dhogde District Planning Officer(Ma.vi)			9665214617
Public Works Department,Chandrapur			
Shri Sushma Sakharwade Superitendent Engrr. P.W.D. Chandrapur	07172- 253231, 271266	07172- 255449	9822343395 9822360390
Shri Prashant Kore Assit. Superitendent Engrr P.W.D. Chandrapur			9730017222
Shri Kumbhe Executive Engrr. P.W.D.No.1 Chandrapur	07172-250245		9422135665
Shri M.B.Tangle Dy.Executive Engrr.(Incharge)			9923004188
Shri Bhaskarwar Executive Engr. P.W.D.No.2 Chandrapur	07172-252256		9422825288
Executive Engineer Road Project Division, P.W.D.Chandrapur	07172-253231		
Shri H.S.Kothari Executive Engineer P.W.D.E.G.S. Nagbhid	07179-240066		9420142161
Public Works Division No.1 Sub-Division			

Smt. Savita Gabale Sub-Executive.Engr. Chandrapur	07172- 250245		9689031317
Shri. P.N. Amarsettiwar Sub- Divisional Engr. Chandrapur			7038507879
Shri R.R. Matte Sub-Div.Engr. Bhadravati	07175- 265582		9923811987
Shri S.B. Mendhe Sub-Div.Engr. Warora	07176- 282163		7709502924
Shri. Akash Bajare Assit..Engr. Grade-1, Rajura	07173- 222164		9921307449
Shri Akash Bajare Assit..Engr. Grade-1, Gadchandur	07173- 246621		9921307449
Shri. V.A. Pophale Sub-Div.Engr.,Jiwati			9423642787
Shri. P.M. Talatule Sub-Div.Engr.(Mechanical), Chandrapur			9766572292
Public Works Division No.2 Sub-Division			
Shri. M.R. Dhamgaye Sub-Div.Engr. Chandrapur	07172- 252256		9421015015
Shri R.S. Chavhan Sub-Div.Engr. Chandrapur	07172- 255757		7057502368
Shri. S.B. Mendhe Sub-Div.Engr.(Special Project) Sub-Division, Chandrapur	07172- 252256		7709502924
Shri M.B. Tangle Sub-Div.Engr. Pobhurna	----		9923004188
Shri P.C. Wasule Sub-Div.Engr. Ballarpur	07172- 228049		9923594123
Shri. N.D. Vaidya Sub-Div.Engr. Gondpipri	07172- 252256		8805140410
Shri. Mutyalwar Sub-Div.Engr. Ballarpur	----		7588890472
Shri. P.E. Bonde Sub-Div.Engr. (Mechanical) Chandrapur	07172- 255449		7841079047
Public work Department, Nagbhid			
Shri. H.S. Kothari Executive Engr. P.W.D. Nagbhid.	07179- 240066		9420142161
Shri. A.S. Shirpurkar Dy. Executive Engr. Nagbhid	07179- 240066		9503434521

Smt. M.K. Gavad, Sub Divisional Engr. Sindewahi	07178- 288235		9422566289
Shri.S.P. Upaglawar, Sub Divisional Engr, Chimur.	----		9421720650
Shri. J.A. Ramteke, Sub Divisional Engr, Nagbhid.	07179- 240033		837981583
Shri. A.H. Chahande Sub-Division Engr., Bramhapuri.	07177- 272078		9403592719
Shri. A.U. Meher Sub-Division Engr., Saoli.	----		9421701423
M.S.E.D.C.Ltd Chandrapur`			
Smt Sandhya Chiwande Superitendent Engr. M.S.E.D.C.L.(O&M). Chandrapur	07172-225056 07172-225015		7875761007
Shri V.M.Jizilwar Executive Engr.(Admn.) M.S.E.D.C.L.(O&M). Chandrapur			7875761008
Shri A.V. Kurekar Executive Engr. M.S.E.D.C.L.(O&M) Chandrapur	07172-225254		7875761009
Shri. Sachin G. Ghadole Executive Engr. M.S.E.D.C.L.(O&M) Warora	07176-282150		7875761010
Shri. Sandesh Thaware Executive Engr. M.S.E.D.C.L. .(O&M) Ballarpur	07172-240447		7875761011
Shri R.S.Boriwar Sr.Manager(F&A) M.S.E.D.C.L.(O&M). Chandrapur			7875761014
Shri S.H.Pawar Manager(HR) O&M Circle Chandrapur			7875761188
Shri V.M.Hedau Addl..Exe.Engr. S/Dn.No.1 Urban Jatpura Gate Chandrapur	07172-252794		7875761295
Shri Mankar Addl..Exe.Engr. S/Dn.No.2 Urban			7875761296
Shri F.H.Kanoje Addl..Exe.Engr. S/Dn.No.3 Urban			7875761298
C.U.Choursia Dy.Ex.Engrr.Mul	07174-220223		7875761299

Dy.Ex.Engrr.Nagbhid	07179-240064		
Shri S.R.Kharkate Dy.Exe.Engr..S/Dn.Saoli			7875761300
Shri P.S.Thakre Dy.Exe.Engr..S/Dn.Ballarshah			7875761364
Shri S.M.Mule Dy.Exe.Engr..S/Dn.Gondpipri			7875112314
Shri S.S.Jalgaonkar Dy.Exe.Engr..S/Dn.Chimur	07170-265515		7875761246
Shri.V.N.Bhoyar Dy.Exe.Engr..S/Dn.Warora	07176-282027		7875761248
Shri S.M.Badkhal. Dy.Exe.Engr..S/Dn.Bhadravati	07175-266059		7875761247
Shri A.H.Indurkar Dy.Exe.Engr..S/Dn.Gadchandur			7875111209
R.L.Lohe Dy.Exe.Engr..S/Dn.Rajura	07173-222167		7875113389
Shri. P.M.Gumdelwar Dy.Exe.Engr..S/Dn.Pombhurna			7875112886
Shri. M.T.Rathod Dy.Exe.Engr..S/Dn. Jiwati			7875112092
Assiatant Engrr. S/Dn.Sindewahi	07178-288280		
Irrigation Department Chandrapur			
Shri Padmakar Patil Superitendent Engr. Chandrapur	07172-252506		9890574296
Shri S.B.Kale Executive Engr.(Incharge) Chandrapur	07172-255898		9623747820
Shri.V.V.Ochawar Dy.Exe.Eng Irig.Sub-Division .Chandpapur			9822567431
Shri S.D.Sonekar, Sub-Divisional Eng. Irig.Sub-Division .Mul			8806382784
Shri A.S.Dhotre Sub-Divisional Eng. Irig.Sub-Division .Sindewahi			9967092535
Shri D.N.Madankar Sub-Divisional Eng.			9421879261

Irig.Sub-Division .Warora			
Shri Randive Sub-Divisional Eng. Irig.Sub-Division .Saoli			9146488654
Shri S.N.AAyalanwar Sub-Divisional Eng **Labhansrad_Pothra_lal** Sub-Div.Warora			9422191409
Shri P.N.Wakude Executive Engr. **Small Irrigation Department** Chandrapur	07172-250521		9423210998
Ku.K.S.Sonekar Dy.Executive Engr. **Small Irrigation Department** Chandrapur			7888223208
Shri R.C.Kamble Sub-Divisional Eng Small Irig.Investigation Sub-Div.Chandrapur			9822244718
Shri P.S.Patare Assit.Exe. Eng Small Irrig. Sub-Div.Chandrapur			7588168243
Shri S.N.AAyalanwar Sub-Divisional Eng **Dham Canal** Sub-Div.Warora			9422191409
Shri R.C.Kamble Sub-Divisional Eng,Sub-Division **Pothra Nala Project ,Chandrapur**			9822244718
Shri R.R.Kirdile Sub-Divisional Eng, Sub-Division **Borghat Upsa Irri,Mul**			9881189363
Shri S.S.Gedam Executive Engr **Medium Project Div.No.1**	07172-255807		9422111738
Shri Kanode Dy.Executive Engr **Medium Project Div.No.1**			9860152281
Shri S.S.Wakode Sub-Divisional Eng. Dindora Project Sub-Divi.-1,			8983681737 9168449955
Shri A.B.Zade Sub-Divisional Eng.			9766325118

Human Project Sub-Divi.-1,Navargaon			
Shri A.S.Dongre Assit. Eng. Gr.1 Tultuli Project Sub-Divi.-1,Gadchiroli			9423597151
MJP Chandrapur			
Shri Ghodmare Exe. Engrr. MJP,Division Chandrapur	07172-250572		9422723503
Shri S.A.Patil Sub Divisional Engrr. Sub Division Chandrapur	07172-250597		9096911118
Branch Engrr.(Mechanical) Circle,M.J.P.Chandrapur	07172-254614		
Shri P.W.Burde Asst.Exe.Engr.MJP Sub Divn.Mul			9922731039
Shri P.B..Khatal Asstt.Engr.Sub Divn.Gadchiroli			7588600728
Municipal Corporation,Chandrapur			
Flood Control Room Municipal Corporation, Chandrapur	07172-250220/254614/100		07172-253722
Shri Rajesh Mohite Commissioner ,Municipal Corporation,Chandrapur	07172-255650, 2502200		7021708422
Shri Vishal Wagh, Dy. Comm. Municipal Corporation, Chandrapur	07172-250200		9960193829
Shri. Gajanan Wakde, Cafo & Dy. Comm. Municipal Corporation, Chandrapur	07172-250200		9422154353
Shri Mahesh Barai City Engr./Mech.Engr. Municipal Corporation, Chandrapur	07172-2502200		9011018639
Shri Ashish More Assistant Director of Town Planning	07172-2502200		9561267452
Shri Borikar Dy.Engineer (Water Supply Dept.) Municipal Corporation, Chandrapur	07172-2502200		9011018637

Dr. Kirti Rajurwar Medical Officer, Municipal Corporation, Chandrapur	07172-2502200		7447400481
Smt.Shital Wakde Assistant Commissioner, Zone-1	07172-255631		9422320697
Shri Dananjay Sarnaik Assistant Commissioner, Zone-2			9850427394
Shri Sachin Patil Assistant Commissioner, Zone-3			7447439566
Shri Kavadu Nehare Nagar Sachiv			8668726650
Shri Wankar Jr.Engineer (Const.) Zone No.3 Municipal Corporation,			9011018638
Shri Ravi Hazare Jr.Engineer (Const.) Zone No.2 Municipal Corporation, Chandrapur			9011018641
Shri Pimpalshende Jr.Engineer (Const.) Zone No.3 Municipal Corporation, Chandrapur			9011018643
Shri Anil Ghumade Jr.Engineer (Const.) Zone No.1 Municipal Corporation, Chandrapur			9011018640
Shrimati Dr.Rajurwar Chief Medical Officer Municipal Corporation, Chandrapur			9405901089
Shri Ghule Law Officer			9890603088
Shri Panchbuddhe Security Officer			9970620783
Shri Raich Pablic Relation Officer			9970255587
Shri Nagesh Neet Education Officer			9765169534
Shri Makode Social Welfare Officer & Tax Supdt.			9552553979

Municipal Councils Chandrapur District			
Shri Vijaykumar Sarnaik Chief Officer, M.C.Ballarpur	07172-240343		9970793303
Shri Siddharth Meshram Chief Officer, M.C.Mul	07174-220356		8806926752
Shri Vijay Devalikar Chief Officer, M.C.Warora	07176-282009		9422142571
Shri Suryakant Pidurkar Chief Officer,M.C.Bhadravati	07175-266662		9623574716
Shri Mangesh Wasekar Chief Officer, M.C., Bhramapuri	07177-272013		9421342837
Shri Vijaykumar Sarnaik Chief Officer, M.C.Rajura	07173-222133		9970793303
Dr.Smt.Vishakha Shedki Chief Officer,Gadchandur			9011979110
Shri Chandrakant Choudhan Chief Officer, Naghbhid			7020366431
Shri Mangesh Wasekar Chief Officer, Chimur			9421342837
Shri Suryakant Pidurkar Chief Officer,Korpana			9623574716
Smt Kavita Gaikwad Chief Officer,Jivti			9921551950
Shri Siddharth Meshram Chief Officer, M.C.Pombhurna			8806926752
Dr.Smt.Vishakha Shedki Chief Officer,Gondpipari			9011979110
Smt Manisha Wajale Chief Officer, M.C.Saoli			7888074689

Smt Supriya Rathod Chief Officer, M.C., Sindewahi			7020366431
Health Department			
Dr.Arvinash Tekade Dean Govt. Medical College,Chandrapur	07172-277104		9247106740
Dr. R.P.Gahlot District Health Officer, Z.P,Chandrapur	07172-253275		9420683658
Dr. N.B.Rathod District Civil Surgan District Hospital, Chandrapur.	07172-264640		9552680352, 7972621108
Dr. Bhaskar Sonarkar Medical Supdt.(Incharge) Govt. Medical College,Chandrapur	07172-254853		9766321577
Dr. H.G.Kannake Resident . Medical Officer.(Incharge) General Hospital ,Chandrapur	07172-252103		9420011557
Dr. Ankush rathore Medical Supdt. Sub-District Hospital, Warora	07176-281370		9923020910
Dr. Ujjwal Indurkar Medical Supdt. Sub-District Hospital, Mul	07174-221402		9923096975
Dr. Gopal Wasudeo Bhagat Medical Supt. Sub-District Hospital, Chimur	07170-265519		9421727181, 7775898134
Dr. S.V.Khillare Medical Supt. Rural Hospital, Brahmpuri	07177-272102		9850437956
Dr. Ravi Gawande Medical Supt. Rural Hospital, Nagbhid	07179-240063		9422859651
Dr. Bhimrao Dhurve Medical Supt. Rural Hospital, Saoli	07174-274964		9356584127
Dr. Rohan Ashok Zade	07178-288265		9372797570

Medical Supt. Rural Hospital, Sindewahi			
Dr. Manishkumar Singh Medical Supt.(Incharge) Rural Hospital, Bhadrawati	07175-265078		96730371137
Dr.L.T.Kulmethe.(Incharge) Medical Supt. Sub-District Hospital, Rajura	07173-222136		9423689917
Dr. Rajunand Gaikwad Medical Supt.(Incharge) Rural Hospital, Korpana	07173-236560		8856852304
Dr. Sandeep Bambode Medical Supt.(Incharge) Rural Hospital, Gondpipri	07171-220061		9850013068
Dr. Prashant Gedam Medical Supdt.(Incharge) Rural Hospital, Gadchandur.	07173-246544		9823737065
Dr. Sandip Gedam Assit.Director(Incharge) Health Service (Leprasy) Office	07172-257655		9561940093
Dr. Pratik Borkar Dist. Malaria Officer, Chandrapur	07172-253331		8975056992
Dr. Prakash Sathe Dist. T.B. Officer (Incharge) Dist. T.B. Hospital, Chandrapur	07172-253855		9850912134
Shri. D.G. Tebhurnikar Chief Micro-biologist District Health Laboratory,Chandrapur	07172-254804		9404841165
Dr.. S.P.Kapure Dist. Filaria Officer	07172-273712		8190815359
Offices in other Districts			
District Collector, Balaghat Madhyapradesh	07632-240150		
Additional Collector Balaghat,M.P	.07632-241221		
SubDivisional Officer, Balaghat,M.P.	07632-255443		
Resi.Deputy Collector,	07632-240090		

Balaghat ,M.P.			
Executive Engr.Vainganga Division,Balaghat M.P.	07632-241340		
Ex.Engrr. Rajiv Sagar Project Div.No.2 kudwa Balaghat	07630-250147		
Chief Engineer Vainganga Kachar Jal Sansadhan,Seoni M.P.	07692-220776		
Superitendent Engineer Jal Sansadhan Mandal Seoni,M.P.	07692-220575		
District Collector, Seoni,M.P.	07692-220444		
Superitendent of Police, Seoni,M.P.	07692-226689		
Control Room, Seoni ,M.P.	07692-220955		
S.D.O. Uppar Vainganga Bandh S/Dn No.3 Bhimgad M.P.	07691-295451		
Superitendent Engr. RajivSagar Project,Balaghat	07632-241456		
Control Room, Seoni, M.P.	07692-220955		
Dhutivihar Project, Vainganga Division Balaghat M.P.	07632-241340		
District Collector, Bhandara	07184-254555 / 254777		
Additional Collector, Bhandara	07184-254289		
Resi.Deputy Collector, Wardha	07152-240872		
Resi.Deputy Collector, Bhandara	07184-252346		
Ex.Engrr. Gosikhurd Project,Wahi,Paoni, Bhandar	07185-255312		
District Collector Office, Gondia	07182-236149		
Resi.Deputy Collector,	07182-236147		

Gondia			
Executive Engineer Irrigation Department, Gondia	07182-220747 /232732		
Collector Office, Gadchiroli	07132-222001		
Resi.Deputy Collector. Yavatmal	07232-242488		
Divisional Disaster Management Co-ordinator, Commissioner Office, Nagpur	0712-2532045		
Dist.Control Room, Yavatmal	07232-242211		07232-242383
Dist.Control Room, Amaravati	0721-2662493 /2662025		0721-2662843
Dist.Control Room, Gadchiroli	07132-222017		07132-222022
Dist.Control Room, Gondia	07182-236124		07182-236145
Dist.Control Room, Bhandara	07184-251222		07184-252312
Dist.Control Room, Wardha	07152-243446		07152-240533
Dist.Control Room, Nagpur	0712-2562668		
CSTPS,Durgapur			
Shri. Sapate Chief Engrr. C.S.T.P.S.Durgapur	07172-220014		
Shri R.K. Oswal Dy.Chief Engrr. C.S.T.P.S.(Admin) Durgapur	07172-220504 /220134/ 220001		9423774200
Superitendent Engrr. M.S.E.D.C.L.(H.V.D.C.) C.S.T.P.S. Durgapur	07172-220635		
Shri S.M.Jadhav Superitendent Engrr. (P.R.O.) C.S.T.P.S.Durgapur	07172- 220155 To 59 Ext.No.4940		8411958728 9881834437
Irai Dam Gate Operation Control Officer C.S.T.P.S.			
Shri. R.K. Oswal			8411971506

Dy. Chief Engineer Admin.			
Shri. M.M. Jadhav Supt. Engineer (Coordinator)			8411958728
Shri. M.S. Ghode, Supt. Engineer, Stage-2 (Nodal Officer)			9881387045
Smt. A.R. Bhendekar, Executive Engineer (Mechanical)			9423691139
Shri. V.R. Urkude, Executive Engineer (Civil)			7767814767
Control Room	07172-220091		9420479491
Shri. S. Z. Chavhan, Safety Officer			9420479491
State Transport			
Shri R.N.Patil Divisional Controller,MSRTC Chandrapur	07172-255972		9511248314
Shri Sevaram Hedau Mech.Engr.	07172-255107		9421724818
Shri Ashok Tarode Divisional Transport Officer, Chandrapur	07172-255109		9423636312
Ku.Renju Ghodmare Divisonal Transport Supdt.	07172-255109		9637203479
Shri Sachin Dafade Bus Depot,Manager, Chandrapur	07172-251179		9403620862
Shri Ashish Meshram Bus Depot,Manager,Rajura	07173-222216		9970379059
Shri Rakesh Bodhe Bus Depot,Manager, Chimur	07170-265546		9960558110
Shri Pritish Ramteke Bus Depot,Manager, Warora	07176-282948		9623767505
Railway Department			
Shri Ksn Murthy Station Master Railway Department Chandrapur	07172-272204		9503012932
Shri S.S.Thakur	07172-276500		9503012709

R.P.F.Inspector Railway Chandrapur			
Railway Enquiry	07172-263665		
Forest Department			
Shri S.V.Ramarao Chief Conservator of Forest Chandrapur	07172- 256279		9422150828
Shri Gajendra Hire Dy.Conservator,Central Chanda Forest Dept Chandrapur	07172- 253508		9423217664
All India Radio			
Dy.Station Director,Chandrapur	07172-255816		
Programme Officer A.I.R.Chandrapur	07172-255816		
B.S.N.L. Chandrapur			
General Manager B.S.N.L.Chandrapur	07172-263000		Fax 07172/256644
Divisional Engineer (Urban) B.S.N.L.Chandrapur	07172-254000		
Name of Other District Dam Control Room Nos.			
Smt. Rashmi Deshmukh S.E.Upper Wardha Dam Amravati	0721-2662335		9975629584
Shri P.D. Solanki Executive Engineer Upper Wardha Dam, Amravati	721-2660541		7020030601
Shri R.S. Lakde S.D.O.Upper Wardha Dam No.2 Morshi	07228-222265		7083985485
Irai Dam,Chandrapur	07172-220155		
Upper Wardha Dam Morshi,Dist Amravati	07121-222265		
Assistant Engrr. Upper Wardha Dam Area Morshi,Dist Amravati	95728-222265/ 95728-277066		

Lower Wardha Dam			
Shri A.K.Desai S.E. Nagpur Irrigation Circle			9423501630
Shri R.P. Wrade Execcutive Engineer, Lower Wardha Project Division			9422213033
Shri. R.R. Raut Sub-Divisional Engg. Lowe Wardha			9403338448
Bembala Dam			
Shri Anil Bahadure S.E. Yawatmal Irrigation Circle			9890216150
Shri N.G. Bansod Executive Engg. Bembla Project Division, Yawatmal			976311752
Shri. Arvind Chanekar Sub-Divisional officer, Yawatmal	9689057561		9881952802
Isapur Dam			
Shri S.K. Sabbinwar S.E. nanded Irrigation Circle			9422727930
Shri. V.K. Kundrukar E.E.Upper Vainganga Project Division-1, Nanded			9423441246
Shri H.S. Dhunlgande Sub-Divisional Officer Upper Painganga Project Division No.1 Nanded	8888888245 9850238292		9588654829
Gosikhurd Dam			
Dr. P.K. Pawar Chief Engineer Gosikhurd Project, Nagpur	0712-2564182		9850551531
Shri A.K. Desai S.E. Gosikhurd Project Circle Nagpur	0712-2564182		9423501630

Shri R.G. Sharma E.E. Gosikhurd Dam Division Wahi (Pawani), Bhandara			9423961939
Shri. Piyush Masram Sub-Divisional Officer			8668645817
Gosikhurd Division Office Gosikhurd Project (Indira Sagar Dam)Wahi,Paoni, Dist Bhandara	07185-255312		
Western Coalfields Limited, Dist.Chandrapur			
Shri. A.C.Singh Area General Manager Chandrapur Area	07172-255551 /255340/ 253322		8275967501
Shri Baliram Singh Area SafetyOfficer Chandrapur Area	07172-253322, 253325		8275967509
A.C.Haldar Sub Area Manager Hindustan Lalpeth Sub Area	225157/ 225237, 272740		8275967601
Manager Nandgaon OpenCast Mine	269159		
Shri. B.Ramarao, GM(OP) Sub Area Manager Rayatwari Sub Area	250550, 250560		8275967635
Shri. S.B.Prasad Sub Area Manager Durgapur OC Sub Area	221483, 265270, 265633		8275967635
J.S.Parihar Sub Area Manager Padmapur OC Sub Area	07172-231006, 220363		8275967993
Shri. Kawde Area General Manager Wani Area, Urjagram, Tadali	07172-237038		8308836418
Shri. V.K.Gupta Area General Manager	07175-285085/ 285087		8275967101 9423077723

Majri Area			
Shri. A.C.Day Area General Manager Ballarpur			8275968500 9405886959
Karnataka Emta Coalmines Ltd.,Bhadravati	07175-230910		
General Mnager W.C.L.Chandrapur Area	07172-253322 / 253325		
Sub Area Manager W.C.L Gowari	07173-254011		
Sub Area Manager W.C.L.Dhoptala	07173-222385		
Other Industries Contact numbers			
Wardha Power Company Limited,At-Mohabala Warora	07176-285101		7755917847
Emco Energy Limited(GMR) At-Mohabala Warora			8393933507
Shri. Vijay Khati ACC Limited, Cement Work, Cement Nagar Ghugus, Chandrapur			8605000307
Shri. Sapan Nagargoje Ambuja Cements Ltd Upparwahi, Th-Korpana	07173-246261		9881260668
Shri. Raman Kumar Ultratech Cements Ltd Awarpur, Th-Korpana			9552516523
Ballarpur Industries Ltd At+Post+Thasil-Ballarpur			9422946889
Loyds Metal & Energy Ltd. A-1, MIDC, Ghugus, Chandrapur			9422907532 8888827221
Shri. Rajesh Zade (H.R.) Manikgarh Cement Gadchandur Th.Korpana			9403111123
Shri. Sanjay Tidke (V.P.) Grace Industries Ltd. A-23, MIDC, Tadali, Chandrapur			7722044960

Shri. Amol Udhoji Gopani Iron & Power P.Ltd. A-22, MIDC, Tadali, Chandrapur			9975590282
Dhariwal Infrastructure C-6, MIDC, Tadali, Chandrapur			9561112199
I.O.C.L.Tadali,Chandrapur	07172-237067		
SAIL (MEL) Chandrapur Ferro Alloy Mul Road, Chandrapur			9420102222
Prithvi Farrow Ltd. B-5, MIDC. Mul	07174-204572		
Shri. Kailash Usgaonkar Rajuri Steel Pvt. Ltd., B-6,7,8 MIDC. Mul			7030964045
Multi Organics Pvt. Ltd. A-1 MIDC, Ghugus Road, Chandrapur			9987256187
GM Office Ordanance Factory,Chanda Bhadrawati	07175-254040 / 265040		
M.S.E.D.C.L. Fuse Call Center			
Balaji Ward,Chandrapur	07172-250015		
Babupeth D.C.Chandrapur	07172-225116 /225121		
Hospital Ward D.C. Chandrapur	07172-252246		
Old Power House Samadhi Ward D.C. Chandrapur	07172-256083		
Ramnagar D.C. Chandrapur	07172-253315		
Shastrinagar D.C. Chandrapur	07172-250761 / 254279		
Fire Department In district			
Shri Nistane Fire Officer,	07172-258425 /256078		9420479414

M.E.L.Chandrapur			
Shri. Dy. Chief Fire Officer, C.S.T.P.S. Durgapur	07172-220377		
B.I.L.T. Ballarpur	07172-240262		
Ultratek Cement Uparwahi,Korapana	07173-266319		
Shri Satykam G.M. Ordanance Factory Chanda	07175-254029		9921692908
C.O.Municipal Council Rajura	07173-222115 / 222150/ 222133		
SubArea Manager Dhoptala	07173-222385		
SubArea Manager Gowari	07173-254011		
Shri Abhay Chepurwar Health Inspector, M.C.Mul	07174-220356		9420753601
Blood Bank			
Civil Surgeon Office, Chandrapur	07172-250400		
District Health Office, Chandrapur	07172-250737 / 255344		
Ninave Hospital, Chandrapur	07172-254884		
Khristanand Hospital, Chandrapur	07172-272016		
Ankur Hospital,Blood Bank Chandrapur	07172-255522		
Ambulance			
Govt.Hospital Chandrapur Shri Dr. Prashant Ghate, District Coordinator (EMS) Govt Hospital Chandrapur	102/252103/ 250400 108		8381078107
Municipal Council, Chandrapur	100/255650		
Chemist Merchant, Chandrapur	257718		

Sanmitra Mandal, Chandrapur	07172-250737 / 255344		
Punjabi Sewa Samitee			9822203557
Fire Brigade, M.C.Chandrapur	101/255750		
Zade Hospital,Chandrapur	255384		
Diholkar Hospital, Chandrapur	07172-254151		
Mehara Hospital Chandrapur	07172-252049		
Gadegone Hospital , Chandrapur	07172-254704		
Manavatkar Hospital, Chandrapur	07172-272298		
Emergency Services in State Goverment			
IMD Nagpur	0712-2283394 0712-2288556 0712-2282157		
Guard Regiment Centre, Miltry Cantonement Exchange, Kamthi	07109288095		
MRSAC Nagpur	0712-2220086		
Regional Meteorological Centre Colaba Mumbai	022-22150431 022-22150982		Telefax 022-22160824
Control Room NDRF 5th BN Sadumbare Tah Maval Dist Pune	02114-247000		02114-247008
Commandant Office NDRF 5th BN	02114-247010		
Shri Lalit Mishra, Assistant Commandant,SDRF,Nagpur Control Room SDRF Nagpur			9822279711 7507740400
Mantralaya Control Room	022-22026712		
Shri Pawar Scientist IITM Pune			9881441198
Indian Army Mumbai	022-22157257/		

Miltry Exchange	22157105		
Shri A.K.Agrawal,Commander	022-22752316		
Indian Navy,Mumbai Staff Officer Port Defence Nodal Officer,JOC	022-22663853 Fax 022-22751022 022-22751031		
Indian Coast Guard,Mumbai	022-24371403 022-24376133		

Important Contact Number for Coordination in Monsoon Nagpur Division - 2021				
1	NAGPUR DIVISION	Dr. Madhavi Khode Chaware	Divisional Commisioner, Nagpur	8888894154
2		Colonel Mr. Laxman	Colonel GS HQ, Uttar Maharashtra & Gujrat, Nagpur	9987719234
3		Group Captain Mr. Kanchan Kumar	Station Commandar, Airbase Sonegaon, Nagpur	9810039408
4		Mr Amitesh Kumar	Commissioner Of Police, Nagpur	9823133300
5		Mr Milind Kumar Salve	Dy Commissioner Revenue, Nagpur	9765551396
6		Shri Sanjay Dashputre	Chief Engineer, Public Works Dept. Nagpur Division	9823010815
7		Mr. P.K. Pawar	Chief Engineer, Water Resource Dept. Nagpur Division	9850551531
8		Mr. Sanjay Jaiswal	Dy Director Health, Nagpur Circle	9422150677
9		Mr. M L Sahu	Dy Director Regional Meteorological Dept. Nagpur	9425507819

1		Mr Pankaj Dahane	Commandant SDRF	8446459863
11		Mr Krupal Muley	Insp. RH Nagpur NDRF	9403575259
12		Mr Nitesh Bambhore	Divisional Disaster Management Coordinator, Nagpur	9822200673
1	NAGPUR	Mrs. Vimla R	Collector, Nagpur	9869019900
2		Mrs. Vijaya Bankar	Resident Deputy Collector, Nagpur	9423187350
3		Mr. Ankush Gawande	District Disaster Management Officer, Nagpur	8860018817
4		Mr RadhaKrishnan B	Municipal Commissioner, Nagpur	9604998685
5		Mr Rajendra Uchke	Chief Fire Officer, Nagpur	9765391409
6		Mr. Yogesh Kumbhejkar	Chief Executive Officer - Zilla Parishad, Nagpur	9177769322
7		Mr. Sardeshmukh	Sup. Engineer PWD, Nagpur	8805007000
8		Dr. Deepak Selokar	District Health Officer, Nagpur	9420683875
9		Mr. Vijay Magar	Sup. Of Police, Nagpur	9689554433
10		Mr. U.L. Pawar	Sup. Engineer Water Resource Dept., Nagpur	9823454406

1	WARDHA	Mrs. Prerna Deshbhrtarkar	Collector, Wardha	7745038686
2		Mrs. Archana More	Resident Deputy Collector, Wardha	7875059160
3		Mr. Kishor Sontakke	District Disaster Management Officer, Wardha	9970730850
4		Mr. Sachin Ombase	Chief Executive Officer - Zilla Parishad, Wardha	9096700900
5		Mr. Prakash Bub	Sup. Engineer PWD, Wardha	9420151300
6		Dr. R.J. Paradkar	District Health Officer, Wardha	9822366828

7		Mr. Prashant Holakar	Sup. Of Police, Wardha	8380075037
8		Mrs. Nitu Chavan	Ex. Engineer, Water Resource Dept., Wardha	9175489629
1	BHANDARA	Mr. Sandeep Kumar	Collector, Bhandara	9418039998
2		Mr. Mahesh Patil	Resident Deputy Collector, Bhandara	8800963555
3		Abhishek Namdas	District Disaster Management Officer, Bhandara	9975222239
4		Vinay Moon	Chief Executive Officer - Zilla Parishad, Bhandara	7721078855
5		Mr M. S. Warlani	Executive Engineer PWD, Bhandara	9284111512
6		Dr. Milind Somkuvar	District Health Officer, Bhandara	9021746718
7		Mr. Vasant Jadhav	Sup. Of Police, Bhandara	8419999399
8		Mr R.G. Gode	Superintending Engineer Bhandara Irrigation Circle	8999123653
1	GONDIA	Smt. Nayana Gunde	Collector, Gondia	7028033822
2		Smt. Smita Belpatre	Resident Deputy Collector, Gondia	8275235149
3		Mr. Rajan Choubey	District Disaster Management Officer, Gondia	9881064449
6		Mr. Anil Patil	Chief Executive Officer - Zilla Parishad, Gondia	9892970806
7		Mr. Labhane	Sup. Engineer PWD, Gondia	9923132202
8		Mr. Nitin Wankhede	District Health Officer, Gondia	7875705106
9		Mr. Vishva Pansare	Sup. Of Police, Gondia	9552593007
10		Mr. Raj Kurekar	Ex. Engineer, Water Resources Dept., Gondia	9923584010
1	GADCHIROLI	Mr. Sanjay Meena	Collector, Gadchiroli	8411866073
2		Mr. Samadhan Shendge	Resident Deputy Collector, Gadchiroli	9404677085
3		Mr. Krishna Reddy	District Disaster Management Officer,	7588772811

4		Mr. Kumar Aashirwad	Chief Executive Officer, Zilla Parishad, Gadchiroli	9871017596
5		Smt. Nita Thakre	Sup. Engineer PWD, Gadchiroli	9960986395
6		Dr. Dawal Salwe	District Health Officer, Gadchiroli	9604526144
7		Mr. Ankit Goyal	Sup. Of Police, Gadchiroli	8888166444
8		Mr. Prakash Gaikwad	Ex. Engineer, Water Resource, Gadchiroli	7722044466